

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**“KUDSÎ HADİS” OLARAK BİLİNER HADİSLERİN
KUTSAL METİNLER (TEVRAT-İNCİL) İLE İLİŞKİSİ**

Zeynep Canan KOÇAK

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK

2010

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “‘Kudsî Hadis’ Olarak Bilinen Hadislerin Kutsal Metinler (Tevrat-İncil) İle İlişkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

Zeynep Canan Koçak

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Zeynep Canan Koçak
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Temel İslam Bilimleri
Tez Konusu : "Kudsî Hadis " Olarak Bilinen Hadislerin Kutsal
Metinler (Tevrat-İncil) İle İlişkisi
Sınav Tarihi ve Saati :..../...../.....

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	O	OY BİRLİĞİ	O
DÜZELTİLMESİNE	O*	OY ÇOKLUĞU	O
REDDİNE	O**		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır.
Öğrenci sınava gelmemiştir.

O***
O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	O
Tez mevcut hali ile basılabilir.	O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... □ Başarılı □ Düzeltme □ Red	
.....□ Başarılı □ Düzeltme □ Red	
.....□ Başarılı □ Düzeltme □ Red	

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**“Kudsî Hadis” Olarak Bilinen Hadislerin Kutsal Metinler
(Tevrat-İncil) İle İlişkisi**

ZEYNEP CANAN KOÇAK

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Temel İslam Bilimleri Programı

Giriş bölümünde açıklamaya çalıştığımız üzere, Hadis Literatürü içerisinde ‘Kudsî Hadis’ olarak yer alan hadislerin kaynağı hususunda farklı görüşler vardır. Bu görüşler temel olarak, bu hadislerin vahiy ürünü oldukları ya da olmadıkları kabulüne dayanmaktadır.

Kudsî Hadisler, hadis literatürü içerisinde vahiyle bağlantılı olarak tanımlansalar da, bu tanımın geç sayılabilecek dönemde ortaya çıkmış olması, başlangıçta vahiy ürünü olarak yorumlanmadıkları şeklindeki düşünceye sebep olmuştur. Bu görüş dikkate alındığında ise, söz konusu hadislerin kaynaklarına dair yine farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Bu görüşlerden biri, Kudsî Hadislerin geçmiş kitaplardan nakledilmiş metinler olabileceği şeklindedir.

Söz konusu hadislerin geçmiş kitaplardan alındığını iddia edebilmek için, öncelikle Hz. Peygamber’in içinde bulunduğu şartların ve ortamın, yine Hz. Peygamber’in Ehl-i Kitaba bakışının buna imkân vermiş olması gerektir.

Biz bu çalışmamızda, bu yüzden, Hz. Peygamber’in içinde yaşadığı toplumun yabancı kültür ve dinlerle münasebetine sebep olan amillere, bu yabancı kültür ve dinlerin sözü edilen toplumdaki varlık ve etki düzeylerine, Hz. Peygamber’in bu farklı din ve kültür müntesibi insanlarla ilişkilerine ve

onlara karşı tutumuna değinmeyi gerekli gördük ve ilk iki bölümü bu konulara ayırdık.

Üçüncü bölümde, ilk olarak Hz. Peygamber'in Kitab-ı Mukaddes bilgisine değinmeyi gerekli gördük ve bu konuda örnekler sunmaya çalıştık. Sonrasında ise, Kudsî Hadislerle, geçmiş kitaplar arasında bir ilişkinin varlığına işaret edebilecek Kudsî Hadis- Tevrat/ İncil metni benzerliklerine ilişkin misaller verdik.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber ve toplumun Ehl-i Kitabla münasebet ve onlara karşı tutumu dikkate alındığında, söz konusu görüşün gayet makul ve daha fazla araştırmayı bekleyen dikkate değer bir görüş olduğuna işaret etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: 1) Kudsî Hadis, 2) Tevrat, 3) İncil.

ABSTRACT

Thesiss of Master

**Relation of the Hadiths that are Known as “Hadith Qudsî” with The Holy Texts
(Old- New Testament)**

Dokuz Eylul University

Institute of Social Science

Department of Fundamental Islamic Sciences

About the source of hadiths, that are known as ‘Hadith Qudsî’ in literature, there are different opinions and these opinions, basically based on the two agreements as the source of these hadiths is revelation or not.

In literature, Hadith Qudsî is defined as a revelation but this definition had arised lately; because of this, it’s thought that these hadiths had not meaned as revelation in early times.

If it’s accepted that Hadith Qudsî is not revelation, another different opinions are discussed and one of them is that this hadiths had quoted from the old holy boks –the books of the Jewishhs and Christs-.

To claim that these hadiths were quoted from the books of Jewishhs and Christs, at first, we must know that the conditions of Hz. Muhammed were suitable or not. And we must learn about the attitude of Hz. Muhammed to the Jewishhs, Christs and their books.

In this study, we needed to give place to the factors because of the relation between the different cultures/ religions and Hz. Muhammed/ his society. And we needed to attain The Jewishhs and The Christs in Hz. Muhammed’s society and effects of them. Then we considered necessary to the attitude of Hz. Muhammed to these foreign people and their books. So, we appropriated the firs and the second parts to these themes.

The third part is concerned the knowledge of Hz. Muhammed about the other books and the examples of similar Hadith Qudsi and the Old- New Testament texts, sign to a relation between them.

Consequently, as we pay attension to the relation and attitude of Hz. Muhammed and his society with this foreign cultures and religions, the opinion as the ‘Hadith Qudsi’s are quoted from another books is seem sensible, considerable and needs more studies.

Key Words: 1) Hadith Qudsi, 2) Old Testament, 3) New Testament.

İÇİNDEKİLER
“KUDSÎ HADİS ” OLARAK BİLİNER HADİSLERİN KUTSAL METİNLER
(TEVRAT-İNCİL) İLE İLİŞKİSİ

YEMİN METNİ	II
TUTANAK.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
A. HADİS LİTERATÜRÜ İÇERİSİNDE KUDSÎ HADİSLER	1
A. a. Kudsî Hadis Nedir?	1
A. b. Kur'an-ı Kerim, Kudsî Hadisler, Nebvî Hadisler.....	2
A. c. Rivayet Metotları ve Üslupları Açısından Kudsî Hadisler	5
A. d. Sayı Olarak Kudsî Hadisler ve Delil Kabul Edilmeleri Açısından Değerleri.....	7
A. e. Kudsî Hadis Teriminin Hadis Literatüründe Yer Alması.....	8
B. KUDSÎ HADİSLERİN KAYNAKLARI HAKINDA İLERİ SÜRÜLEN ALTERNATİF GÖRÜŞLER.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM
HZ. PEYGAMBER'İN İÇİNDE YAŞADIĞI TOPLUMUN DIŞ
KÜLTÜRLERLE MÜNASEBETİ

1.1. HZ. PEYGAMBER'İN İÇİNDE YAŞADIĞI TOPLUMUN DIŞ KÜLTÜRLERLE MÜNASEBET YOLLARI	13
1.1.1. TİCARÎ HAYAT	13
1.1.2. HAC VE PANAYIRLAR	19
1. 2. HZ. PEYGAMBER'İN İÇİNDE YAŞADIĞI TOPLUMDA YER ALAN BELLİ BAŞLI İNANÇ GRUPLARI	25
1. 2. 1. MUVAHHİDLER.....	25

1. 2. 2. EHL- İ KİTAP.....	31
1. 2. 2. 1. YAHUDİLER	36
1. 2. 2. 2. HİRİSTİYANLAR.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN EHL- İ KİTAP VE ONLARIN KUTSAL METİNLERİYLE İLİŞKİSİ

2. 1. HZ. PEYGAMBER'İN EHL- İ KİTAPLA İLİŞKİLERİ	58
2. 2. HZ. PEYGAMBER'İN EHL- İ KİTAP'IN KUTSAL METİNLERİYLE İLİŞKİSİ.....	66
2. 2. 1. YAHUDİ VE HİRİSTİYAN KUTSAL KİTAPLARI.....	66
2. 2. 1. 1. YAHUDİLERİN KUTSAL KİTAPLARI	66
2. 2. 1. 1. 1. TANAH (Tanakh)	67
2. 2. 1. 1. 1. 1. Tevrat (Tora)	67
2. 2. 1. 1. 1. 2. Peygamberler (Nevi'im)	67
2. 2. 1. 1. 1. 3. Kitaplar (Ketuvim).....	68
2. 2. 1. 1. 2. TALMUD.....	68
2. 2. 1. 2. HİRİSTİYANLARIN KUTSAL KİTABI	71
2. 2. 1. 2. 1. HİRİSTİYANLARIN KUTSAL KİTABA BAKIŞI	71
2. 2. 1. 2. 2. YENİ AHİT'İN YAZILMASI	72
2. 2. 1. 2. 3. YENİ AHİT	73
2. 2. 1. 2. 3. 1. Dört İncil	74
2. 2. 1. 2. 3. 2. Resullerin İşleri- Mektuplar- Vahiy Kitabı	75
2. 2. 1. 2. 4. APOKRİF İNCİL VE METİNLER	76
2. 2. 2. HZ. PEYGAMBER'İN İÇİNDE YAŞADIĞI TOPLUMDA KİTAP- I MUKADDES VARLIĞI.....	77
2. 2. 3. HZ. PEYGAMBER'İN YAHUDİ VE HİRİSTİYANLARIN KUTSAL METİNLERİNE YAKLAŞIMI	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HZ. PEYGAMBER'İN EHL- İ KİTAB'IN KUTSAL METİNLERİNE DAİR
BİLGİSİ VE KUDSÎ HADİSLER

3. 1. HZ. PEYGAMBER'İN KİTAB- I MUKADDES BİLGİSİ	96
3. 2. KUDSÎ HADİSLER İLE BENZERLİK GÖSTEREN TEVRAT- İNCİL AYETLERİNE DAİR ÖRNEKLER.....	108
SONUÇ	123
KAYNAKLAR	127

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
b.	İbn
bl.	Bölüm
c.	Cilt
Dan.	Danışman
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dr.	Doktor
Prof.	Profesör
s.	Sayfa
t. y.	Tarih Yok
Ter.	Tercüme

GİRİŞ

KUDSÎ HADİSLER

A. HADİS LİTERATÜRÜ İÇERİSİNDE KUDSÎ HADİSLER

A. a. Kudsî Hadis Nedir?

Sözlük anlamı itibariyle, (ق د س) kökünden türemiş bir ism-i mensub olan ‘Kudsî’ kelimesi, ‘kutsal, mukaddes, kutsal bir varlığa nisbet edilen, her türlü noksanlıktan uzak yüce bir varlığa ait olan’ manalarına gelmektedir¹. Bir terim olarak ‘Kudsî Hadisler’ ise birçok hadis âliminin dilinde neredeyse aynı anlamı taşımaktadır. Bu ortak ağza göre Kudsî Hadisler, ‘manası itibariyle Allah’a, lafzı itibariyle de Hz. Peygamber’e ait olan hadisler’ şeklinde tanımlanmaktadır².

Kudsî Hadisler hadis literatürü içerisinde ‘İlahî Hadisler’ veya ‘Rabbânî Hadisler’ olarak da zikredilmektedir. Hadisler içerisinde farklı bir konuma sahip olmasının nedeni ise bir yönüyle peygambere, bir yönüyle de Allah’a ait bir kelim sayılmasıdır. Şöyle ki, Hz. Peygamber zaman zaman Rabbinden nakiller yaparak ashâb-ı kirama va’z ederdi. Lafzı yönüyle inzal edilmiş bir vahiy olmadıkları için bu sözler Kur’an sayılmazdı; Hz. Peygamber bu sözleri doğrudan kendine isnat etmediği için bunlara hadis-i nebevî de denilemezdi. Hz. Peygamber, bu sözleri, Kur’an-ı Kerim’in üslubundan tamamen farklı bir ifade ile nakletmeye fazlaca gayret gösteriyor fakat bu hadislerde yine de kudsî âlemin sırlarını taşıyan bir nefes, gayb

¹ Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 188; Yılmaz, Hayati, “Kudsî Hadis”, *DİA*, c. 26, s. 318, İstanbul, 2002; Yılmaz, Hayati, “Hadis İlminde Kudsî Hadisler”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Dan. İsmail Lütfi Çakan, İstanbul, 1992, s. 16

² Kasımî, Muhammed Cemalüddin, *Kavâidü’l-Tahdis*, Beyrut 1987, s. 66; Ebu Zehv, Muhammed, *el-Hadis ve’l-Muhaddisun*, Beyrut, 1984, s. 16; Münavî, Abdurrauf, *el-İthâfâtü’s-Seniyye bi’l-Ahâdisi’l-Kudsîyye*, Mısır, 1961, s. 2; Kirmanî, Muhammed b. Yusuf b. Ali, *el-Kevâkibu’d-Derâri fi Şerhi Sahihî’l-Buhârî*, Beyrut, 1981, c. IX, s. 79-80; Yardım, Ali, *Hadis*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2000, c. I, s. 45; Okiç, Muhammed Tayyib, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tedkikler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1959, s. 13; Salih, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, Ter.. Yaşar Kandemir, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 8- 9; Erdem, Hasan Hüsnü, *İlahî Hadisler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 6; Ebu’l- Beka, el-Hüseynî el- Kefevî, *Külliyât-ı Ebi’l- Beka*, Amire baskısı, Kahire h. 1281, s. 288; Yazıcı, Seyfettin “Vahy Meselesi”, *Diyanet Dergisi*, Peygamberimiz Özel Sayısı, c. 25, s. 4, 1989, s. 195

âleminden bir nur ve taraf-ı ilahîden geldiği beli olan bir heybet vardı. İşte bu türden olan hadislere Hadis-i Kudsî denildi³. Bu türden olan hadislerin lafzı peygambere aittir fakat manası ilham yoluyla yahut uykudayken Allah tarafından peygambere bildirilmiştir⁴. Bu lafızlar her türlü noksanlıktan münezze olan Allah'tan sâdır olduğu için onlara kudsiyet izâfe edilmiş, Hz. Peygamber bu sözleri rabbinden nakil ve hikâye ettiği için de hadis lafzı ıtlak edilmiştir⁵.

A. b. Kur'an-ı Kerim, Kudsî Hadisler, Nebvî Hadisler

Konum olarak Kur'an ile nebevî hadisler arasında bir yer edinen Hadis-i Kudsîler, bir çeşit vahiy sayılmaları açısından hadislerden, ifade olarak peygambere ait olmaları açısından da Kur'an'dan ayrılırlar. Kur'an-ı Kerim ile Kudsî Hadislerin birer vahiy olmaları bakımından birbirlerine eşdeğer algılanmalarının önüne geçmek amacıyla⁶ bu ikisi arasındaki farklar üzerinde epeyce durulmuştur. Bu farklar maddeler halinde hemen her kaynakta neredeyse aynı şekilde karşımıza çıkmaktadır ki şu şekilde sıralamamız mümkündür:

— Kur'an, Cebrail tarafından Hz. Peygamber'e lafzıyla tenzil buyrulmuşken, Kudsî Hadisler rüyada ya da ilham yoluyla Hz. Peygamber'e bizzat Allah tarafından bildirilmiş ve Hz. Peygamber kendi kelimeleri ile bunları ümmetine iletmiştir⁷.

— Kur'an, lafzı itibariyle mu'cizdir ve kıyamete kadar değiştirilmekten ve bozulmaktan korunmuş olarak muhafaza edilecektir fakat Hadis-i Kudsîler için aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir⁸.

— Cünup halde iken Kur'an-ı Kerim'i okumak ve ona dokunmak haramdır. Kudsî Hadisler için ise böyle bir durum söz konusu değildir⁹.

³ Salih, s. 9

⁴ Ebu'l-Beka, s. 288; Kirmanî, c. IX, s. 79- 80

⁵ Koçyiğit, Talat, **Hadis İstılahları**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1980, (İstılahlar), s. 123

⁶ Yılmaz, "Hadis İlminde Kudsî Hadisler", s. 39

⁷ Kasımî, s. 66 (Şerefeddin et-Tîbî'den naklen, Kasımî Tîbî'den nakilde bulunmakla beraber herhangi bir kaynak belirtmemiştir); Münavî, s. 3

⁸ Münavî, s. 2- 3

— Kur'an'ın mana ile rivayet edilmesi haram sayılırken Kudsî Hadislerin mana ile rivayetinde bir mahsur görülmemektedir¹⁰.

— Kudsî Hadisler âhâd haberlerdendir. Kur'an'ın tamamı ise bize tevatür yoluyla ulaşmıştır¹¹. Böyle olduğu için de Kur'an'dan herhangi bir kısmı inkâr eden kimse küfür işlemiş sayılırken, Kudsî Hadisleri reddeden veya inkâr eden kişi için böyle bir ithamda bulunulamaz¹². Ayrıca her ne kadar mana açısından vahiy olarak kabul edilseler bile, âhâd haber olmaları sebebiyle, hukuki veya itikadî konularda delil olma hususunda Kudsî Hadisler birer ayet gibi değerlendirilmezler.

— Kur'an'dan bir cümleye 'ayet', ayetlerden mürekkeb bölümlere ise 'sure' denir. Namaz, Kur'an'dan belli bir kısım okunmadıkça tamam olmaz. Lafızları itibariyle bir beşer kelimeli olan Kudsî Hadisler, manen vahiy mahsulü olsalar bile namazda Allah kelamı yerine okunamazlar¹³.

Kudsî Hadisleri nebevî hadislerden ayıran özelliklere gelince, bunların başında Hadis-i Kudsîlerin vürûd şekli gelmektedir. Bu hadislerde kaynak Allah'tır; hitap O'nundur ve Hz. Peygamber bu hadislerin râvîsi konumundadır. Diğer hadislerin vürudunda ise ilk kaynak Hz. Peygamber'dir¹⁴. Hadislerin rivayet edilmesi esnasında kullanılan üslup farkından da bunu anlamak mümkündür. Kudsî Hadislerin üslubu konusunu ayrı bir başlık altında inceleyeceğimiz için üsluba dair örnekleri şimdilik zikretmiyoruz.

Kudsî Hadisleri Kur'an'dan- nebevî hadislerden ayıran farklılıklar ve Kudsî Hadislerin konumu farklı şekillerde de izah edilmeye çalışılmıştır. Kasımî, Kavâidu't- Tahdîs adlı eserinde Abdülaziz ed- Debbağ ve öğrencisi Ahmed b. el-Mübarek arasında geçen bir diyalogu, bu konuya binaen nakletmektedir¹⁵ ki, söz konusu diyalog, Türkçeye Prof. Dr. Mehmet Demirci tarafından 'Nurlar Hazinesi'

⁹ Ebu Zehv, s. 17

¹⁰ Koçyiğit, *İstılahlar*, s. 124

¹¹ Kasımî, s. 65

¹² Okiç, s. 13

¹³ Erdem, s. 6; Kasımî, s. 65; Okiç, s. 12

¹⁴ Koçyiğit, s. 124

¹⁵ Kasımî, s. 66- 69

adıyla kazandırılan İbn. Arabî'ye ait 'Mişkâtü'l- Envâr' isimli eserin sonunda yer alan EK I' de de aktarılmaktadır. Biz yalnızca bu konuşmanın bir kısmını buraya almakla iktifa ediyoruz:

“Kur'an, Kudsî Hadis ve hadis arasında ne fark olduğunu üstad Abdülaziz ed-Debbâğ'a sordum. Şöyle cevap verdi:

— Her ne kadar bunların üçü de Hz. Peygamber'in ağzından çıkıyor ve onun nurlarından bir nur taşıyorsa da, aralarındaki fark şudur: Kuran'daki nur kadimdir, Allah'ın zatındandır, çünkü Allah kelamı kadimdir. Kudsî Hadisteki nur Hz. Peygamber'in ruhundandır ve bu, Kuran nurunun bir misli değildir. Çünkü Kuran nuru kadim, bu nur ise kadim değildir. Kudsî olmayan hadisteki nur ise Hz. Peygamber'in zatındandır. O halde bu üç nur kaynak bakımından farklılık arz eder. Kur'an'ın nuru Hakk'ın zatından, Kudsî Hadisin nuru Hz Peygamber'in ruhundan, kudsî olmayan hadisin nuru ise Hz Peygamber'in zatındandır.”¹⁶

Abdullah Draz ise konuyu şu şekilde açıklamaktadır:

“Hadis-i nebevîler, ihtiva ettikleri manalara göre iki kısma ayrılırlar. Birincisi 'tevkîfî olmayan ictihadî kısım' olup bu kısmı, Hz. Peygamber, derin Kuran anlayışı ve kâinattaki gerçekleri düşünmesi sayesinde elde etmiştir. Bu kısım, kesinlikle kelam-ı ilahî değildir. İkincisi, tevkîfî kısımdır ki Hz. Peygamber onun muhtevasını vahiyden almış ama kendi ifadesiyle insanlara bildirmiştir. Bu kısımda her ne kadar öğreten ve ilham eden yüce Allah'a mensup ilimler mevcut ise de, -ne de olsa kelam olarak- Hz. Peygamber'e izafe edilmesi daha münasip görülmüştür. Zira kelam, onu hususi bir tarzda te'lif ve vaz' eden zata mal edilir, isterse manasını bir başkasından almış olsun. Şu halde hadis-i nebevî, her iki kısmıyla, bu tarifteki birinci kaydın, yani 'kelamullah' olma kaydının dışında kalır.

¹⁶

İbn Arabî, Muhyiddin, **Nurlar Hazinesi (Mişkâtü'l- Envâr)**, Ter. Mehmet Demirci, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, Ek-I (Muhammed Valsan, Kudsî Hadis Hakkında Kısa Bilgi), s. 186- 190

‘Lafzı değil sadece manası Allah tarafından indirilmiştir’ diye kabul edilirse Hadis-i Kudsî de böyledir. Bu hususta, bize göre en münasip görüş de budur. Zira lafız olarak vahyedilmiş olsaydı, şeriat nazarında Kur’an derecesinde ihtiram gösterilmesi gerekirdi. Çünkü Allah indinden gelen iki lafız arasında ayırım yapmanın anlamı yoktur. Böyle olunca da, Hadis-i Kudsî’nin metnini, ittifakla, aynen muhafaza etmek gerekir; manasıyla rivayet caiz olmaz ve yazısına abdestsiz dokunulması haram olurdu. Hâlbuki bunu iddia eden yoktur.”¹⁷

Kudsî Hadislerin manen Allah’a izafe edilmesi onları, nebevî hadislerde sıhhat açısından aranan şartlardan muaf tutmaz. ‘Kudsî Hadis’ olarak geçen rivayetlerin içerisinde de sahih olanlarının yanı sıra -nebevî hadislerde olduğu gibi- mevzu olanlar da mevcuttur.

Birer âhâd haber olmaları, bize tevatüren nakledilmemiş olmaları sebebiyle de, yine âhâd haberlerden sayılan diğer hadisler gibi, Kudsî Hadislerin de sübutu kesin değildir. Bu nedenle bu hadisleri Hz. Peygamber’e ait olmadığını düşünerek reddeden bir kimsenin dinden çıkmış olduğu da düşünülemez. Çünkü böyle bir durumda söz konusu kimse naklolunan hadisi değil, hadisin Hz. Peygamber’e ait olduğunu reddetmiş olur¹⁸.

A. c. Rivayet Metotları ve Üslupları Açısından Kudsî Hadisler

Kudsî Hadisler, rivayet tarzları, üslupları ve konu edindikleri muhtevaları açısından diğer hadislerden farklılık gösterirler. Nebevî hadislerin rivayeti esnasında, hadisi Hz. Peygamber’e izafe eden lafızlar kullanılırken, Kudsî Hadislerin rivayeti sırasında kullanılan lafızlar, bu hadisin Allah’tan rivayet edildiğini, kaynağın Allah olduğunu gösterir. Bu rivayet şekillerini genel olarak şu şekilde örneklemek mümkündür:

¹⁷ Draz, Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur’an*, Ter. Suat Yıldırım, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006, s. 28

¹⁸ Kırbaoğlu, Mehmet Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 252- 253

.. قال رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما يرويه عن ربه عز وجل...
.. قال الله تعالى فيما رواه عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم...¹⁹

Mana olarak ikisi bir olmakla beraber Kasımî, ‘Kavâidu’t-Tahdîs’ adlı eserinde ilk ibarenin selef tarafından kullanıldığını söylemektedir²⁰.

Manası itibariyle vahiy sayılmasına rağmen Kur’an-ı Kerim’de mana ve lafız yönüyle bulunan i’caz ve insanları O’nun bir benzerini söylemekten aciz bırakan eşsizliğin Kudsî Hadislerde mevcut olmadığı görülür²¹. Aynı şekilde Kudsî Hadislerin metni, Kur’an metni gibi büyüleyici ve zikrî bir role sahip değildir ki bu yüzden farklı metin ve müterâdif ifadelerle de rivayet olunmalarında mahsur görülmemiştir²². Bu açıdan bakıldığında, onların üslubunun nebevî hadislerin üslubuna daha çok benzediği söylenebilir.

Belirgin bir özellik olarak, Kudsî Hadislerde, Allah daima doğrudan doğruya birinci şahıs olarak hitap etmektedir. Üslup olarak, çoğunlukla kendisiyle kulu veya kulları arasında cereyan eden bir karşılıklı konuşma tarzı hâkimdir ki, söz konusu muhataplar Hz. Peygamber, insanlar ve meleklerdir²³.

Muhteva olarak, Kudsî Hadislerin, nebevî hadisler gibi hayatın her alanıyla alakalı konulara değindiğini söyleyemeyiz. Zira Kudsî Hadislerin daha ziyade Allah’ın zatının, şanının yüceliği, rahmetinin genişliği, güç ve kudretinin sonsuzluğu, lütf-u kereminin bolluğu, her şeyin onun iradesi ile olduğu, bazı ibadetlerin fazileti ve güzel ahlak gibi konularda varid olduğu görülmektedir²⁴.

¹⁹ Okiç, s. 14; Ebu Zehv, s. 16; Salih, s. 12- 13; Koçyiğit, *İstilahlar*, s. 124; Uğur, s. 188; Yardım, c. I, s. 47
²⁰ Kasımî, s. 65
²¹ Koçyiğit, s. 124
²² İbn. Arabî, Ek-I, s. 183
²³ İbn. Arabî, Ek-I, s.185
²⁴ Ebu Zehv, s. 17

A. d. Sayı Olarak Kudsî Hadisler ve Delil Kabul Edilmeleri Açısından Değerleri

Kudsî Hadislerin sayısı bakımından farklı görüşler mevcuttur. Verilen rakamlar ise yapılmış olan derleme çalışmalarına dayanmaktadır²⁵. Kudsî hadislerin sayısının 100'den fazla olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi²⁶ bu sayının 300'e²⁷, Muhammed el-Medenî'nin 'el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ahâdisi'l-Kudsîyye' adlı eserinde 864'e kadar çıktığı görülür²⁸.

Kudsî Hadislerin manen Allah'a izafe edilmesi, onların kesinlikle sahih oldukları anlamına gelmez. 'Kudsî' kelimesi yalnızca sözün kaynağını göstermektedir ve metnin kabul ya da reddedilmesi açısından bir hüküm ifade etmez²⁹. Nitekim Kudsî Hadisler de nebevî hadisler gibi sıhhat açısından değerlendirmeye tutulabilir. Hadis ilmi açısından, onların, diğer hadislerden hiçbir fark veya ayrıcalığı yoktur³⁰. Yukarıda da dediğimiz gibi 'Kudsî Hadis' olarak geçen rivayetler içerisinde de mevzu olanlara rastlamak mümkündür. Diğer hadisler gibi râviler aracılığıyla nakledildikleri için, hadislerin rivayeti esnasında görülen ve râvilerin beşer olma özelliklerinden kaynaklanan birtakım hataların, Kudsî Hadisler için de söz konusu olacağı muhakkaktır³¹. Bununla beraber Kudsî Hadisler Allah'a izafe ediliyor olmaları bakımından Müslümanlar üzerinde etkili olmuş, bu da bazı kimselerin Kudsî Hadis adı altında bilinçli olarak hadis uydurması sonucunu doğurmuştur ki bu durum, Kudsî Hadis sayısının kabarık görünmesine sebep teşkil etmiştir³².

Bir diğer konu, Kudsî Hadislerin hukukî ve itikadî konularda delil olup olmayacağı konusudur. Bilindiği üzere Kudsî Hadisler âhâd haber (haber-i vâhid) olarak bize ulaşmıştır. Kelime olarak 'bir kişiden ulaşan haber' anlamına gelen

²⁵ Yılmaz, "Kudsî Hadis", s. 318; "Hadis İlminde Kudsî Hadisler", s. 20

²⁶ Kasımî, s. 64

²⁷ Koçkuzu, Ali Osman, **Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi**, Dergâh yayımları, İstanbul, 1983, s. 42

²⁸ Medenî, Muhammed b. Mahmud et- Trabzonî, **el- İthâfâtü's- Seniyye fi'l- Ahâdisi'l- Kudsîyye**, Haydarabad, h. 1358

²⁹ Yılmaz, "Kudsî Hadis", s. 318

³⁰ Kırbaşoğlu, s. 252

³¹ Kırbaşoğlu, s. 246- 247

³² Yılmaz, "Kudsî Hadis", s. 319

‘haber-i vâhid’, Allah elçisinden yalnızca bir kişinin duyduğu, yine ondan da bir kişinin duyduğu ve onunla amel eden kimseye kadar böylece ulaşan hadistir³³. Bu, âlimlerin ittifak ettiği bir tanım değildir zira haber-i vâhidin üç grupta ele alındığını görüyoruz. Buna göre, haber-i vâhid, bir kişi vasıtasıyla gelen ve “garib” veya “ferd” olarak adlandırılan haberler, iki kişi vasıtasıyla gelen ve “aziz” olarak isimlendirilen haberler ve üç ya da üçten üzerinde sayıda kimse tarafından nakledilen ve “meşhur” olarak ifade edilen haberlerdir³⁴. Bir diğer görüşe göre ise, mütevatir ve meşhur derecesine ulaşmayan haberlere “haber- i vâhid” denir³⁵.

Haber-i vâhidin delil olarak kabul edilip edilmemesi meselesinde ortak bir kanaatin olmadığını görüyoruz³⁶. Ne tanımı ne de delil olup olmadığı konusunda âlimlerin görüş birliği içinde olduğu haber-i vâhid meselesiyle bağlantılı olarak, birer âhâd haber olan Kudsî Hadislerin delaleti de aynı durumdan nasibini almaktadır. Tabii olarak Kudsî Hadislerin delil olarak kaynak teşkil edip etmeyeceği sorusunun cevabı, âhâd haberler konusunda varacağımız cevapla aynı olacaktır³⁷.

A. e. Kudsî Hadis Teriminin Hadis Literatüründe Yer Alması

Kudsî Hadisler, hadislerin derlenip bir araya getirildiği ilk dönemlerde farklı bir şekilde ya da ayrı bir derleme eser halinde ele alınmamıştır. Nebevî hadislerle beraber, dağınık bir şekilde kütüb-i sitte içerisinde, Ahmed b. Hanbel’in

³³ Şafî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, Ter. Prof. Dr. Abdülkadir Şener, Prof. Dr. İbrahim Çalışkan Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 205

³⁴ Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, (Tarih), s. 183

³⁵ Ögüt, Salim, *İslam Hukuk Metodolojisinde Haber- i Vâhid’ in Kaynak Değeri*, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 19

³⁶ Haber- i vâhid konusunda daha fazla bilgi için bkz., Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebu Hanîfe’nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 133- 171; Ögüt, a. g. e.; Koçyiğit, *İstilahlar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1980, s. 448- 453; Şener, Abdülkadir, *Makaleler Tebliğler ve Diğer Yazılar*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 2001, s. 317- 323

³⁷ Kudsî Hadislerin delil olarak kabul edilip edilmemesi meselesinin, ‘haber-i vâhid’ konusuyla bağlantılı olarak düşünülmesi gerekse de, Kudsî Hadisler muhtevaları gereği haber-i vâhid kapsamına giren diğer hadisler gibi değildirler. Kudsî Hadisler, içerik olarak, bazı istisnâî durumlar dışında âdab, ahlâk, Allah’ın yüceliği... vb. konularda vârid oldukları için, delil olarak kabul edilseler bile hukukî konular söz konusu olduğunda delil olarak kullanılmamaktadırlar.

Müsned’inde ve diğer hadis kitaplarında yer alan³⁸ Kudsî Hadisleri ayrı bir kitapta toplama faaliyetlerine de ancak tasnif devrinden sonra girildiği anlaşılmaktadır³⁹.

Hadislerin derlendiği ilk asırlarda, Kudsî Hadisler, hadis kitapları içerisinde dağınık bir şekilde bulunmaktaydı⁴⁰. Hadis literatürü içerisinde bir terim olarak ‘Kudsî Hadisler’in kullanılmaya başlaması, Kudsî Hadislerin diğer hadislerden farklı bir konumda ele alınıp farklı bir şekilde tanımlanması, ancak h. VI. asırdan itibaren kaleme alınmaya başlayan derleme eserler sonrasında ortaya çıkmıştır⁴¹. VI. Asırdan önce te’lif edilmiş eserlerde “Kudsî Hadis” teriminden bahsedilmez⁴². Kudsî Hadislere tahsis edilen ilk çalışma olarak bazı kaynaklarda Zahir b. Tahir en-Nisaburî’ye (ö. 533/ 1138- 9) ait olan “Kitâbu’l- Ahâdîsi’l- İlâhiyye” adlı eser gösterilirken⁴³, Gazâlî’nin (ö. 505/ 1111) “ Kitâbu’l- Mevâiz fi’l- Ahâdîsi’l- Kudsîyye”⁴⁴ si de ilk müstakil Kudsî Hadis çalışması olarak zikredilmektedir⁴⁵. Ebu’l- Beka vasıtasıyla, Kudsî Hadis tanımını ilk yapan kişi olarak bildiğimiz Şerefeddin et- Tîbî’nin (ö. 743/1342) bizi bu terimle tanıştırması ise ancak bu derleme eserlerden sonradır.

B. KUDSÎ HADİSLERİN KAYNAKLARI HAKINDA İLERİ SÜRÜLEN ALTERNATİF GÖRÜŞLER

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Kudsî Hadislerin terim olarak hadis literatürü içerisinde yer alması ancak bu hadislere özel derleme çalışmalarından sonradır ve h. VI. asra tekabül etmektedir. Kudsî Hadisler konusunun genellikle muahhar sayılabilecek kaynaklarda ele alınmış olması, ilk dönem kaynaklarında bu konuya hemen hiç temas edilmemesi, hatta kudsî hadis derlemeleri sırasında hadislerin büyük bir kısmının ‘kütüb-i sitte’den alınmasına rağmen bu altı hadis kitabı

³⁸ Okiç, s. 15- 16

³⁹ Yardım, “Hadis İlminde Kudsî Hadisler”, s. 46; Kettanî, Muhammed b. Cafer, **er- Risâletü’l- Müstatrefe**, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986, s. 81

⁴⁰ Yılmaz, “Hadis İlminde Kudsî Hadisler”, s. 44

⁴¹ Yılmaz, “Kudsî Hadis”, s. 318

⁴² Hıdır, Özcan, **İsrâiliyyât- Hadis İlişkisi (Hadis- Yahudi Kültürü Tartışmaları)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2000, s. 319

⁴³ Okiç, s. 15; Hıdır, s. 319

⁴⁴ Kudsî Hadislerle alakalı olarak yapılmış olan çalışmalar konusuna burada girmiyoruz. Bu konuda daha fazla bilgi edinmek için Yılmaz’ın adı geçen tezine müracaat edilebilir; bkz. s. 45- 90

⁴⁵ Yılmaz, “Hadis İlminde Kudsî Hadisler”, s. 45

müellifinin, bu hadislerin Kudsî Hadisler olduklarına dair herhangi bir değerlendirme ve nitelendirmede bulunmamış olmaları⁴⁶, kütüb-i sitte müelliflerinin zihinlerinde ‘Kudsî Hadis’ diye bir kavramın olmadığını ve yine bu hadislerin Hz. Peygamber’in diğer hadislerinden farklı görülmediğini gösteren bir ipucu olarak yorumlanmış, bu kavramın ‘sünnetin vahiy ürünü olduğu’⁴⁷ görüşünün bir uzantısı olarak ortaya çıkmış olduğu, bu görüşü benimseyen ilim çevrelerince ele alınıp geliştirildiği ileri sürülmüştür⁴⁸. Yine, söz konusu olan “Kudsî Hadisler” kavramının, “vahy-i metlûv” ve “vahy-i gayr-i metlûv” kavramları gibi, İbrânî geleneğin bir izdüşümü olarak ortaya çıktığı da ifade edilmiştir⁴⁹.

Kudsî Hadislerin hadis literatürü içerisinde nasıl ele alındığını kısaca anlatmaya çalıştık. Hz. Peygamber’in diğer hadislerden farklı bir rivayet metoduyla aktarmış olmasından yola çıkılarak yapılan, birbirinin tekrarı niteliğindeki tanım ve ifadelerin hepsinde, Kudsî Hadisler, Hz. Peygamber’in Kur’an- ı Kerim dışında almış olduğu vahiyle irtibatlı olarak yorumlanmıştır.

⁴⁶ Sahih’inde Kudsî Hadislere özel bir bölüm açmamış olması ve Kudsî hadisleri nakledeken “Kudsî Hadisler” olarak ifade etmemiş olmasıyla beraber, Buhârî’nin söz konusu hadisleri “باب قول الله تعالى” veya “باب كلام الرب” başlığıyla sunmuş olması, müellifin Kudsî Hadisleri lâfzen vahiy kabul ettiği şeklinde anlaşılmıştır (bu konuyla alakalı bkz. Yılmaz, “Hadis İlminde Kudsî Hadisler”, s. 11)

⁴⁷ Sünnet- Vahiy ilişkisi ile alakalı olarak bkz. Genç, Mustafa, **Sünnet- Vahiy İlişkisi**, Kitabî Yayınevi, İstanbul 2009; Duman, Zeki, **Vahiy Gerçeği**, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997; Erdoğan Mehmet, **Vahiy- Akıl Dengesi Açısından Sünnet**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001; Ayrıca, sünnetin vahiy mahsulü olduğu görüşü hakkında bilgi için bkz. Kırbasoğlu, Mehmet Hayri, **İslam Düşüncesinde Sünnet**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 217- 239; Görmez, Mehmet, **Sünnet Ve Hadisin Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 62- 65; Abdulhalik, Abdulgani, **Sünnetin Delil Oluşu**, Ter. Dilaver Selvi, Şule Yayınları, İstanbul 2003, s. 327- 328; Koçyiğit, Talat, **Hadis İstilahtarı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1980, s. 449- 451; Şatıbî, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed el- Lahmî, **Muvâfakât**, Ter. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, c. 4, s. 19, 24, 78

⁴⁸ Kırbasoğlu, s. 240- 242

⁴⁹ Toprak, Mehmet Sait, **Hadislerin Sözlü Rivayeti İle Sözlü Tora’nın Rivayet Tekniği Meselesine Bir Giriş**, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XX, sayı: 1, 2008, s. 140; Ayrıca ‘vahy-i metlûv’ ve ‘vahy-i gayr-i metlûv’ şeklindeki ikili vahiy anlayışının oluşmasında, Hz. Musa’ya Allah tarafından vahyedilmiş yazılı bir Tevrat’ın dışında, bir de şifahî Tevrat’ın verildiği şeklindeki Yahudi görüşünün tesiri olduğuyla alakalı olarak bkz. Goldziher, Ignaz, **İslam’da Hadis’in Yeri Etrafında Mücadeleler**, Ter. Cihad Tunç, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XIX, 1973, (Goldziher makalesinde, “Bana kitap ve onunla birlikte bir benzeri verildi” rivayetini ve sünnetin de vahiy ürünü olduğu görüşünü temsilen “ Hz. Muhammed’e Kur’an nazil olurken, melek Cebrail onu açıklayacak sünneti derhal bildiriyordu” sözünü zikretmiş, ayrıca Hz. Ömer’in hadis yazmak isteyen bir kimseye “Yahudilerin ikiliği gibi bir ikilik mi istiyorsunuz?” diyerek çıktığını ve hadis yazımını engellemeye çalıştığını aktarmış ve bütün bu örneklerle Yahudi görüşlerinin etkilerini göstermeyi amaçlamıştır, s. 226- 9) Goldziher’in iddialarına karşı bir değerlendirme için bkz. Genç, s. 71- 78

Hız. Peygamber'in Allah'la olan irtibatı yalnızca Kur'an- ı Kerim vahiyiyle yani "metlûv vahiy" ile sınırlı değildir. Hız. Peygamber, Kur'an- ı Kerim dışında da vahiy almıştır ki bu da "vahy- i gayr- i metlûv" olarak isimlendirilmektedir⁵⁰. İşte Kudsî Hadisler diye Hadis Literatüründe yer alan hadisler, Hız. Peygamber'in Allah'tan aldığı bu gayr- i metlûv vahyin bir sonucu olarak yorumlanmıştır. Her ne kadar bu hadisler, Kur'an- ı Kerim'le yani metlûv olan vahiyile bir tutulmasa da, onlar da vahiy mahsulü olarak kabul edilmişlerdir.

Bu tür bir yaklaşımın yanında Kudsî Hadisler için alternatif birtakım görüşler de ortaya atılmıştır. Bu görüşler ise, Kudsî Hadislerin –tanımlanageldikleri üzere- birer vahiy ürünü olmadıkları, Kudsî Hadislerin vahiy ürünü olarak tanımlanmalarının gerekmediği şeklindedir⁵¹. Bu durumda ise Kudsî Hadisler için farklı alternatifler söz konusu edilmektedir. Örneğin, Kudsî Hadislerin, esasen 3. asırda, sûfîlerin mistik tecrübeleri sonucu ortaya çıkmış ve hadisler arasına karışmış ifadeler olduğu şeklindeki görüş bunlardan biridir⁵². Yine Kudsî Hadislerin, Hız. Peygamber'in, Kur'an- ı Kerim'de yer alan bazı ayetlerden ilham alarak ifade buyurduğu hadisler olabileceği de zikredilen görüşlerden biridir⁵³.

Kudsî Hadislerle ilgili ortaya atılan bir diğer görüş ise söz konusu hadislerin, geçmiş ümmetlere indirilen ve hala içinde değişmeyen birtakım ilahî, evrensel doğrular bulunan semavi kitaplardan Hız. Peygamber'in naklettiği ifadeler olduğu şeklindedir⁵⁴ ki biz, bu çalışmada bu görüşü değerlendirmeye çalıştık. Böyle bir çalışma yapmak yalnızca Kudsî Hadis kaynaklarıyla değil bununla birlikte diğer

⁵⁰ "Metlûv" ve "Gayr- i Metlûv Vahiy", Sünnet- Vahiy ilişkisi ve bu konudaki tartışma ve görüşler için bu tez, bu bölüm, 48 no'lu dipnottaki eserlere müracaat edilebilir.

⁵¹ Kırbasoğlu, s. 245

⁵² bkz. Graham, William Albert, **Divine Word and Prophetic Word in Early Islam**, Tehe Hague: Mouton, 1977, s. 39; Graham, Kudsî Hadisler için ortaya atılan bu görüşü aktarırken, Kudsî Hadislerin mistikler arasında özel bir yer edinmiş olmasının batılı araştırmacıları haklı çıkarmadığını çünkü Kudsî Hadislerin ilk hadis kaynakları içerisinde yer aldığını da ifade etmektedir (bkz. s. 39)

⁵³ Duman, Zeki, **Vahiy Gerçeği**, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997, s. 117, 119; Kırbasoğlu, s. 245-246

⁵⁴ Kırbasoğlu, s. 248- 252; Kudsî Hadisler hakkında birtakım sorular yönelmesi ve söz konusu hadislerle Eski ve Yeni Ahit metinleri arasındaki benzerliklere dikkat çeken bir makale olması açısından, bkz. Zwemer, Samuel, "The So- Called Hadith Qudsî", Muslim World, sayı 12, 1922, s. 263- 275

semavi kitaplarla da alakalı okuma yapmayı gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in Kudsî Hadisler denen hadisleri, Eski ve Yeni Ahit'ten naklettiğini iddia edebilmek için, Hz. Peygamber döneminde o bölgede bu tür metinlerin ya da o metinlere dair bilgilerin var olduğuna dair elimizde belge veya rivayetlerin olması gerekmektedir. Yine Hz. Peygamber'in içinde yaşadığı ortamda, bu metinlerin yer almasına sebep olan farklı din mensuplarının da varlığı ve etki düzeyleri bizi ilgilendirmektedir.

Arap yarımadası içerisinde yer alan bir bölge olması hasebiyle, Hz. Peygamber'in doğduğu, gençliğini geçirdiği ve peygamber olarak seçildiği memleketin genel olarak dış kültürlerle bağlantısına sebep olan bir takım etkenler de bu konuyla bağlantısı dolayısıyla zikredilmelidir. Zira bu bölgede, inançları Hz. Peygamber'in hadislerine girebilecek oranda başka din mensuplarının ve kültürlerin varlığından bahsediyorsak, bu yabancı kültürlerin bu bölgeyle tanışmasına sebep olan nedenler üzerinde durmak da gerekmektedir. Dış kültür ve inançlara karşı kapalı ve yalıtılmış, etraftan soyutlanmış bir toplumda, farklı din mensuplarına ait metinlerin ve bunlara dair bilgilerin var olması elbette düşünülemez.

Biz, bu çalışmamızda, sözü edilen konulara bir yüksek lisans tezinin elverdiği genişlik çerçevesinde ana hatlarıyla değinmeye çalışarak konumuza açıklık getirme gayreti içinde olacağız. Amacımız Kudsî Hadislerin kaynakları, geçmiş kültürlerle ilişkisi ile alakalı ortaya çıkan bir takım sorulara, bu çalışmayla dikkat çekmek ve konunun daha kapsamlı, detaylı bir şekilde incelenmesine vesile olmaktır...

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN İÇİNDE YAŞADIĞI TOPLUMUN DIŞ KÜLTÜRLERLE MÜNASEBETİ

Giriş bölümünde açıklamaya çalıştığımız üzere, Hz. Peygamber'in kimi hadislerinin farklı kültür ve inançlarla birtakım ilişkiler sonucu ortaya çıkmış olduğunu iddia etmek için, o bölgede ve özellikle Hz. Peygamber'in yaşadığı topraklarda bu farklı kültür ve inanç müntesibi kimselerin ve onların etkilerinin varlığı konusu incelenmelidir. Bu konunun ise bağlantılı olduğu ve incelenmesi gereken bir diğer konu ise, o bölgeye, söz konusu etkinin ne yollarla girmiş olduğudur. İşte bu bölümde, ilk olarak Mekkelileri diğer toplumlarla karşı karşıya getiren etkenler ve sonrasında, bu toplumda var olan ve konumuzu ilgilendiren belli başlı inanç grupları kısaca ele alınmaya çalışılmıştır.

1.1. HZ. PEYGAMBER'İN İÇİNDE YAŞADIĞI TOPLUMUN DIŞ KÜLTÜRLERLE MÜNASEBET YOLLARI

1.1.1. TİCARİ HAYAT

'Daha büyük olan' yani karaların denizlerden daha fazla olduğu 'eski dünya' adı verilen Avrupa- Asya- Afrika kıtalarının yer aldığı yarımkürenin haritasına bakılacak olursa, Arabistan yarımadasının merkezi bir yerde bulunduğu görülür⁵⁵.

Bu yarımada içerisinde yer alan Mekke, Taif'le veya Hicaz'daki diğer merkezi yerleşim bölgeleriyle karşılaştırıldığında nispeten elverişsiz şartlara sahipti. Yeraltı suları, sulı tarıma yetecek seviyede olmadığından hiç büyük vahası yoktu ama çevresindeki tepeler, şehri Kızıl Deniz korsanlarından koruyordu, ayrıca haccın yapıldığı mukaddes mabetler Mekke'de bulunuyordu⁵⁶.

⁵⁵ Hamidullah, Muhammed, *İslam'a Giriş*, Ter. Cemal Aydın, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s. 3- 4

⁵⁶ Hodgson, Marshall G.S., *İslam'ın Serüveni (Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih)*, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, c. I, s. 93

Toprakların verimsiz ve suların az olmasının bir sonucu olarak, Mekke halkı ziraat ile uğraşamadılar; bunun yerine yerin sırtında rızklarının peşinde koşturup yaz- kış, karada ve denizde ticaret yolculukları için seferber oldular⁵⁷. Onlar için ticaret, ekonomik hayatın temelini oluşturmaktaydı⁵⁸. Bu durumun bir getirisi olarak, her ne kadar doğal kaynakları cılız da olsa Mekke, üçgenin üç noktası içinde en gelişmiş olanı⁵⁹ Batı ve Orta Arabistan'ın, Hicaz bölgesindeki en önemli ticaret merkeziydi⁶⁰.

Bu şehir, aynı zamanda, doğu ve batı arasındaki beynelmilel büyük ticaret yolu üzerinde⁶¹, iki ana ticaret yolunun kavşağında⁶² yer almaktaydı. İlki güneyden kuzeye uzanan, Yemen ve Hint Okyanusu kıyılarını dağlık Hicaz üzerinden Suriye ve Akdeniz kıyılarına bağlıyor; onun kadar önem arz etmeyen ikincisi doğudan batıya, Irak, İran ve Orta Avrasya topraklarından Habeşistan ve Doğu Afrika'ya uzanıyordu⁶³. Bu ana ticaret yolları artık, Yemenliler veya Suriye'ye dayalı Aramice konuşan insanlar tarafından değil Bedevi kökenli Araplar tarafından kontrol ediliyordu. Kuzey kıyılarının ortasındaki ve çevresindeki –geleneksel gümrük kapılarının ve belki de nehir korsanlarının çevresinden dolaşan- daha yeni ticaret yolları da Arapların ellerindeydi ve Hz. Muhammed'in büyüdüğü sıralarda, Hint Okyanusu ile Akdeniz havzası arasındaki çoğu transit ticaret yolu Arabistan üzerinden geçiyordu⁶⁴.

Mekke halkı, Kuzey Şam, Yemen, Irak, Fars, Mısır, Habeşistan, Afrika sahilleri ve Hint arasında bir yandan aracı oluyorlar, diğer yandan kendi toplumlarının muhtaç olduğu ticaret eşyasını ve malları satın alıyorlardı⁶⁵.

⁵⁷ Derveze, İzzet, **Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in Hayatı**, Ter. Mehmet Yolcu, Ekin yayıncılık, İstanbul, 1998, c. I, s. 57

⁵⁸ Avcı, Casim, **Hiz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı**, Hayykitap, İstanbul, 2008, s. 39

⁵⁹ Hamidullah, **İslam'a Giriş**, s. 5- 6

⁶⁰ Hodgson, c. I, s. 93

⁶¹ Hamidullah, Muhammed, **el- İlaf veya İslam'dan Önce Mekke'nin İktisadi- Diplomatik Münasebetleri**, Ter. İsmail Cerrahoglu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1962, c. IX, s. 215- 216

⁶² Hodgson, c. I, s. 93

⁶³ Hodgson, c. I, s. 93

⁶⁴ Hodgson, c. I, s. 90- 91

⁶⁵ Derveze, c. I, s. 57

Mekkeliler de dâhil olduğu halde, Araplar, ticaret gayesiyle yabancı yerlere gidiyor ve onların büyükleri, ekseriya ikamet ettikleri yerlerde yüksek memurlara tesadüf ediyorlardı. Bilhassa şairler, kralların saraylarına gidip onları medheden şeyler söylüyorlardı. Yine Mekke asilzâdelerini, Habeşistan Necaşi'sinin, İran Kisra'sının, Mısır valisinin, Yemen, Gassan ve Hire krallarının yanlarında görüyoruz⁶⁶ ki onlar, emirler ve krallar nezdinde de saygın bir mevkiye sahip olmuşlardı. Ayrıca Kâbe'yi yıkmaya gelen fil ordusunun mucizevî bir şekilde felakete maruz kalması ve bu teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanması, Kureyş kabilesinin diğer kabileler üzerindeki etkisini arttırmıştı. Başka kabilelere mensup kimseler, çöllerde haydutlar tarafından saldırılara uğrarken, Kureyşliler yazın Taif'in serin yaylalarına, kışın ise Yemen'in ılık bölgelerine güven içinde, serbestçe seyahat edebiliyor ve büyük kazançlar elde ediyorlardı⁶⁷.

Kureyş kabilesi, Arabistan'ın beynelmilel ticari her organizasyonunun başına yerleşmiş⁶⁸, Arap toplumu içinde kendine has özel bir yer sağlamıştı⁶⁹. Çünkü onlar ticari organizasyon ya da faaliyetlerin bu denli geniş bir havzaya yayılması için üstün bir çaba sarf etmiş ve bunun sonucu olarak da söz sahibi olma hakkını kazanmışlardı⁷⁰.

Mekke'nin önde gelenleri tarafından meydana getirilmiş olan bu geniş ve hayrette bırakan beynelmilel münasebetler zinciri, ne kadar takdir edilse azdır. Bu sâhâda, eski ananeler ve asırlık tecrübeler olmadan bu münasebetler tahakkuk ettirilemezdi. Bu, Mekke Kureyşlilerinin coğrafi ve siyasi olduğu kadar etnik hudutları da aşan başarılı diplomatik faaliyetlerini gösterir⁷¹.

⁶⁶ Hamidullah, "el- İlaf...", s. 215- 216

⁶⁷ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur'an Yolu- Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, c. V, s. 694

⁶⁸ Ali Çelik, **İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 36- 37

⁶⁹ Hodgson, c. I, s. 93

⁷⁰ Kureyşlilerin, ticari faaliyetlerinin ülkeleri dışına da çıkması yolundaki üstün gayretleri için bkz. İbn Habîb, Muhammed el- Bağdâdî, **Kitabu'l- Münemmak**, Beyrut, 1985, s. 44- 45; Hamidullah, "el- İlaf...", s. 216

⁷¹ Hamidullah, "el- İlaf...", s. 221

Konumuz açısından, bu ticari faaliyetlerin önemi şudur ki, bölge halkı, bu sayede yalnızca ticari alış- veriş şansı değil aynı zamanda kültürel alış- veriş imkânı bulmuştur. Onlardır ki Bizans İmparatoru⁷², İran İmparatoru, Habeşistan hükümdarı Necaşi, Yemen'in Kindi hükümdarları ve diğerleriyle ticari anlaşmalar imzalamışlar ve her yıl adetleri olduğu veçhile Mekkeliler, Suriye, Mısır, Yemen, Irak ve Habeşistan'a kervanlarla gidiyorlardı. Onlar dini olduğu kadar siyasi bakımlardan da fetihlere teşebbüs etmeden evvel, bizzat bu ülkelerin örf ve adetlerini, hususiyetlerini, kanunlarını, buralara ulaşmak için izlenen yolları mükemmel bir şekilde öğrenme imkânı bulmuşlardı.⁷³

İslamiyet'in ortaya çıkışına kadar devamlı ve gelişkin bir şekilde ticari alış- veriş sürdüren Mekke'nin, ticaret yoluyla her türlü fikir mahsulleri taşıyıcılığını yaptığı da söz götürmez bir olaydır.⁷⁴

Kendisini rahat yaşatacak ölçüde ne maddî ne de manevî bir mirasa sahip bulunmayan bir yetim olarak, hayatını kazanmak için sürekli çalışmak zorunda kalan⁷⁵ Hz. Peygamber de, Mekke'deki birçok Kureyşli gibi ticaret ile meşgul olmuştur. Kumaş ve tahıl ticaretiyle uğraşan Ebu Talib'e yardım etmek suretiyle ticaret hayatına başlamış ve amcasının yaşlandığı yıllarda kendisi ticarete devam etmiştir⁷⁶. Kırk yaşına kadar sosyal hayatını bu şartlarda sürdüren Hz. Peygamber'e, bu durum, Yarımada'nın içinde olduğu kadar dışında da birçok bölgeye ticari seyahatler düzenleme fırsatı doğurmuştur⁷⁷ ki O'nun çeşitli yerlere ticaret amacıyla seyahat ettiği bilinmektedir⁷⁸.

⁷² Kureyş'in Bizans'la ilişkilerine dair bkz. Türk, Mahmut, **Kureyş Suresi Işığında Mekke Dönemi İktisadî Hayatı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Prof. Dr. Yakup Çiçek, İstanbul, 2006, s. 21- 22

⁷³ Hamidullah, Muhammed, **İslam Peygamberi**, Ter. Salih Tuğ, İmaj İç- Dış Ticaret A.Ş., Ankara, 2003, c. II, s. 21; Mekkelilerin ve Hz. Peygamber'in Habeşistan ile ilişkilerine daha fazla bilgi için bkz. Altun, İsmail, "Mekke Müslümanlarının Habeşistan'a Hicreti", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Mustafa Ağırman, Erzurum, 1996, s. 15- 41

⁷⁴ Çağatay, Neşet, **İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1957, s. 1- 2

⁷⁵ Karacabey, Salih, **Hiz. Peygamber'de Nebevî ve Beşerî Bilgi**, Sır Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 228- 229

⁷⁶ Avcı, s. 108

⁷⁷ Güner, Osman, **Resulullah'ın Ehl-i Kitapla İlişkileri**, Fecr Yayınları, Ankara, 1997, s. 88

⁷⁸ Avcı, s. 108

Hız. Hatice ile evliliğinden sonraki dönemlerde, Hız. Peygamber'in birkaç defa Yemen'deki Hubaşa panayırına, bir sefer de Abdulkays ülkesine (Bahreyn- Umman) gittiğine dair kayıtlara rastlıyoruz⁷⁹. Şöyle ki, peygamberlikten sonra Arabistan'ın birçok yerinden gelen heyetler Hız. Peygamber'i ziyaret ederdi. Bunlardan biri, Bahreyn'den gelen Abdu'l- Kays heyetidir ki Hız. Peygamber, onlara Bahreyn'e dair gayet açık sualler sormuş; heyet Hız. Peygamber'in bu kadar dakik malumatı karşısında hayret ederek "Sen bizim memleketimizi bizden iyi biliyorsun!" demişlerdi. Hız. Peygamber ise onlara şu mukabelede bulunmuştu: "Ben sizin memleketinizde enine boyuna seyahatlerde bulundum."⁸⁰ Hamidullah, Hız. Peygamber'in büyük Daba fuarını ziyaret etmek için oraya gittiğini, İbn. Kelbi'nin anlattığına göre Çin, Hint, Sint, Pers, Doğu ve Batı'nın bütün ticaret mallarının her sene bu büyük fuara deniz ve kara yoluyla getirildiğini aktarır⁸¹.

Hız. Peygamber zamanında kaleme alınmış resmî vesikalarda, Uman bölgesinde bulunan Mecusilere ait Ateş mabetlerinden ve hatta değirmenlerden de bahsedilmektedir⁸² ki Hız. Peygamber'in bu bölgeyi tanıdığını, bildiğinin bir işaretidir.

Hız. Peygamber, ticaret kervanı ile ilk seferini Suriye tarafına yaklaşık on iki yaşındayken amcası Ebu Talib'in yanında yapmıştı ve gençliğinde, iki defa Suriye'ye seyahat etmişti⁸³. Bundan sonra da Ebu Talib ve Zübeyr ile Arabistan'ın çeşitli yerlerine ticaret kervanlarıyla gidip gelmiş, tecrübe sahibi olmuştu. Yirmi yaşından sonra artık tek başına kervan yönetecek bilgi ve dirayete sahipti⁸⁴.

⁷⁹ Hamidullah, **İslam'a Giriş**, s. 8; Hamidullah, Muhammed, "**Hız. Peygamber'in İslam Öncesi Seyahatleri**", Ter. Abdullah Aydın, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, sayı 4, Ankara, 1980, s. 332

⁸⁰ Mevlana Şiblî, **Asr- ı Saadet**, Ter. Ömer Rıza Doğrul, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1975, c. I, s. 139; Hız. Peygamber'in Abdulkays ahalisiyle arasında geçen konuşmalar ve onların ülkesinde kalarak edindiği birtakım bilgilerle alakalı olarak bkz. Hamidullah, "**Hız. Peygamber'in İslam Öncesi Seyahatleri**", s. 333- 335

⁸¹ Hamidullah, **İslam'a Giriş**, s. 8

⁸² Hamidullah, Muhammed, **Vesâiku's- Siyasiyye (Hız. Peygamber Döneminin Siyasi- İdari Belgeleri)**, Ter. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yayınları, s.170, belge no:66

⁸³ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. I, s. 332; Hamidullah, **Hız. Peygamber'in İslam Öncesi Seyahatleri**, s. 330- 332

⁸⁴ Karacabey, s. 82

Kaynaklarda, Hz. Peygamber'in vergi memuru kimselere dair bir takım ifadelerine rastlanmaktadır. Örnek olarak, O'nun "(Zalim) vergi memuru cennete giremez" ya da "(Halka zulmeden) vergi memurundan hiçbir hesap sorulmaz, olduğu gibi yakalanıp ateşe atılacaktır." şeklindeki sözlerini görmekteyiz⁸⁵. Hamidullah'a göre, bu tür rivayetlerden, Hz. Peygamber'in Bizans sınır kapılarında kendi başından geçen olaylara dair bir hüküm çıkarmak mümkündür.⁸⁶

Hz. Peygamber'in Mecusilerle alakalı olarak şöyle dediği nakledilmektedir: 'Henüz çocuğu süt emmekte olan analarla zevcelerinin bir yatağa girmelerini yasaklamak istedim ve fakat bu durumun Bizanslılar ve İranlılar arasında da bulunduğunu ve bunun o süt çocuklara zarar vermediğini hatırlayıp vazgeçtim.'⁸⁷ Bu rivayet, Hz. Peygamber'in ticari seyahatleri esnasında karşılaştığı toplumlara dair birtakım bilgiler edindiğinin işaretidir.

Hz. Peygamber'in Habeşistan'a seyahat edip etmediği hususunda herhangi bir bilgi yoktur. Bununla beraber, Hamidullah'a göre, Hz. Peygamber'in Habeşistan'ın kralı Necaşi'ye yazdığı mektupta hayli samimi ve yakınlık ifade eden kelimeler kullanması Hz. Peygamber'in Habeşistan'ı ve kralını tanıdığı anlamına gelebilir⁸⁸. Hz. Peygamber'in yazdığı mektupta şu ifadeler yer almaktadır: 'Sana, amcaoğlum Cafer'i ve yanında bir bölük müslümanı gönderdim. Geldiklerinde onları ağırla, ceberrutluğu bırak. Ben seni ve ordunu Allah'a çağırıyorum. Ben tebliğ etmiş ve öğütlemiş bulunuyorum. Öğüdümü kabul et.'⁸⁹

Mekke'deki müşriklerin arkadaşlarına eziyetle bulunmasından sıkıntı duyan Hz. Peygamber, onları Habeşistan'a göndermeye karar verince Onlara, "Orada yanındakilere hiç zulüm yapılmayan bir hükümdar vardır. Üstelik o ülke doğruluk

⁸⁵ Ebu Ubeyd, Kasım b. Selam, *Kitabu'l- Emvâl*, Ter. Cemaleddin Saylık, Düşünce Yayınları, İstanbul, 1981, s. 501, yukarıda zikredilen ve benzeri rivayetler için, hadis no:1624-1626, 1630-1631.

⁸⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 332

⁸⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 647; Erdoğan, s. 164; bkz. Müslim, İbn Haccac el-Kuşeyrî en- Neysâbü'rî, Câmiu's- Sahih, Nikâh, 140, (1442), Beyrut, 1955, c. 2, s. 1066- 67

⁸⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 293

⁸⁹ Hamidullah, *Vesâiku's- Siyasiyye*, s.114- 5, no: 21; *İslam Peygamberi*, c. I, s. 293

ülkesidir.” buyurmuştur⁹⁰. Hamidullah bu tür rivayetleri, Habeşistan’a dair bilgilerine dayanarak, Hz. Peygamber’in o ülkeye yapmış olabileceği muhtemel bir seyahatiyle alakalı olarak zikretmiştir⁹¹.

Bu konuda bir nakille yetinmemek gerektiği üzerinde duran Hamidullah, Hz. Peygamber’in bilhassa Habeşistanlılarla ve bu dili konuşan diğer insanlarla görüşürken bazen Habeşçe kelimeler kullandığını da dikkate alarak, tek tek ele alındıklarında bir şey ispat etmeyecek bu rivayetlerin, bir araya getirildiklerinde belli bir değere ulaştıklarını ifade etmektedir.⁹²

Hz. Peygamber bunun dışında da pek çok seyahat etmiş bir kimsedir; Bahreyn, Umman, Yemen ve ülkesinin pek uzağında bulunan Suriye gibi...⁹³

İş hayatı gereği, Hicaz bölgesinin pek çok yerini gezmiş bulunan Hz. Peygamber, bu seyahatler sebebiyle, yaşadığı coğrafyanın insanlara sunduğu imkânlar ve sıkıntılar hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmuş⁹⁴, bir taraftan ticari hayatın gereklerini öğrenirken diğer taraftan Arabistan’ın muhtelif yerlerinde yaşayan insanların dil ve lehçelerini, dini, siyasi ve sosyal durumlarını öğrenme imkânını elde etmiştir⁹⁵.

1.1.2. HAC VE PANAYIRLAR

Ticarî açıdan önemli bir yere sahip olan Mekke, Hicaz bölgesinin en önemli şehirlerinden biri olmasının yanında dinî ve kültürel olarak da canlı bir merkez

⁹⁰ İbn. Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik, *Sîretü’n- Nebevîyye*, Beyrut, 1936, c. I, s. 344

⁹¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 293

⁹² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 293; Hamidullah, *Hz. Peygamber’in İslam Öncesi Seyahatleri*, s. 337- 338

⁹³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 293

⁹⁴ Karacabey, s. 228- 229

⁹⁵ Avcı, s. 108; Hz. Peygamber’in seyahatlerinin, O’nun birtakım farklı kültür ve inanç gruplarıyla karşılaşması ve onların dil ve lehçelerine dair bilgiler edinmesiyle alakalı olarak bkz. Palabıyık, Abdülkadir, “Garibü’l- Hadis Nev’i’nin Doğuşu ve Abdülğafir b. İsmail’in ‘el- Müfhim li- Şerhi Sahihi Müslim’ Adlı Eseri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dan. Prof. Dr. Ali Yardım, İzmir, 1997, s. 28- 31

özelliğini taşımaktaydı⁹⁶. Canlı bir yerleşim merkezi olarak ortaya çıkmasında belirleyici en önemli unsur ise içinde yer alan Kâbe'ydi⁹⁷.

Ticarî vasıtaları değerlendirmek suretiyle, Mekke'yi ticaret adamlarının ve mütefekkirlerinin buluşma yeri haline dönüştüren Kureyşliler, aynı zamanda Kâbe'nin muhafızlığı görevini de üstlenmiş, bu mabedi millî bir ziyaretgâh haline getirmiş ve böylelikle Mekke şehrinin üstünlüğünü sağlamışlardı⁹⁸.

Bu üstünlük sebebiyle Kâbe, Kureyşlilere sağladığı itibar ve ticarî avantaj yüzünden kıskançlık ve düşmanlıkların da odak noktası olmuş, Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe Mekke'yi ele geçirip burayı yıkmak isterken bazı Arap kabileleri de kendilerine yeni kâbeler yapmış ve diğer Arapların Mekke'ye gitmesine engel olmaya çalışmışlardı⁹⁹.

Hicaz ve Mekke halkının Kâbe'ye büyük önem verişlerinin sebebi, buranın hac mevsimlerindeki ticari durumu idi¹⁰⁰.

Kureyşliler için, ticaret vasıta ve kaynaklarından biri, güneye ve kuzeye, Bahreyn bölgesine ve İran'a sevk ettikleri ticaret kervanlarından elde ettikleri kâr olmakla beraber, ondan daha az önemli olmayan bir başkası da, yılın belli zamanlarında Kâbe'yi ziyarete gelen hacılar dolayısıyla hâsıl olan gelirdi¹⁰¹. Ayrıca, hac ve ticaret için Arap yarımadasının birçok yerlerinden bir sürü halkın Mekke ve yakınlarına üşüşmeleri Mekkelileri yarımada halkının, imtiyazlı ve adil saymalarına sebep oluyordu¹⁰².

⁹⁶ Yüksel, Ahmet Turan *İslam'ın İlk Döneminde Ticari Hayat*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999, s. 146

⁹⁷ Bozkurt, Nebi ve Küçükbaşçı, Mustafa Sarı "Mekke", *DİA*, c. 28, s. 556, İstanbul, 2003

⁹⁸ Hitti, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Ter. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980, c. I, s. 156

⁹⁹ Ünal, Sadi, "Kâbe", *DİA*, c. 24, s. 20, İstanbul, 2001; Kâbe'ye alternatif bu tapınaklarla alakalı olarak bkz. Çelikkol, Yaşar, *İslam Öncesi Mekke*, Ankara Okulu, Ankara 2003, s. 166- 167

¹⁰⁰ Çağatay, s. 112

¹⁰¹ Çağatay, s. 100- 101

¹⁰² Çağatay, s. 112

Her köşeden her bucaktan insanlar Mekke'ye -Beytü'l- Haram'a- geliyorlardı. Orada Hac mevsiminde ve kurulan panayırlarda buluşuyorlar, karşılaşıyorlardı. Haram ayların gölgesindeki havayı teneffüs ediyorlardı¹⁰³.

Arabistan'ın değişik bölgelerinde ve bu arada Mekke çevresinde genellikle hac mevsimi ve haram aylar dikkate alınarak peş peşe kurulan panayırların (evsâku'l- Arab), yarımada için olduğu gibi Mekke ticareti açısından da büyük önemi vardı. Mekkeliler bu panayırlara iştirak etmekte ve önemli miktarda gelir sağlamakta idiler¹⁰⁴. Bunun için hacılara kolaylık göstermek ve onların hacca ilgilerini artırmak gerekiyordu¹⁰⁵ ve Kureyşliler bölgedeki diğer pazarlar kadar, Mekke ve Mekke yakınındaki Arafat'ta yılın belli zamanlarında gerçekleşen Hac ve ona eşlik eden panayır faaliyetlerinin de güvenliğini ve organizasyonunu üstlenmişlerdi¹⁰⁶. Hacıların ve ziyaretçilerin yiyecek, içecek ihtiyaçlarıyla, Kâbe'nin bakımıyla alakalı durumlar Kureyşliler'in sorumluluğu altındaydı ve bu görevlerin paylaşımı Kureyş kabilesi içerisinde kavgalara sebep olacak derecede mühimdi¹⁰⁷.

Asıl amacı ticaret olan bu panayırlarda değişik kültürel faaliyetler de icra edilirdi¹⁰⁸. Siyasi ve sosyo- kültürel açıdan da oldukça önem taşıyan, bir kısmı uluslararası mahiyetteki bu panayırlarda çeşitli milletlere mensup tacirler ve Arap kabileleri bir araya gelir, alışveriş yapılır, ilişkiler geliştirilir¹⁰⁹, halkın bu panayıra ve hacca fazla ilgi duymasını temin ve teşvik maksadıyla şiire, güzel ve dokunaklı söz söylemeye vesâir insan kabiliyetlerini ortaya çıkarmaya hatta dava ve şikâyetlerin görülmesine mahsus yerler ve bunlara bakacak hakemler ve hâkimler tayin edilirdi ki bir taraftan alış-veriş edilirken diğer taraftan şiirler, nutuklar söylenir ve bunların en iyileri halka duyurulur, esiri olanlar onu kurtarmaya, şikâyeti olanlar onu hallettirmeye çalışırdı. Arap edebiyatında yedi askı adıyla anılan meşhur kasidelerin bu panayırlarda beğenilerek ün aldıkları söylenir¹¹⁰. Velhasıl insanların en kalabalık

¹⁰³ Derveze, c. I, s. 175,
¹⁰⁴ Avcı, s. 39- 40
¹⁰⁵ Çağatay, s. 100- 101
¹⁰⁶ Hodgson, c. I, s. 90- 91
¹⁰⁷ bkz. Çağatay, s. 119;
¹⁰⁸ Karacabey, s. 82
¹⁰⁹ Avcı, s. 39- 40
¹¹⁰ Çağatay, s. 100- 101

toplandıkları yerler bu çarşılar olduğundan Arabistan kamuoyunun nabızı mesabesindeydiler¹¹¹.

İslam öncesi Arabistan panayırlarının sayısı hakkında 10 ile 15 arasında değişen rakamlar verilmektedir. Panayırların ve çarşıların en önemli özelliği herkese açık olmasıdır. Çarşının hâkimiyetini elinde bulunduran kimsenin öne sürdüğü bazı ticari özel şartlar dışında çeşitli ülkelerden gelen veya farklı dinlere mensup olan kimseler arasında herhangi bir ayırım yapılmamaktaydı¹¹².

Her sene Zilkade ayının başında Ukaz panayırı kurulur, yirmi gün devam ederdi. Halk yarımadanın her tarafından hatta bazen İran ve Bizans'tan buraya akın akın gelir, mallarını satar ihtiyaçlarını satın alırdı. Daha sonra yirmi Zilkade'de Mecenne panayırına gidilirdi. Bu panayır, yirmi Zilkade'den otuz Zilkade'ye kadar sürer, bu Mecenne panayırı da sona erdikten sonra Zülmecaz panayırına gidilir, burada Zilhicce ayının başından onuna kadar kalınır, on Zilhicce'de Mekke'de toplanılır, Kâbe tavaf edilir ve hac ödevi yerine getirilirdi¹¹³.

Arapların bundan başka, Dümet'ül-Cendel, Tâif, Bosra... gibi ticaret mallarının alınıp satıldığı meşhur Pazar yerleri de olmakla beraber daha yaygın, kalabalık ve uzun süreli olanı Ukaz'daki idi. Bu umumî pazara halk, her taraftan koşup gelerek hurma ağaçlarının gölgelerinde çadırlar kurup alış-veriş ederlerdi¹¹⁴.

Hac mevsimine katılanlar, onunla ilgili ibadetleri yerine getirenler ve panayırlara katılanlar, yukarıda da ifade edildiği gibi, yalnız Mekke bölgesinin ve Hicaz ülkesinin ahalisiyle sınırlı değildi. Sonra müşrik Araplara da mahsus değildi. Aksine oraya en uzak bölgelerden, Yemen'den, Necd'den, Şam'ın yaylalarından

¹¹¹ Kuzudişli, Ali, "Yahudi Kültürün Hadislere Etkisi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Dan. Prof. Dr. Nevzat Âşık, İzmir, 2004, s. 44- 45

¹¹² Kuzudişli, s. 44; İslam öncesi, Arap Yarımadası'nda kurulan meşhur panayırın isimleri, yerleri ve haklarında bilgi için ayrıca bkz. İbn Habîb, Muhammed, el- Bağdadi, **Kitabu'l-Muhabber**, Beyrut, Dâru'l- Âfâki'l- Cedide, t. y., s. 263- 268; Yüksel, s. 17- 26; Hamidullah, Muhammed, "Hz. Peygamber'in Sîretinde Anılan Devlet Çeşitleri", Ter. Mustafa Varlı, **Diyanet Dergisi, Peygamberimiz Özel Sayısı**, c. 25, s. 4, s. 53- 55, 1989

¹¹³ Çağatay, s. 113; Özaydın, Abdülkerim, "Hac- İslam'da Hac", **DİA**, c. 14, s. 387, İstanbul, 1996

¹¹⁴ Çağatay, s. 100- 101

sökün edip gelenlerin haddi hesabı yoktu. Yanı sıra oraya katılanların içinde hanif dinine mensup muvahhidler olduğu gibi, Sabîler, Hristiyanlar ve Yahudiler de vardı. Ticaret, misyonerlik, övünmek, hitabette bulunmak, kasideler söylemek amacıyla gelenlerin yanında Hac mevsimi ve oluşturduğu güven ortamı dışında hiçbir şekilde çözülmesi mümkün olmayan problemlerin çözümü için gelenler de vardı. Buna ilave olarak çoğunluk, Araplar arasında genel olarak saygı duyulan Kâbe'yi ziyaret etmek ve Hac ile ilgili ibadetleri yerine getirmek için geliyorlardı¹¹⁵.

Bu olayların ve eylemlerin hepsinde sosyal görüntü ağır basmakta ve güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bütün bu faaliyetler, özellikle de peygamberlikten önceki dönemlerde, bir harekete ya da ulusal, siyasal, sosyal, fikrî ve edebî bir kalkınmaya zemin hazırlamıştır¹¹⁶.

Bölümü sonlandırmadan önce, ticarî amaçla kurulan panayırlardaki kültürel faaliyetlere ve Hz. Peygamber'in de bu faaliyetlere katılmış olduğuna dair bir misal olarak şu hadiseyi zikretmek istiyoruz:

İslam döneminde Medine'ye gelen İyad kabilesi heyetine Hz. Peygamber Kus b. Saide'yi sormuş ve O'nun vefat ettiğini öğrenmiştir. Kus b. Saide ise, Hz. Peygamber'in Ukaz panayırında dinlediği ve çok beğendiği bir hutbenin sahibidir. İşte Hz. Peygamber tevhid inancına vurgu yaptığı için çok beğendiği bu konuşmayı, kendisini ziyarete gelen bu kabileye hatırlatmış ancak ezberlemediğini söylemişti. Bunun üzerine orada bulunan ve kendisi de Kus b. Saide'yi o panayırda dinlemiş olan Hz. Ebubekir hutbeyi ezbere okumuştur¹¹⁷.

Bu hutbe, içeriği açısından önem arz eder. Arapların putperest inançlarını yeren ve onları tevhid anlayışına çağıran bir hutbe olmasına rağmen, düzenlenen bir panayırda seslendirilmiş olması, bu panayırların farklı kültür ve dinî anlayışların bir araya geldiği önemli bir merkez olduğunun açık bir işaretidir. Hutbe şöyledir:

¹¹⁵ Derveze, c. I, s. 180

¹¹⁶ Derveze, c. I, s. 175,

¹¹⁷ Kapar, Mehmet Ali, "Kus b. Saide", *DİA*, c. 26, s. 460, İstanbul, 2002

“Ey İnsanlar! Geliniz, dinleyiniz; dinlediklerinizi belleyiniz ve ondan faydalanınız, ders alınız. Gerçek şudur ki, yaşayan ölür; ölen yok olur. Olacak olur, yağmur yağar, otlar biter, çocuklar doğar, analarının babalarının yerini tutar. Sonra hepsi mahvolup gider. Olayların ardı arkası kesilmez, birbirini takip eder.

Kulak veriniz, dikkat ediniz, gökte haber var, yerde ibret alınacak şeyler var. Yeryüzü bir sarayın döşemesi, gökyüzü bir yüksek tavan. Yıldızlar yürür, denizler durur. Gelen kalmaz, giden gelmez. Acaba vardıkları yerden hoşnut olup da mı kalıyorlar, yoksa orada bırakılıp uykuya mı dalıyorlar?

Yemin ederim, Allah’ın bir dini vardır ki, şimdi bulunduğunuz dinden daha sevgilidir; Allah’ın gelecek bir peygamberi vardır ki, onu gelmesi pek yakındır. Gölgesi üzerinize gelmiştir. Ne mutlu o kimseye ki, ona inanıp doğru yolu bulur. Ne yazık o talihsiz ki, ona karşı gelip isyan eder. Yazıklar olsun ömürleri gaflette geçenlere!

Ey İyad kabilesi! Hani babalarınız ve dedeleriniz, hani süslü köşkler ve taştan evler yapan Ad ve Semud kavmi? Hani dünya varlığına aldanıp da kavmine “Ben sizin en büyük rabbinizim” diyen Firavunlar, Nemrutlar! Onlar sizden daha zengin ve daha güçlü değiller miydi? Bu toprak onları değirmende öğütüp toz etti, yok etti. Kemikleri bile çürüyüp dağıldı. Evleri yıkılıp ıssız kaldı. Yerlerini, yurtlarını şimdi köpekler şenlendiriyor! Sakın onlar gibi etmeyin; onların yolundan gitmeyin. Her şey geçicidir. Kalıcı olan ancak Allah’tır ki, eşi ve benzeri yoktur. Tapılacak ancak O’dur. Doğmamıştır ve doğurmamıştır. Evvel gelip geçenlerden bizim ibret alacağımız şey çoktur.

Ölüm ırmağının gidecek yerleri var, ama çıkacak yerleri yoktur. Büyük-küçük, genç- yaşlı herkes göçüp gidiyor. Giden geri dönmüyor. İyice anladım ki, herkese olan bana da olacaktır...”¹¹⁸

1. 2. HZ. PEYGAMBER'İN İÇİNDE YAŞADIĞI TOPLUMDA YER ALAN BELLİ BAŞLI İNANÇ GRUPLARI

1. 2. 1. MUVAHHİDLER

Araplar içinde düşünen birtakım insanlar, hemcinslerinin cansız birtakım taşlara perestiş etmelerinden istikrah ediyorlar ve putperestliğe muhalefet ediyorlardı¹¹⁹. Onlar için putlara tapmak, aşağılık bir tutumdan başka bir şey değildi¹²⁰. Bazı hükümlerinin tahrif olduğuna kani oldukları Yahudilik ve Hristiyanlık gibi semavi dinlerden de uzak duran bu insanlar¹²¹, Hz. İbrahim'den kalma bir takım inanç ve ibadet geleneklerine bağlı oldukları bilinen¹²² ve “hanifler” olarak tanınan kimselerdi ki Kur'an da¹²³, ‘putlara tapmayan, Yahudi ve Hristiyan olmayan, ibadet edilmesi gereken yalnızca bir tanrının var olduğuna inanan’ bir cemaat şeklinde zikredilmektedirler¹²⁴.

Hanifler, putlara tapmadıkları gibi, putlar adına kurban edilen hayvanların etini yemekten de sakınıyorlardı. Şarabı kendilerine yasaklamışlardı. Allah'ın yarattığı şeylere nazar edip bu konuda tefekkür ediyorlardı. Hacca dair bazı ibadetleri de yerine getiriyorlardı¹²⁵, cenabet halinde gusletmeyi ve hayızlı kimseden uzak durmayı gerekli görüyorlardı¹²⁶. Rivayetlerden anlaşıldığı üzere, inzivaya çekilmeyi adet haline getiren, dünya hayatından el etek çekmiş bir cemaat olarak vakitlerini yegâne tanrıya –İbrahim ve İsmail'in tanrısına- ibadet etmekle geçiriyorlardı¹²⁷.

İbn Hişam, “hanifler” olarak bilinen bazı kimseler hakkında bize şu bilgileri nakleder:

-
- ¹¹⁹ Şiblî, c. I, s. 99
¹²⁰ Cevat Ali, el- Mufasssal Fi Tarihi'l- Arabi Kable'l- İslam, Bağdat, 1993, c.VI, s. 449
¹²¹ Karacabey, s. 51
¹²² Güner, Ehl-i Kitab'la İlişkiler, s. 97
¹²³ Hac, 30- 31
¹²⁴ Cevat Ali, c.VI, s. 449
¹²⁵ Cevat Ali, c.VI, s. 452
¹²⁶ Cevat Ali, c.VI, s. 218- 219
¹²⁷ Cevat Ali, c.VI, s. 455

“Kureyş kabilesi, her yıl kutladıkları bir bayram gününde, türlü ibadetlerini yanında eda ettikleri bir putun etrafında bir araya geldiler. Onlardan dört kişi, kabileden ayrı bir yerde toplandılar. Bunlar, Luey oğlu Ka’b oğlu Murre oğlu Kilab oğlu Kusay oğlu Abduluzza oğlu Esed oğlu Nevfel oğlu Varaka, Huzeyme oğlu Esed oğlu Duhan oğlu Ganm oğlu Kebir oğlu Murre oğlu Sabire oğlu Ya’mer oğlu Riab oğlu Cahş oğlu Ubeydullah –ki onun annesi Abdulmuttalib’in kızı Umeyme’dir-, Kusay oğlu Abduluzza oğlu Esed oğlu Huveyris oğlu Osman ile Luey oğlu Ka’b oğlu Adıyy oğlu Rizah oğlu Riyah oğlu Kurt oğlu Abdullah oğlu Abduluzza oğlu Nufeyl oğlu Amr oğlu Zeyd’dirler. Birbirlerine dediler ki: ‘Allah’a yemin olsun, kavmimizin yolu yol değildir. Onlar, dedeleri Hz. İbrahim’in dininden saptılar. Etrafında dönüp durduğumuz bu taş parçası da nedir? O, ne duyar, ne görür; ne zararı ne faydası var. Biz kendimize bir din arayalım. Allah’a yemin olsun, müntesibi olduğumuz şu din doğru bir din değildir.’ dediler. Sonra, hanifliği yani Hz. İbrahim’in dinini aramak üzere herbiri farklı memleketlere dağıldılar¹²⁸.”

İbn Hişam’ın isimlerini zikrettiği bu kimselerden biri olan **Zeyd b. Amr b. Nufeyl**, Hz. İbrahim’in dinini bulma arzusuyla Mekke’den çıktı. Hristiyanların papazlarına ve Yahudilerin hahamlarına danıştı ve bu şekilde Musul’u ve Cezire bölgesini, Suriye’yi gezip dolaştı. Nihayet, Belka bölgesinde bir tepede yaşamakta olan bir papazın yanına geldi. Zeyd papazdan, Hz. İbrahim’in dini olan hanifliği sordu. Papaz O’na, kendi memleketinde, bir peygamberin gelme vaktinin yaklaştığını, o peygamberin aradığı İbrahim diniyle gönderileceğini haber verdi¹²⁹. O, Yahudi hahamları ve Hristiyan papalarına mülaki olmakla beraber onların telakkiyatından hoşnut kalmamış, “Hz. İbrahim’in dinine süluk ediyorum” demekle iktifa etmişti¹³⁰.

Buhârî’de geçen bir rivayete göre, Kureyş’in verdiği bir davette, Hz. Peygamber’in onunla görüştüğü anlaşılmaktadır¹³¹. Rivayete göre, Hz. Peygamber, Zeyd b. Amr b. Nufeyl ile bir araya geldi. Bu olay ise, daha Hz. Peygamber’e vahiy

¹²⁸ İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik, *Sîretü’n- Nebevîyye*, Beyrut, 1936, c. I, s. 237-238

¹²⁹ İbn Hişam, c. I, s. 246- 247

¹³⁰ Şiblî, c. I, s. 99

¹³¹ Güner, *Ehl-i Kitab’la İlişkiler*, s. 99

indirilmeden önce idi. Hz. Peygamber, orada Zeyd b. Amr'a içinde et yemeği bulunan bir sofraya takdim etti fakat Zeyd, bu yemeği yemeyi reddetti ve anlaşıldığı üzere, o daveti gerçekleştiren Kureyş topluluğuna dönerek "Ben sizin putlarınız için kesmiş olduğunuz hayvanların etlerinden yemem, ben ancak üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilen kurbanın etini yerim" demiştir¹³².

Bir diğer hanif olan **Varaka** da başlangıçta Zeyd gibi muvahhidlerdendi. Zeyd'le birlikte putlara tapınmayı reddederek İbrahim'in dinini aramak üzere Şam'a kadar gitmiş; bu esnada Yahudi ve Hristiyanların kutsal kitaplarını okuma fırsatı bulmuş ve daha sonra Hristiyanlığı kabul etmişti¹³³. Kütüb- i Semaviyyeyi Ehl- i Kitaptan, bilir kimselerin sözlerinden öğrenmişti¹³⁴. İbranice yazı bilmekteydi ve İncil'den de Allah'ın dilediği miktarda bazı şeyleri İbranice yazabiliyordu¹³⁵. Onun İncil'i ezbere bildiği de ifade edilmiştir¹³⁶.

Varaka Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hatice'nin amcasının oğludur. Hz. Peygamber, kendisine ilk vahiy inzal buyrulduğu zaman, bu ne olduğunu anlayamadığı ve kendisini ürküten tecrübeyi önce Hz. Hatice'ye söylemiş, Hz. Hatice de Hz. Peygamber'i Varaka'ya götürmüştü. Hatice 'Ey amcamın oğlu! Dinle bak, kardeşinin oğlu neler söylüyor' deyince, Varaka Hz. Peygamber'e 'Neler görüyorsun ey kardeşimin oğlu?' diye sordu. Hz. Peygamber ise, ne gördüyse anlattı. Varaka da O'na, 'Bu, Musa'ya gelen Namus'tur. Keşke ben, kavmin seni yurdundan çıkaracağı zaman, gençlik zamanlarımda olsam, sağ olsam..'dedi. Hz. Peygamber, 'onlar beni yurdundan mı çıkaracaklar?' diye sorunca Varaka, 'Evet' dedi 'Senin getirdiğin şeyin mislini getirip de düşmanlığa uğramamış hiç kimse yoktur. Eğer ben, o güne kadar yaşarsam, senin yanında durur sana yardım ederim.'¹³⁷

¹³² Buhârî, İsmail b. İbrahim, Câmiu's- Sahih, Zebâih ve's- Sayd, 16, İstanbul, 1979, c. VI, s. 225

¹³³ Güner, Ehl-i Kitab'la İlişkiler, s. 100

¹³⁴ İbn Hişam, c. I, s. 238

¹³⁵ Buhârî, Bed'u'l- Vahy, 3, c. I, s. 3

¹³⁶ Hasan, İbrahim Hasan, Siyasî- Dinî- Kültürel- Sosyal İslam Tarihi, Ter. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1985, c. I, s. 97

¹³⁷ Buhârî, Vahy, 3, c. I, s. 3- 4

Bu rivayetlerden anlaşılmaktadır ki Varaka, Hz. Peygamberin ‘bir peygamber olduğunu’ ifade eden ilk kişidir. Bu rivayetlerden anlaşılan bir başka şey ise, O’nun kutsal kitap bilgisine, vahiy ve peygamberlik gibi konulara olan vukufiyetidir.

İslam kaynaklarında hakkında fazla bilgi verilmemesi, onun kapalı bir şahsiyet olarak kalmasına yol açmış ve bu durum, hakkındaki spekülâtif yorumları da beraberinde getirmiştir. Hz. Peygamber ile bir defadan fazla görüştüğüne dair kaynaklarda açıklayıcı/sarih bilgi bulunmayan Varaka’nın, Mekke döneminde Hz. Peygamber’i dini ve fikri anlamda etkileyen kimselerden olduğu öne sürülmektedir¹³⁸.

Ubeydullah, peygamberin halasının oğluydu. Kavminin inanç ve ibadetlerine katılmamıştı. Hz. İbrahim’in dinini aramak üzere çıktığı seyahatte çeşitli ülkeleri gezmiş ancak, bu konuda sağlam bir sonuca varamamıştı¹³⁹. Hangi din üzere olması gerektiğine bir süre karar veremeyen Ubeydullah sonunda müslüman oldu ve müslümanlarla birlikte Habeşistan’a hicret etti. Yanında, müslüman olan karısı Ebu Süfyan kızı Ümmü Habibe vardı. Ubeydullah Habeşistan’a varınca Hristiyan olup Müslümanlıktan ayrıldı. Sonunda orada Hristiyan olarak öldü¹⁴⁰.

Onunla alakalı olarak İbn Hişam şu rivayeti de nakletmektedir: Cahş oğlu Ubeydullah, Hristiyan olduktan sonra Habeşistan’da bulunan sahabîlere, “Biz gözlerimizi açtık ama siz hala gözlerinizi kırıştırıyorsunuz. Biz gördük fakat siz göremiyorsunuz.” demiştir¹⁴¹.

Huveyris oğlu Osman’ın ise, Bizans imparatorunun yanına gidip orada kendisine yer edindiği, imparatorun yanında iyi bir makama ulaştığı ve Hristiyan dinine girdiği ifade edilmektedir¹⁴².

¹³⁸ Hıdır, s. 101

¹³⁹ Güner, *Ehl-i Kitab’la İlişkiler*, s. 105

¹⁴⁰ İbn Hişam, c. I, s. 237

¹⁴¹ İbn Hişam, c. I, s. 238

¹⁴² İbn Hişam, c. I, s. 239; Osman b. Huveyris’in amcaoğlu Lehha’nın da aynı şekilde, başlangıçta putlara karşı çıkıp hanifliği araması ve daha sonra da Hristiyanlığı seçmesiyle alakalı olarak bkz. Çelikkol, s. 185

İbn. Hişam, Cahiliye zamanında putperestliğe muhalif olan bu dört isimden başkasını zikretmiyorsa da tarihi deliller daha başkalarının da putperestliği terk etmiş olduklarını gösteriyor. Bunların en meşhurlarından biri, Kus b. Saide'dir¹⁴³.

Kus b. Saide Arapların en meşhur hâkim ve hatiplerindendi¹⁴⁴. O'nun Arap toplumundaki yaygın putperest inanca, şirke muhalif bir kimse olduğunu, tevhid inancına bağlılığını ve Allah'ın yeni bir peygamber göndereceği şeklinde bir beklenti içerisinde bulunduğunu onun meşhur hutbesinden anlıyoruz¹⁴⁵. O, bu hutbeyi Arapların en önemli ziyaret mekânlarından biri olan Ukaz panayırı esnasında halka seslendirmiş ve onları, her şeyin yegâne sahibi olan tek yaratıcıya kulluk etmeye davet etmiştir.

Hiz. Peygamber ve Hiz. Ebubekir, Kus b. Saide hutbesi esnasında orada bulunmaktaydılar. Hicretten sonra, İyaz kabilesine mensup bir cemaat Medine'ye geldiğinde, Hiz. Peygamber onlara Kus b. Saide'yi sormuş, onlar da onun vefat ettiğini haber vermişlerdi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber, Kus b. Saide'nin hutbesini zikrederek 'onu dinlemiş olduğunu fakat ezberlemediğini' ifade etmiş, orada bulunan Hiz. Ebubekir bu hutbeyi ezberden okumuştur. Hiz. Peygamber ise 'Allah Kus'a rahmet eylesin. Kıyamet günü, onun ayrı bir ümmet olarak diriltileceğini umarım' demiştir¹⁴⁶.

İbn Hişam'ın ismini muvahhidler arasında zikretmediği fakat Tevhid inancına sahip olduğunu bildiğimiz bir diğer kimse de Taif'in reisi, Arapların en meşhur şairlerinden biri olan Ümeyye b. Ebi's- Salt'dır¹⁴⁷. Ümeyye, cahiliye zamanında geçmiş kitapları okumuş, içkiyi haram saymış, putlara tapınmaktan kaçınmış ve Hiz. İbrahim dinine girmiş bir kimseydi. Okuduğu mukaddes kitaplardan, Hicaz'da bir peygamberin ortaya çıkacağını öğrenmişti ve bu peygamberin kendisi olacağı beklentisi içerisindeydi. Bundan dolayı Hiz. Peygamber'e peygamberlik görevi

¹⁴³ Şiblî , c. I, s. 99

¹⁴⁴ Hasan, c. I, s. 98

¹⁴⁵ Kapar, s. 460

¹⁴⁶ Avcı, , s. 131- 132; Kapar, s. 460

¹⁴⁷ Şiblî, c. I, s. 99

verildiğinde kıskançlığından ötürü Müslüman olmamıştı¹⁴⁸. Mukaddes kitapları okuduğundan ötürü, Yahudilik ve Hristiyanlık fikirlerine de aşinaydı¹⁴⁹.

Ümeyye şiirlerinde tek Tanrı inancını dile getirir; tabiattaki varlıklardan Tanrı'nın birliğine deliller getirir; ahiretten, cennet ve cehennemin ahvalinden bahseder. Bütün bu düşüncelerini, gençliğinde yazdığı şiirlerinde terennüm etmektedir¹⁵⁰.

Ümeyye'nin şiirlerini dinlemekten memnuniyet duyan Hz. Peygamber¹⁵¹, onun için, 'Ümeyye'nin şiiri mü'min, kalbi ise kâfirdir' buyurmuştur¹⁵².

Hanifler okuma- yazma bilen kimselerdi. Onlar kitapları okuyorlar, gerektiğinde kitaplara müracaat ediyorlar ve dini mezheplerin önde gelen kimseleriyle görüşüyorlardı. Süryanice ve İbranice gibi kimi yabancı dilleri biliyorlardı¹⁵³. Onlar, kitaplardan alınmış olan bilgileri ise Irak, Şam gibi dış ülkelere yaptıkları seyahatler sırasında, Yahudilerin sinagoglarındaki din adamları ve Hristiyan rahiplerle yaptıkları görüşmeler sayesinde edinmişlerdi¹⁵⁴. Son peygamberin geleceğini müjdeleyen Hristiyanlarla karşılaşmışlardı. Dışarıdaki bazı düşünce ve fikirlere vakıf olmuşlardı¹⁵⁵ ve oldukça kültürlü bir tabaka teşkil ediyorlardı¹⁵⁶.

¹⁴⁸ İbn Hacer, *Askalânî, el-İsâbe fi Temyîzi's- Sahabe*, Kahire, 1971, c. 1, s. 250; Çağatay, s. 154; Hasan, c. I, s. 97

¹⁴⁹ Çağatay, s. 153

¹⁵⁰ Güner, *Ehl-i Kitab'la İlişkiler*, s. 103 (Mahmud Esad'dan naklen, *Tarih-i Din-i İslamî*, İstanbul, 1983, s. 306)

¹⁵¹ İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned*, IV, Beyrut, 1969, s. 389

¹⁵² Çağatay, s. 155

¹⁵³ Cevat Ali, c.VI, s. 456

¹⁵⁴ Cevat Ali, c.VI, s. 456- 457

¹⁵⁵ Cevat Ali, c.VI, s. 469

¹⁵⁶ Hıdır, s. 55- 56

1. 2. 2. EHL- İ KİTAP

Hicaz şehirlerinde yaşayan ahali din ve kavim/uyruk olarak, Kur'an ayetlerinin de ilham ettiği gibi, birkaç çeşitti. Ki bu nitelik, özellikle söz konusu şehirlerin başlıcaları olan Mekke ve Yesrib için geçerlidir¹⁵⁷.

Mekke'de yaşayan Kureyş dışındaki Arap kabileleri ve azımsanamayacak orandaki Arap olmayan bu kimselerin çok dikkat çekici ve etkin oldukları söylenemez çünkü yönetim ve para Kureyş'in hâkimiyetindeydi¹⁵⁸.

Derveze'ye göre Mekke'de ikamet eden söz konusu yabancı azınlığın çoğu Bizans, Süryan ve Suriye Hristiyanlarındandı. Şam bölgelerinden gelmişlerdi. Onların buraya göç etmeleri bazı Kureyş tüccarlarının teşvik edip cesaret vermeleriyle oluyordu, zira onlar ihtiyaç duydukları sanatkârları ve sınaî faaliyetleri bunlar aracılığı ile karşılıyorlardı¹⁵⁹.

Bu azınlıklar Mekke liderlerinin hoş karşılama ve cesaretlendirmeleriyle destek görmüşlerdi. Çünkü Şam ülkeleri Hicaz'a yakın komşuydu ve aralarındaki yolculukların, seferlerin ardı arkası kesilmezdi. Daha çok eski zamanlarda buralar ve Şam ülkeleri İsraililerin hicret yurdu olmuştu. Ayrıca yolcuların da uğrak yeri idi. Zaman zaman oraya uğrarlardı. Bazen sınaî çalışmalar bazen ticari bazen de misyonerlik faaliyetleri için oraya gelirlerdi¹⁶⁰.

Bununla beraber bu yabancılar, bazen de, başlarına gelen bir felaket yüzünden buraya göç etmek zorunda kalıyorlardı¹⁶¹. Habeşistan'dan, Yahudi hükümdar Zü Nüvas'ın zulmünden kaçan bazı Hristiyanların da Mekke'ye sığındıkları, Mekke'de o sırada iktidarda bulunan Cürhümlü başkan Haris b. Mu'dad'ın onlara eman verdiği ve hatta suçluları cezalandırmak için bir sefer tertip ettiği şeklindeki bilgiler¹⁶², Mekkelilerin kendilerine sığınan veya zor durumda kalan yabancılar iyi davrandıklarına delil olarak zikredilebilir.

¹⁵⁷ Derveze, c. I, s. 39

¹⁵⁸ Çelikkol, s. 95

¹⁵⁹ Derveze, c. I, s. 96- 97; Cevat Ali, c. IV, s. 118

¹⁶⁰ Derveze, c. I, s. 96- 97

¹⁶¹ Derveze, c. I, s. 96- 97

¹⁶² bkz. Hamidullah, İslam Peygamberi, c. I, s. 284- 285

Yabancı azınlıkların Bizanslı, Habeşistanlı, Iraklı, Mısırlı, Şamlı, Süryani ya da İranlı oluşları, hür ya da köle olmaları bir açıdan da olsa Hicaz halkının özellikle Mekke'nin Şam ülkeleri, Fars ülkeleri, Mısır, Habeşistan ve Irak ile ilişkileri bulunduğunu ve ora halklarının da bu iki bölgeyle karşılıklı ilişkiler içinde olduğuna delil olabilir.¹⁶³

Şehirde yaşayan farklı dinlerden insanlar arasında Yahudi ve Hristiyanlar da bulunmaktaydı.¹⁶⁴

Onlar, Mekke ortamında, Arapların ya da Mekke ehlinin güven ve de itimadını kazanmışlar, dini ve dünyevi hususlarda soru sorulacak merci konumuna gelmişlerdi. Onlardan bazıları, kültüründe ve dinsel bilgilerinde üstün bir yere ulaşmıştı, öyle ki Kur'an'ın Allah'tan olup olmadığı gibi konularda, danışmaya ehliyetli ve şahit olarak gösterilebilecek konumlara gelmiş bulunuyorlardı¹⁶⁵.

Vahyin mahiyetine ya da geçmiş kavimlere, peygamberlere dair kimi durumlarda Allah'ın, ayetlerinde Ehl- i Kitabın bilgilerini delil olarak zikretmesi ve şüpheyi düşenleri Ehl-i Kitaba yönlendirmesi¹⁶⁶ onların Mekke'deki varlıkları ve konumları hakkında bize bilgi vermektedir.

Onlar genellikle ince duygulu, yumuşak ahlaklı, hak olduğuna inandıkları şeyde zorluklarla karşılaşsalar da sebat eden, inançlarını açığa vurmada cesaret sahibi kimselerdi. Onların bu cesaretleri Peygamber'e uymalarında ve Kur'an'ı duyduklarında, dinlediklerinde secde edip onun gerçek olduğuna iman etmelerinde; Mekke ehlinin ve güçlü liderlerin inkârcı tutumlarına aldırış etmeden kendi tavırlarını göstermelerinde ortaya çıkmıştır.¹⁶⁷

¹⁶³ Derveze, c. I, s. 97

¹⁶⁴ Çelikkol, s. 183

¹⁶⁵ Derveze, c. I, s. 95

¹⁶⁶ bkz. Yunus, 94; Şuara, 192- 197; Ahkaf, 10

¹⁶⁷ Derveze, c. I, s. 95- 96

Ehl-i Kitap içerisinde, vahye karşı hem olumsuz hem de olumlu¹⁶⁸ bir tutum içerisinde olanların bulunduğunu rahatlıkla söylenebilir. Bu, Kur'an'ın onların tavırlarından söz ederken “azı” (kalil)¹⁶⁹, “çoğu” (ekser)¹⁷⁰, “bir kısmı” (feriğ, taife, ahzab)¹⁷¹ gibi kelimelere yer vermesinden anlaşılmaktadır. Arapça’da bütünün birkısmını ifade için kullanılan “min” edatı, Ehl- i Kitabı anlatan ayetlerde¹⁷² sıkça kullanılmıştır¹⁷³. Yine, Al-i İmran suresinde yer alan ifadeler de bize, Ehl-i Kitap olan kimselerin hepsinin aynı kategoride olmadığını açıkça söylemektedir¹⁷⁴:

“Fakat şunu da bilin ki onların hepsi bir değildir. Kitap ehlinde özü sözü doğru ve adaletli öyle bir topluluk vardır ki, onlar gecenin geç vakitlerinde secdeye kapanarak ‘Allah’ın ayetlerini’ okurlar. Onlar Allah’a ve Ahiret gününe yürekten inanır, iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar, iyi ve hayırlı işlere koşarlar. İşte onlar iyi kimselerdir. Onların yaptıkları iyi ve hayırlı işler karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, emir ve yasakları konusunda sorumlu, duyarlı ve bilinçli olanları iyi bilir.”¹⁷⁵

“Şu da bir gerçektir ki, Ehl- i Kitap içinde, huşu ve büyük saygı ile Allah’a, size ve kendilerine indirilen kitaplara inananlar vardır. Onlar Allah’ın ayetlerini basit dünya menfaatiyle değişmezler. Onların, Rableri katında da mükâfatları vardır. Unutmayın ki Allah, sizi yakın zamanda hesaba çekecektir.”¹⁷⁶

Yukarıda naklettiğimiz iki ayet de Ehl- i Kitap arasında Hz. Peygamber’in getirdiği kitaba inananların var olduğuna işaret etmektedir. Yine aşağıda

¹⁶⁸ Ehl- i Kitap olan Yahudilerin müsbet ve menfi birtakım özellikleri ve bu konuda Kur'an-ı Kerim’de nasıl zikredildikleriyle alakalı olarak daha detaylı bilgi için bkz. Atçeken, İsmail Hakkı, “Hz. Peygamber’in Yahudilerle Münasebetleri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1992, s. 6- 36

¹⁶⁹ Al-i İmran, 110; Maide, 59, 79

¹⁷⁰ Al-i İmran, 78

¹⁷¹ Bakara, 75, 101; Al-i İmran, 69; Maide, 13; Ra’d, 36

¹⁷² Al-i İmran, 75; Nisa 46, 162

¹⁷³ Paçacı, Mehmet, **Kur’an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 86

¹⁷⁴ Paçacı, s. 88

¹⁷⁵ Al- i İmran, 113- 114- 115

¹⁷⁶ Al- i İmran, 199

zikredeceğimiz ayetler Ehl- i Kitap içerisinde yer alan bazı kimselerden övgüyle bahsetmektedir:

“Şimdi sen, (‘Biz sana... asla inanmayacağız’ diyenlere) de ki: ‘İster inanın ister inanmayın. Şu bir gerçektir ki, bundan önce kendilerine ilim/kitap verilmiş olanlara bu Kur’an okunup anlatıldığı zaman, yüzüstü kapanarak secde ederler. Ve Şöyle derler: ‘Rabbimiz yücelerden yücedir. İşte onun vaadi şimdi açık bir şekilde gerçekleşmiş bulunuyor.’ (İşte böyle deyip) ağlayarak tekrar yüzüstü secdeye kapanırlar ve Kur’an (okundukça) onların sevgi ve saygıları daha da artar.”¹⁷⁷

Ehl- i Kitabın arasında olumlu insanların bulunabilmesinin sebebi, hala Kitab- ı Mukaddes’te bulunan doğru, bozulmamış ilke ve fikirlerin varlığı olmalıdır¹⁷⁸.

Araplar cennet, cehennem, öldükten sonra dirilme, kıyamet hakkında ancak Ehl- i Kitaptan duydukları kadar bilgi sahibiydiler. Bu bilgiler de kalplerinde pek yer etmemişti¹⁷⁹. Bununla beraber, her ne kadar ahiret fikrine sıcak bakmasalar da, İslam’ın ortaya yeni çıktığı ilk günlerde Peygamber’i destekleyen Yahudi ve Hristiyanlar’ın Mesihçilik fikirleri, yeni bir dinin çıkışını bekleyen bazı Mekkelileri etkilemişti¹⁸⁰.

İbn İshak, Ehl- i Kitabın, putperest Mekkelilere cennet, cehennem, kıyamet ve gelecek olan peygamberle alakalı olarak birtakım şeyler anlattıklarıyla alakalı olarak şu rivayete yer verir: “Hz. Peygamber’e vahiy gelmeden çok kısa bir süre önce bir Yahudi, ahiret inancı olmayan putperestlere öldükten sonra dirilme, kıyamet, cennet, cehennem, hesap ve mizandan bahsetti. Putperest kimseler ise, iddia

¹⁷⁷ İsra 107- 108- 109

¹⁷⁸ Paçacı, s. 114

¹⁷⁹ İbn İshak, Muhammed b. Yasar, Sîre, Rabat, 1976, s. 62

¹⁸⁰ Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur’an, Ter. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003, s. 227

ettiği bu şeylerin alametinin ne olduğunu sordular. Yahudi ise bütün bunların alametinin yakında gönderilecek olan peygamber olduğunu söyledi.”¹⁸¹.

Onların çoğunun ve özellikle ticaretle uğraşan aristokratlarının kendi atalarının dinlerine olan bağlılıklarına karşın, dini açıdan az veya çok da olsa bir sarsıntı geçirenler, kendilerini önceki toplumlardan özel bir şekilde ayıran ve ‘onlardan daha iyi hidayete getiren’ yeni bir din istiyorlardı. Ehl-i Kitabın ‘Mesih’ inancı Mekkelileri etkilediği ve bu yüzden onların önceki dinleri benimsemekten ziyade, yeni bir dini tercih etmiş olabilecekleri kuvvetle muhtemeldir¹⁸². Çünkü Arap toplumunun bu iki dinin tabiatına uymayan kendine özgü bir karakteri vardı ve bu karakter, en azından Arap toplumunun tabiatına tamamen uygun olduğu söylenebilecek yeni dini kabul etmenin yolunu açmıştır¹⁸³. Onlar böylece, önceki iki ümmetten ‘daha iyi ve daha doğru yolda olmayı’ ümit ediyorlardı¹⁸⁴.

Bazı Mekkelilerin, Yahudi- Hristiyan modelinde yeni bir din arayışı veya beklentisi içinde oldukları Kur’an- ı Kerim’in ifadesinden çok net bir şekilde anlaşılmaktadır: **“Müşrikler hep derlerdi ki: ‘Bizim de elimizde önceki kavimlere verilen kitap gibi bir kitap bulunsaydı, biz de Allah’ın gönlü temiz, saf kullarından olurduk.’ Şimdi ise kendilerine gelen kitabı inkâr ettiler, fakat yakında anlayacaklar.”**¹⁸⁵ Bu durum kısmen Yahudi ve Hristiyan fikirlerinin Arap toplumuna sızmasının bir sonucudur ve yine bu durum o zamanın daha aydın kişileri arasında ve belki de gruplar arasına dini bir hararetin varlığını gösterir¹⁸⁶.

Ayrıca müşrik Arapların sık sık Kur’an’ı ‘önceki toplumların masallarını anlatıyor’ diye suçlaması, birçok Arabın Yahudi- Hristiyan geleneğini bildiğinin açık bir delilidir¹⁸⁷. Bununla beraber müşrik Arapların, **“Eğer O gerçekten peygamber ise, önceki toplumlara gönderilen peygamberlerin yaptığı gibi,**

¹⁸¹ İbn İshak, s. 63- 64

¹⁸² Derveze, c. I, s. 39

¹⁸³ Taha Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, Ter. Şaban Karataş, Ankara Okulu, Ankara 2003, s. 96

¹⁸⁴ Fazlurrahman, s. 237

¹⁸⁵ Saffat, 167- 170

¹⁸⁶ Fazlurrahman, s. 201

¹⁸⁷ Fazlurrahman, s. 223

onun da bize somut bir mucize göstermesi gerekir”¹⁸⁸ şeklindeki sözleri onların Ehl- i Kitap vasıtasıyla geçmiş peygamberlere dair bilgilerden de haberdar olduklarına işaret eder¹⁸⁹. Aynı meyanda bir diğer ayet de Kasas suresinde geçmektedir: **“Bununla birlikte, kendilerine tarafımızdan hak peygamber gelince, ‘Ona verilen (bu Kur’an), Musa’ya verilen (Tevrat) gibi toptan verilseydi ya!’ derler. Peki onlar Musa’ya verilen kitabı inkar etmemişler miydi? ‘Bunlar (Tevrat ve Kur’an) birbirlerini destekleyen iki sihir ve tılsım kitabı!’ deyip, ‘Biz aslında bunların hiçbirine inanmıyoruz.’ dememişler miydi?”**¹⁹⁰

Bütün bu ayet ve rivayetlerden, Ehl- i Kitaptan kimselerin, Hz. Peygamber’in yaşadığı toplum içerisinde yer aldıkları, toplum tarafından kabullenildikleri ve zaman zaman örnek olarak görüldükleri, yine Arap toplumu üzerinde etkili oldukları sonucu çıkmaktadır¹⁹¹.

1. 2. 2. 1. YAHUDİLER

İslam’ın ortaya çıktığı dönemde Arap yarımadasının dört köşesinde Yahudileri görmekteyiz¹⁹². Onların Arap yarımadasına girmesi, göçler ve ticaret yoluyla olmuştur¹⁹³.

Onların, Araplar ile, epeyce sık ve sistemli diyebileceğimiz uzun zaman süren temasları olmuştur. Örnek olarak, Mekkeliler, (Kur’an’da belirtildiği gibi) kendilerine ve atalarına öldükten sonra dirilme hakkında birçok şeyler anlatıldığını söyleyebiliyorlardı¹⁹⁴ ki, bu ifadeleri Neml suresinde görmek mümkündür:

¹⁸⁸ Enbiya, 5, Mekkî

¹⁸⁹ Derveze, c. I, s. 420

¹⁹⁰ Kasas, 48, Mekkî

¹⁹¹ Hadis Literatürü içerisinde “Fiten ve’l- Melahim” başlığı altında yer alan hadislerin, Yahudi ve Hristiyan Kültürün önemli bir motifi olan “Apokaliptik Edebiyat” a dair rivayetlerle örtüşüyor olması ve bu doğrultuda Müslüman kültür üzerindeki Yahudi ve Hristiyan etkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkması ile alakalı olarak, bkz. Paçacı, ‘Hadiste Apokaliptisizm veya Fiten Edebiyatı’, Kur’an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, , s. 130- 153; Ayrıca aynı makale için bkz. İslamiyat, c. I, sayı: I, 1998, s. 35- 53.

¹⁹² Çelik, s. 66

¹⁹³ Cevat Ali, c.VI, s. 587

¹⁹⁴ Fazlurrahman, s. 226- 227

“Üstelik onlara, ahiretin varlığı hakkında sürekli bilgi de gelmektedir. Fakat onlar, bu konuda yine de şüphe içindedirler. Daha doğrusu, (hakikatlere karşı) kördürler. Diyorlar ki: ‘Biz ve atalarımız, ölüp toprak haline geldikten sona tekrar mı dirileceğiz? Bize yapılan bu tehditler atalarımıza da yapılmıştı. Bunlar eskilerin masallarından başka birşey değildir.’ ”¹⁹⁵

Yine bu yüzdendir ki Kur’an, Hz. Musa’nın Kitabının, Mekkelilere ne kendilerinin ne de atalarının bilmedikleri şeyleri öğrettiğini hatırlatabiliyordu¹⁹⁶.

Hamidullah, Mekke’de hemen hemen hiç Yahudi bulunmadığını söylemektedir. Fakat bu bölgede her yıl düzenlenen fuarlarda, özellikle Ukaz’da, Yahudilerin sadece ticari alışverişler yoluyla değil, kaybolan ve saklanmış şeylerin nerede olduklarını keşfeden insanlar olarak da bolca paralar kazandıklarını, aynı zamanda ‘Ehl-i Kitab’ bir ulus olarak ümmi Arapların gözünde nüfuz ve itibar sahibi olduklarını ifade eder¹⁹⁷. Bununla beraber kaynaklarda Mekke’de yaşayan Yahudilere dair az da olsa rivayetler bulunmaktadır.

İbn İshak, Kureyslilerin Kabe’nin temelinde ya da başka bir makamında Süryanice bir yazı bulduklarını, yazıyı okuyamadıkları için ne olduğunu bilemediklerini, bunun üzerine bir Yahudi’nin yazıyı okuyup onlara anlattığını bildirir¹⁹⁸.

¹⁹⁵ Neml, 66- 67- 68, Mekkî

¹⁹⁶ Fazlurrahman, s. 226- 227, En’am, 91: * “(Müşrikler ve bazı Yahudiler) Allah’ı gereği gibi tanıyıp kavrayamadılar ve bu sebeple, ‘Allah herhangi bir kimseye vahiy indirmemiştir’ dediler. Ey Peygamber! Sen de onlara de ki : ‘Peki söyler misiniz, Musa’nın getirdiği, insanlar için nur ve hidayet kaynağı olan kitabı kim indirdi? Siz bu kitaptan bazı ayetleri kağıt parçalarına yazarak arzunuza göre bir kısmını halka açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Hâlbuki sizin de babalarınızın da bilmedikleri birçok şey orada size açıklanmıştır. Ey Peygamber! Sen onlara, o kitabı Allah’ın indirdiğini söyle, sonra da onları kendi hallerine bırak, daldıkları boş laflarla oyalanıp dursunlar.”

¹⁹⁷ Hamidullah, İslam Peygamberi, c.I, s. 552- 553

¹⁹⁸ İbn İshak, s. 86; ayrıca bkz. Lings, Martin, Hz. Muhammed’in Hayatı, Ter. Nazife Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 60

Edine/ Ezine adlı bir Yahudi Abdulmuttalib'in koruması altında Mekke çarşılarında ticaret yapmaktaydı. Abdulmuttalib'in nadimi konumunda olan Harb b. Ümeyye ise bu yahudiden hoşnut olmadı ve onu öldürttü¹⁹⁹.

Mekke'yi mesken edinmiş Yahudilerin varlığına dair kaynaklarda tatmin edici rivayetlerin olmaması, Mekke'de İsraili hiç kimse bulunmadığı anlamına gelmez. Hatta onların var olduğuna işaret eden ayetler de vardır²⁰⁰:

“Şüphesiz ki bu Kur'an, alemleri Rabbi olan Allah tarafından indirilmiştir. Onu Güvenilir Ruh (Cibril- i Emin) indirdi. Tam da senin kalbine. Böylelikle sen de (diğer peygamberler gibi) uyarıcılardan biri olasın. Hem de açık bir Arapça ile. Bu Kur'an özü itibariyle öncekilerin kitaplarında da mevcuttur. İsrailoğulları bilginlerinin bu hususu bilmeleri, küfürde direnenler için (Kur'an'ın vahiy eseri olduğuna dair) bir delil değil midir?”²⁰¹

“Peki ya bu Kur'an Allah katından gönderilmişse, siz de böyle bir kitabı inkar ediyorsanız, üstelik İsrailoğullarından bu şekilde vahiy ve peygamber geldiğine tanıklık eden birisi ona inanmışsa ve siz buna rağmen hala kibirlenip böbürlenerek onu inkar ediyorsanız söyleyin, sizin haliniz ne olacak, hiç düşündünüz mü? Unutmayın ki Allah, zalimleri (zulüm yolunu tercih ettikleri sürece) asla doğru yola iletmez.”²⁰²

Mekkelilerin, Yahudilerle ilişkileri söz konusu olduğunda ise, Medine'de mevcut bakımdan çok sayıda bulunan Yahudilerin çeşitli maksatlarla Mekke'ye geldikleri ve halkla ilişkiler kurduklarını tahmin etmek zor değildir. Çünkü aynı bölgede yaşayan iki şehir halkının birbiri ile görüşmemesi ve ilişki kurmaması mümkün değildir²⁰³.

¹⁹⁹ Belazurî, Ahmed b. Yahya, *Ensâbu'l- Eşrâf*, Mısır, 1959, c. I, s. 72- 73; İbn Habîb, Bağdâdî, *Kitabu'l- Münemmak*, Beyrut, 1985, s. 90- 91

²⁰⁰ Derveze, c. I, s. 99- 100

²⁰¹ Şuara, 192- 197

²⁰² Ahkaf, 10, Mekki

²⁰³ Atçeken, s. 38

Mekkelilerin bu münasebetlerine dair bir rivayet kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır: Hz. Peygamber, eski kavimlerin başına gelenlerle alakalı kıssaları zaman zaman Kureyşlilere anlatıyordu. Nadr b. El- Haris adlı bir kimse ise, Hz. Peygamber'in bu anlattığı kıssaların daha güzellerini kendisinin bildiğini söyleyerek Mekkelilerin dikkatini çekmeye çalışıyor ve Hz. Peygamber'i engellemeye çalışıyordu²⁰⁴. Bazen de Kureyşlileri Hz. Peygamber'e geçmiş ümmetler, yaratılış..vs konularda sorular sormaya teşvik ediyor, Hz. Peygamber'i, bilemeyeceğini düşündüğü sorularla küçük düşürmeye çalışıyordu²⁰⁵. Nadr, beraberinde Ukbe b. Ebi Muayt olmak üzere Mekke müşrikler tarafından Medine'ye, Yahudi âlimlerin yanına gönderilmişlerdi. Müşrikler, bu iki kişi aracılığıyla Yahudi âlimlere Hz. Peygamber'i sorup, bilgi almaya çalıştılar. Yahudiler, onlara, Hz. Peygamber'i test etmek için, O'na bazı sorular sormalarını söylediler ve onlara geçmiş milletlere dair bir takım kıssalar anlattılar. Nadr ve Ukbe geri döndüklerinde, Yahudilerden öğrendikleri işte bu kıssalarla Hz. Peygamber'i denemeye kalktılar²⁰⁶.

Mekke halkı Hz. Peygamber'e ruh'un mahiyeti hakkında da sorular soruyorlardı²⁰⁷. Bu soruyu sormalarını ise onlara Yahudiler söylemişti çünkü onlar, Yahudilere müracaat edip 'Bize bir şey verin de şu adama soralım' demişlerdi. Bunun üzerine onlar Hz. Peygamber'e gelip ruhu sormuşlar ve **"Ey Peygamber! Sana ruhun mahiyeti hakkında soruyorlar. De ki: 'Ruh, Rabbimin bileceği bir iştir. Size bu konuda çok az bilgi verilmiştir' "** ayeti²⁰⁸ nazil olmuştu²⁰⁹.

²⁰⁴ İbn İshak, Mukaddime (Muhammed Hamidullah), s. 3

²⁰⁵ İbn Hişam, c. II, s. 220- 221;

²⁰⁶ İbn İshak, s. 182- 183; Cirit, Hasan, "Hadiste Vaaz, Kıssacılık ve Kussas", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Dan. M. Yaşar Kandemir, İstanbul, 1997, s. 48

²⁰⁷ Cevat Ali, c.VI, 1993, s. 136

²⁰⁸ İsra, 85, Mekki

²⁰⁹ Elmalılı, Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Aziz Dağıtım, İstanbul, t. y., c. 5, s. 319; Elmalılı bu ayetle alakalı olarak bir başka rivayet daha nakleder. Bu rivayete göre Hz. Peygamber ile Abdullah İbn Mes'ud Medine'de bir tarlada, bir Yahudi cemaati ile karşılaşırlar. Yahudi cemaat birbirlerine, 'Şuna ruhtan sorunuz' derler. Bunun üzerine onlardan bir kısmı Hz. Peygamber'e ruhu sorarlar ve bunun üzerine söz konusu ayet nazil olur. Bu rivayetten dolayı Elmalılı, bazılarının, bu ayetin Mekke'de ve Medine'de olmak üzere iki defa nazil olduğunu söylediklerini nakleder (s. 320).

Kur'an- ı Kerim'de de geçtiği üzere Yahudilere, onlar için kutsal kabul edilen Tuva vadisine vardıklarında ayakkabılarını çıkarmaları emredilmiştir²¹⁰. Yahudiler zaman zaman, kutsal kabul ettikleri bir mekân olan Kâbe'yi de ziyarete geliyorlardı ve hürmetlerinden ötürü Kâbe'ye yaklaştıklarında Tuva da emredildikleri gibi ayakkabılarını çıkarmayı gerekli görüyorlardı²¹¹. Bu rivayet de onların Mekke'de görüldüklerine dair bir işarettir.

Abdulmuttalib, Allah kendisine on tane oğul verdiği takdirde onlardan birini kurban edeceğine dair yemin etmişti. Bu dileği kabul olan Abdulmuttalib, oğullarından Abdullah'ı kurban etmeye karar verdi fakat kabilesinden kimseler ona engel oldular. Medine'de bulunan Yahudi bir kâhine gitmesini, durumu ona anlatmasını ve o bu durumda ne yapılması gerektiğini söylerse onu uygulamasını söylediler. Medine'ye gittiler fakat kadının Hayber'de olduğunu öğrendiler. Nihayet kadını buldular ve meseleyi bu kadın sayesinde çözdüler²¹².

Hayberli Yahudilerle Mekkelilerin sıkı ekonomik bağları onların arasında evlilik bağlarının da oluşmasına sebep olmuştu. Hz. Peygamber'in büyük dedesi Haşim ve kardeşi Muttalib'in böyle evlilikler yaptıkları bilinmektedir²¹³. Yahudi bir kadınla evlenmiş olan Haşim'in, o kadından Seyfi ve Ebu Seyfi adında iki çocuğu dünyaya gelmişti. Haşim, Yahudi bir kadından çocuğu olan tek Kureyşli de değildir ki İbn Habib, 'Yahudi kimseden doğan çocuklar' başlığı altında buna dair isimleri tek tek zikretmiştir²¹⁴.

Yahudi yerleşim yerlerine diğerlerine nazaran daha uzak bir yerde meskûn olan Kureyşlilerin onlardan kız alabilmeleri, doğal olarak Yahudilerle yan yana ve hatta iç içe yaşayan Arapların Yahudilerle kolaylıkla evlenebildikleri anlamına gelir. Bu evliliklerin, İsrailoğullarına, Babil'e, Mısır'a, Yunan ve Roma'ya, Eski İran'a... dair anlatılan pek çok efsanenin, büyü, uğursuzluk gibi batıl inançların, çeşitli tedavi

²¹⁰ Ta- Ha, 12

²¹¹ Ezrakî, Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed, *Ahbârü Mekke ve mâ câe fihe mine'l- Âsâr*, Beyrut, 1979, c. II, s. 131

²¹² İbn Hişam, c. I, s. 162; Lings, s. 21- 23; İbn İshak, s. 10- 14

²¹³ Hamidullah, Muhammed, 'Hayber', *DİA*, c.17, s. 21

²¹⁴ İbn Habib, *Münemmak*, s. 402- 403

tekniklerinin ve bunların dışında hayatın birçok yönüne ait kültürün, dilden dile dolaşarak, dolaştıkça değişerek, başkalaşarak, uzayıp kısalarak Araplar arasında da yayılmasına yol açacak bir etkiye sahip olduğunu düşünmek kabul edilebilir birşeydir²¹⁵ çünkü kültür etkileşiminde, farklı kültürlerle mensup ailelerin kurdukları akrabalık bağları önem arz etmektedir²¹⁶.

Mekkelilerin Yahudilerle temas halinde olduklarının işareti olarak da bir çok ayet sıralanabilir. Şöyle ki Kur'an, Araplarla tartışmaya girerken, onları davet ederken ve eleştirirken birçok defa kitap ehlini –ki Yahudiler de buna dahildir-, semavi kitapları, Musa'nın sahifelerini, İsrailileri ve onların bilginlerini açıkça şahit olarak göstermektedir.

Allah, İsrailoğullarını anlatan ayetleri müteakip, Yunus suresi 94. ayette şöyle buyurmaktadır: **“Ey Peygamber! Bizim sana indirdiğimiz (Musa ve Nuh ile ilgili kutsalara dair verdiğimiz) bir kısım bilgilerden herhangi bir şüphen varsa, senden öncekilere verdiğimiz kitapları okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden gelen, gerçeğin ta kendisidir.”**²¹⁷

Yukarıdaki ayetlerin yanında, **“Yoksa ona Musa'ya ve (Rabbine verdiği sözde) vefalı İbrahim'e verilen sahifelerdeki bilgiler de mi ulaşmadı?”**²¹⁸ şeklindeki ayet de, Kur'an'ı dinleyen Arapların ve onların eşrafının, Yahudilerin kitaplarından ve bilgilerinden haberdar oldukları²¹⁹, bu bilgi kaynaklarına güvendikleri, az ya da çok onlardan etkilendikleri anlamına gelmektedir²²⁰.

Her ne kadar Mekke'de Yahudilerin yaşadığına dair pek rivayete rastlayamasak da Mekkeliler sureta da olsa Yahudiliği biliyorlardı, müşriklerin ve Yahudilerin inançlarında kimi ortak noktalar bulunuyordu. Hz. İbrahim ve ondan kalan gelenekler bu ortak noktaların başında geliyordu. Belki de bu yüzden olacak,

²¹⁵ Kuzudişli, s. 40; Hz. Peygamber'in ailesinde ve Araplar içerisinde yapılan Yahudi evlilikleriyle alakalı olarak ayrıca Ali Kuzudişli, aynı tez, s. 37- 40

²¹⁶ Kuzudişli, s. 37

²¹⁷ Ayrıca bkz. Şuara, 192- 197; Ahkaf, 10

²¹⁸ Necm, 36- 37

²¹⁹ Derveze, I, s. 421

²²⁰ Derveze, c. I, s. 421; Atçeken, s. 72

Kur'an- ı Kerim'in, İsrailoğullarının hikâyesini en detaylı anlatan suresi olan Taha suresi Mekke'de nazil olmuştur²²¹

Derveze, Peygamber'in Risâletten önceki çevresinde, Yahudi dindarlığın geniş alanlara yayılmamış olmasının, Arapların onun etkisinde kalmadığı anlamına gelemeyeceğini, Arapların büyük ölçüde onlardan etkilendiğini iddia eder²²².

Cahiliye Arapları içerisinde cenabet halinde gusletmeyi ve hayızlı kimseden uzak durmayı gerekli gören kimseler vardı ve bunlara uymak ya dindar kimselerin ya da Yahudilerin etkisinde kalmış olan muvahhidlerin özelliklerinden sayılmaktaydı²²³.

Cahiliye döneminde, Arap erkekleri adet zamanındaki kadınla bir odada oturmaz, onunla aynı sofrayı paylaşmaz, yemez içmez ve hatta bu hali geçinceye kadar kadını evden bile çıkarırlardı²²⁴. Onların bu tutumu ise Yahudilerin bu konudaki tutumlarının aynısıdır.

Cahiliye toplumu üzerinde Yahudi etkisinin bir başka işareti ise, Araplar arasında kabul gören "sükût orucu"dur. Cahiliye Arapları bir gün boyunca hiç konuşmuyor ve bunu ibadet sayıyorlardı²²⁵.

Muhtemelen Yahudi veya Hristiyanların adetlerinden etkilenen bazı sahabiler Ramazan geceleri cinsel ilişkinin caiz olmadığını zannediyorlardı²²⁶. Bir gün Hz. Ömer, yatsıdan sonra hanımıyla ilişkide bulundu ve hemen pişmanlık duyup

²²¹ İslamoğlu, Mustafa, *İsrailoğullarından Ümmet- i Muhammed'e Yahudileşme Temâyülü*, Denge Yayınları, İstanbul, 2004, s. 103

²²² Derveze, c. I, s. 407; Derveze'ye göre, dini düşüncenin gelişmesinde, özellikle "Allah" düşüncesinde, Arapların kendilerini İsmail ve İbrahim'in torunları olarak görme geleneklerinde, nebiler ve resuller ile ilgili haberlerde, geçmiş ümmetlerin kıssaları, meleklerle ilgili haberler, meleklerin Allah'a bağlılıkları, Âdem ile İblis kıssası gibi dini nitelik taşıyan düşüncelerinde, bilgi ve kültürlerinde onlardan etkileniyorlardı. Onların arasındaki görüş ve mezhep ayrılıklarına, dini kitaplarına ve dini makamlarına, aralarındaki tartışmalara, sürtüşmelere, kitaplarında yer alan niteliklere, Araplardan bir peygamber gönderilmesiyle alakalı geleneksel anlayışlara varıncaya kadar her şeyde onlardan etkilenme söz konusuydu (bkz. s. 407).

²²³ Cevat Ali, c.VI, s. 218- 219

²²⁴ Çağatay, s. 121

²²⁵ Ateş, Ali Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl- i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 111; Cevat Ali, c. VI, s. 339

²²⁶ Karaman ve diğerleri, c. I, s. 285

Hız. Peygamber'in huzuruna geldi, özür beyan etti. Derken orada hazır bulunanlardan birtakım kimseler de yatsıdan sonra aynı şeyi yaptıklarını itiraf ettiler. Bunun üzerine ise Bakara suresi 187. ayet nazil oldu²²⁷.

Bütün bunlar göstermektedir ki, Yahudilerin dini, kültürel, sosyal ve ekonomik olarak toplumdaki konumları da Arapların yaşamları üzerinde etkili olmalarını sağlıyordu²²⁸.

Bununla beraber, Arapların İslam'ın kullandığı dile aşina olduğunu görüyoruz. Hız. Muhammed'in içinden çıktığı Arapların bu aşinalıkları ise, onların, bir taraftan Hız. İsmail ve Hız. İbrahim geleneğinden haberdar olmaları ve her ne kadar doğrudan tevhide çizgiyi benimsemeseler bile gelenekler çerçevesinde bu iki tevhid öncüsü peygambere saygı duymalarından, diğer yandan hemen yanı başlarında bulunan Medine Yahudileri ile olan ilişkilerinden olsa gerektir²²⁹.

Yahudilerin Hicaz'da daha doğru bir ifade ile Yesrib ve çevresinde kitleleşmesi ise, Peygamberlikten kısa sayılamayacak bir zaman önce gerçekleşmişti. Bunun delili ise Yahudilerin bu bölgede sosyal, ekonomik, zirai, yerleşim ve güç açısından önemli bir konuma sahip oluşlarıdır.²³⁰

Kur'an çerçevesi dışına çıktığımızda, Hicaz Araplarının özellikle de Yesrib'dekilerinin Yahudileştiğini belirten bir takım rivayetlerle karşılaşırız. Bunlara göre İsrailîlerle Araplar arasında soy ilişkileri meydana gelmişti. Bu nedenle Yahudilerden dayıları olan Araplar vardı²³¹.

Medine'de yaşayan Araplar arasında cari olan bir adet vardı. Çocuğu olmayan Medineliler, eğer Allah kendilerine bir çocuk verirse onu Yahudilerin yanına

²²⁷ Elmalılı, c. II, s. 13

²²⁸ Derveze, c. I, s. 407

²²⁹ Kuzudişli, s. 10

²³⁰ Derveze, c. I, s. 403

²³¹ Derveze, c. I, s. 404

vereceklerine dair yemin ediyorlardı. Medine’de işte bu geleneğin bir sonucu olarak Yahudileşmiş bazı Arap çocukları bulunuyordu²³².

Ensardan, ölü doğum yapan bir kadın, hamile kalınca kendi kendine, şayet çocuğu yaşarsa onu Yahudi yapacağına dair niyet etti. Sonra bu çocuk doğdu ve kadın da sözünü yerine getirdi. Anlaşıldığı üzere, çocuk Yahudi kabilesi olan Nadiroğullarından bir kimseye verilmişti ve daha sonra Nadiroğulları Medine’den çıkarıldıkları zaman bu durumda olan çocukların aileleri çocuklarının Yahudi olan Nadiroğullarıyla beraber gitmesini istemediler ve ‘Biz çocuklarımızı bırakmayız’ dediler. Fakat, Allah ‘Dinde zorlama yoktur...’ şeklindeki ayetini nazil buyurdu ve ailelerin bu konudaki talebi reddedilmiş oldu²³³.

Medine ahalisi, ova üzerinde karmakarışık bir vaziyette yerleşmiş bulunuyordu ve Yahudi yerleşim bölgeleri arasında Arap zümreleri bulunuyor, Yahudiler Arapların arasında yaşıyorlardı²³⁴.

Hicr, Kinane, Hars b. Ka’b, Kinde kabileleri de Yahudi idiler. Medine tamamıyla Yahudilerin te’siri altında kalmıştı²³⁵. Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettiği sırada, şehrin hemen hemen yarısı Yahudi idi. İslam’ın az öncesinde ise bu Yahudiler artık Araplaşmış durumdaydılar. İbrani alfabe kullanmalarına rağmen, Arapça konuşuyor, çocuklarına Arapça isimler veriyorlardı²³⁶.

Yahudiler, Arap kabileleri arasına, onları muhtelif yollarla ve vesilelerle kendi dinlerine girmeye ikna etmek için yerleşmemişlerdi. Evet, onlar bu işi Hristiyanların yaptıkları gibi yapmamaktadırlar. Yahudilerin, İslam’ın ortaya çıktığı dönemlerde, o bölgedeki varlıkları, ekonomik alanlarla, ulaşım yollarıyla, kara ve deniz ticaretiyle sınırlı kalmaktadır. Onların bilgileri ise, ticaret, riba, ziraat ve bazı sanayi alanları gibi üzerinde ihtisas sahibi oldukları konulardan ibaretti. Bu ise, Yahudilerin, kabileler arasında, emir ve krallar nezdinde nüfuz sahibi olmalarını

²³² İslamoğlu, s. 18- 19

²³³ Ebu Davud, Sicistanî, Sünen, Cihad, 126, (2682), Humus, 1971, c. 3, s. 132

²³⁴ Hamidullah, İslam Peygamberi, c. I, s. 193

²³⁵ Şiblî, c. I, s. 98

²³⁶ Hamidullah, İslam Peygamberi, c. I, s. 570- 571

sağlamıştır²³⁷. Onlar, siyasal ilişkilerinin çerçevesini genişletmiş olan Arapların sosyal asabiyetine uygun hareket etmeyi de başarmış, Medine'nin dışına da taşmış bulunuyorlardı.²³⁸

Bununla birlikte, Yahudilerin Arapların arasına yerleşmelerinin amacı her ne kadar kendi dinlerini yaymak olmasa da, beraber yaşamanın ve kültürel iletişimin doğal bir getirisi olarak, Yahudilerin dini konularda da Arapları etki altına aldıkları anlaşılmaktadır. Ne de olsa Ehl- i Kitap, Arapların gözünde kendilerine göre daha bilgili kimselerdi²³⁹.

Yahudilerin, hoşlanmadıkları herhangi bir şeyle karşılaştıkları zaman Arapları, kendi içlerinden çıkacağını umdukları peygamberle korkuttukları, Ad ve İram kavimleri gibi ettikleri de helak olacaklarını söyleyerek onları tehdit ettikleri de bize gelen haberlerdendir²⁴⁰.

Yahudilerin Araplarla dini konulardaki münasebeti doğal olarak bununla da sınırlı kalmıyordu. Araplar, Yahudilerle, onların bazı dini hükümleri konusunda konuşuyor, onlarla irtibat kuruyorlardı. Mesela, zina durumunda recm, hayız durumunda kadınlardan uzaklaşma gibi... Bununla beraber namaza dumanla çağrı yapmaları, aşure orucu ve bayramı, namaz ve vakitleri gibi konular Arapların merakını celbediyordu²⁴¹.

Mekke ve Medine'de yaşayan bazı kimseler Yahudilere geliyor, onlara, Resul ve Peygamberlerin İşleri, Tarihleri ve merak ettikleri bazı hükümler hakkında sorular soruyorlardı²⁴².

Mekkeli Araplar, komşu toplumların sözlü geleneklerini öğrenme konusunda istekliydiler ve Fazlurrahman, onların İncil'e dair birçok bilgiyi, bu merakın bir

²³⁷ Cevat Ali, c.VI, s. 549

²³⁸ Derveze, c. I, s. 106

²³⁹ İbn Hişam, c. I, s. 225

²⁴⁰ İbn Hişam, c. I, s. 225

²⁴¹ Cevat Ali, c.VI, s. 560

²⁴² Cevat Ali, c.VI, s. 557

sonucu olarak, özellikle Yahudilerden öğrendiklerini ve İncil'i gayet iyi bildiklerini ifade etmektedir²⁴³.

Yahudiler, Arabistan yarımadasında yerleştikleri bölgelere yeniden diriliş, sevap ve ikab konularında Tevrat'ın verdiği bilgileri de yaymışlardı. Bu fikirlerin yayılışının Hicaz putperestliğine faydası olmuş, hatta Medine halkı İslam'ı kabul etmede diğer Araplardan daha süratli davranışlardır²⁴⁴.

Arapların Yahudilerle alakalı olarak meraklarını celbeden ve onlarla irtibata geçmelerine sebep olan bir başka sebep de Medine Yahudilerinin kehanete olan merakları ve bu konudaki meşguliyetleriydi. Medine Yahudileri, sihir ve sihirden korunma konusundaki marifetleriyle, muskalar hakkındaki bilgileriyle tanınırlardı. Müşrikler bir sihre ihtiyaç duyduklarında ya da muska okutmadan, büyü bozdurmadan halledilemeyecek bir sıkıntıya düştüklerinde onlara müracaat ederlerdi²⁴⁵.

Araplar, Yahudilere büyü ve muska yaptırmak için gelirlerdi. Rivayetler arasında geçmektedir ki "Ebubekir bir gün Ayşe'nin yanına geldi ve gördü ki Ayşe şikâyetlerini söylüyor ve bir Yahudi ona muska yapıyor. Bunun üzerine Ebubekir 'Allah'ın kitabıyla büyü mü yapıyorsunuz!' dedi. Yani Tevrat ve İncil'le..."²⁴⁶

Yahudiler ticaret erbabı ve sanatkâr olmalarının yanında, kuvvetli bir kültüre de sahip idiler. Dini merasimlerini ifa, şeriatlerinin ahkâmını ta'lim, Yahudi tarihini şifahi de olsa tedkik ve müzakere için özel yerlere sahiplerdi. Bunlara "Beytü'l-Midras" ismi veriliyordu²⁴⁷. "Midras" ya da "Midraş" olarak da isimlendiriliyordu²⁴⁸.

²⁴³ Fazlurrahman, s. 225

²⁴⁴ Hasan, c. I, s. 96

²⁴⁵ Cevat Ali, c. VI, s. 560

²⁴⁶ Cevat Ali, c. VI, s. 560

²⁴⁷ Aydemir, Abdullah, **Tefsirde İsrâiliyat**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 66

²⁴⁸ Cevat Ali, c. VI, s. 550

“Midraş”la kastedilen, Tevrat nasslarının öğretilmesi, Tevrat şerhleri ve tefsirlerinin talimi, kapalı dini mevzuların izahı, sırların açıklanması gibi meselelerdir²⁴⁹.

Midraşlar, yalnızca içerisinde ibadet edilen ve dualar okunan yerler değildi. Bu mekanlar, Yahudilerin, boş vakitlerinde toplandıkları, birbirleriyle tanıştıkları, işleri konusunda konuştukları, mühim maddi davalar hakkında kararlar aldıkları bir çeşit “darü’n- nedve” lerd²⁵⁰. Yine Yahudilerin, onlara ders veren hahamları ve din adamları da vardı ki, onların Süryanice ve İbranice yazmayı bildikleri rivayet edilmektedir²⁵¹.

Peygamber Medine’ye gelmeden önceki ilk zamanlarda, Yahudilerle Müslümanlar arasında kötü bir ilişki yoktur. Yahudi ileri gelenleri İslam’ın (o zamana kadar) nebiler aracılığıyla insanlara iletilen din olduğunu, Tevhid dini olduğunu, genel olarak kaide ve hükümlerinin kendi dinlerinin kaide ve hükümlerine yakın olduğunu, putlara karşı çıktığını düşündüler. Onlar yalnızca, İsrailoğullarının, içlerinden birçok peygamber çıktığı için diğer insanlara üstün olduklarını düşünmekteydiler ve kibleleri Kudüs’tü. Onlar hoşgörü içinde beraberce yaşamaktaydılar ve Ehl-i Kitabın yemeğinden yemek Müslümanlara mübah kılınmıştı²⁵².

Arapların hayatıyla ve gelenekleriyle bu kadar ilişkileri ve ortak yönleri bulunan, ahlakları, alışkanlıkları ve yaşayışları bu olan Yahudilerin, komşuları olan Arapları özellikle Medine halkını, genel olarak da Hicaz alanını küçümsemeyecek ölçüde etkilemiş olmaları pek tabiidir. Arapların öğrendikleri, tartıştıkları, akıllarında, inançlarında ve alışkanlıklarında geliştirdikleri peygamberler, melekler, şeytanlar, evrenin yaratılışı, nesilleri tükenmiş ulusların ve semavi şeriatlarla ilgili kıssaların haberlerinin pek çoğunu onlardan öğrendikleri şüphesizdir²⁵³.

²⁴⁹ Cevat Ali, c.VI, s. 550

²⁵⁰ Cevat Ali, c.VI, s. 550

²⁵¹ Cevat Ali, c.VI, s. 557

²⁵² Cevat Ali, c.VI, s. 544

²⁵³ Derveze, c. I, s. 115

Yahudi kültürü, hem üretici hem de farklı kültürlerin taşıyıcısı olarak, İslam'dan önce Arabistan'da, çeşitli alanlarda, halklar üzerinde etkiliydi. Kur'an'ın nazil olduğu dönemlerde ise İslam, Yahudilerin bazı temel inançlarını ve referanslarını tevhid doktrini çerçevesinde sahiplenirken, bu temel inanç ve uygulamalara ters olarak ürettikleri kültüre ters çıkıyordu.²⁵⁴

1. 2. 2. 2. HİRİSTİYANLAR

Arap yarımadasında var olan tek İlahî din Yahudilik değildir. Bu bölgeye ulaşan bir başka semavî din daha vardır ki, o da Hristiyanlıktır²⁵⁵.

Kimi göçebe (bedevi) Arap kabileleri İslam'dan –uzun veya kısa- bir müddet önce Hristiyanlaşmışlardı. Mesela, Tağlib kabilesinin Hristiyan olduğunu ve bu durumun bir fikhî meseleye sebep olduğunu biliyoruz²⁵⁶. Bu konuyla alakalı olarak, Hz. Ömer'in, o bölgeye görevlendirdiği kimseye şöyle emir verdiğini kaynaklarda görebiliyoruz: 'Sana uğrayanlar Müslüman olursa, yanlarındaki emvalden 40 dirhemde 1 dirhem al. Ehl-i zimmetten olanlardan 20 dirhemden 1 dirhem al, olmayanlardan öşür (1/ 10) al. Beni Tağlib kabilesinin Hristiyanları hakkında şiddet kullanıp kendilerine baskı yap. Bu kabile Arap kabilelerinden olup, Ehl- i Kitap olmaları sebebiyle İslam Dini'ni kabul etmeleri umulur.'²⁵⁷ Araplar ya İslam'ı ya da kılıcı (savaşmayı) tercih etmek durumundaydılar. Cizye ise Arap olmayanlardan kabul ediliyordu. Oysa Tağlib kabilesinden cizye kabul edilmişti ve bu uygulamayı Ömer başlatmıştı²⁵⁸.

İyad kabilesinin tamamı, Rabia kabilesinin tümü, Bekr, Tağlib, Abdü Kays kabileleri hep Hristiyan Arap kabileleliydi. Necran'da bulunan Benü Haris kabilesi,

²⁵⁴ Kuzudişli, s. 216 (sonuç)

²⁵⁵ Cevat Ali, c.VI, s. 582

²⁵⁶ Taha Hüseyin, s. 96

²⁵⁷ Ebu Yusuf, Yakup b. İbrahim b. Habib el- Ensarî, *Kitabu'l- Harac*, Ter. Müderriszade Muhammed Ata'ullah Efendi, Sad. İsmail Karakaya, Akçağ Yayınları, Ankara, 1982, s. 283

²⁵⁸ Taha Hüseyin, s. 96

Gassan'dakilerin tamamı ve Temim kabilesinden olup da Hire'de yaşayanlar da Hristiyanlardı²⁵⁹. Yine Kudaa, Eyle, Dumetu'l- Cendel, Tayy kabilelerinin yaşadığı bölgeler de Hristiyan merkezleriydi²⁶⁰.

Hristiyanlığın Arap Yarımadası'nda yayılması, misyonerlik amacı güden bazı zahid ve rahiplerin o bölgeye gelip yerleşmesiyle, ticaret yoluyla, dışarıdan gelen eğitim ve kültür sahibi beyaz köleler aracılığıyla olmuştur²⁶¹. Hicazlıların, yolculuklarında ve kervanların uğrak yeri olarak sabah- akşam kendileriyle ilişki içinde bulunduğu, bir kardeş gibi kaynaştığı, ulusal dilleriyle kendileriyle anlaşabilen binlerce Hristiyanlaşan Arapın varlığını da unutmamalıyız²⁶².

Konstantiniyye, Arapların Hristiyanlığı benimsemeleri için çalışmalarda bulunuyor, önde gelen Arap kabilelerini, onları kiliselere davet etmek, aralarına onlarla beraber yaşayan misyonerler göndermek, onları ikna etmek, onları sağlığına kavuşturmayı başarabilecek nitelikte doktorlar göndererek onlara yaklaşmak gibi yollarla etki altına almaya çalışıyordu²⁶³.

Bu misyoner Hristiyanların, ilmen birikim sahibi olmaları, tıp ve mantık ilimlerine, ikna kabiliyetlerine sahip olup insanlar üzerinde etkili olmaları, bazı önde gelen Arap kabilelerinin onların dinlerine girmelerine sebep oldu. Ya da o kabilelerin, Hristiyanların yönetimi altına veya himayesine girmeleriyle sonuçlandı²⁶⁴.

Bunlarla beraber, ticaretle uğraşan Hristiyan tüccarlar, Yahudi tüccarlar gibi çalışmıyorlardı. Onların ticaretten beklentileri yalnızca maddi gelir elde etmek değildi. Onlar şöyle düşünüyorlardı: Ticaret sayesinde madden kazanç sağlamanın

²⁵⁹ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el- Endülüsi, *Cemheretü Ensâbi'l- Arab*, Kahire, 1982, s. 491

²⁶⁰ Aydın, Mehmet, "Hz. Muhammed Devrinde Müslüman- Hristiyan Münasebetlerine Bir Bakış", *Asrımızda Hristiyan- Müslüman Münasebetleri*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993, s. 82

²⁶¹ Cevat Ali, c.VI, s. 587; Arapların Hristiyanlıkla tanışmasına sebep olan durumlarla ilgili olarak bkz. Ünalın, Sıdık, "Risâlet Öncesi Arap Yarımadasındaki Dinler ve Bir Peygamber Beklentisi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 6, 2001, s. 95- 96

²⁶² Derveze, c. I, s. 426

²⁶³ Cevat Ali, c.VI, s. 591

²⁶⁴ Cevat Ali, c.VI, s. 587

yanında bir ikinci kazanç da ticaretle beraber misyonerliktir; böylesi, hem dünya hem ahiret kazancıdır... Bu düşünce ve amaçla hareket eden Hristiyanlar için ticaret, gittikleri yerde dinlerini yaymak için bir fırsattı²⁶⁵.

Mekke’de, Taif’de, Yesrib’de ve Arap yarımadası içerisindeki diğer yerleşim merkezlerinde Hristiyan köleler bulunmaktaydı. Onlar okuma- yazma biliyor, Tevrat ve İncil’i insanlara tefsir ediyor, onlara Hristiyan kaynaklarından kıssalar anlatıyor, Hristiyanlıktan bahsediyorlardı. Onlar, bazı Arapları Hristiyan olmaya ikna etmiş, bazı Arapları etki altında bırakmış, bazılarını ise putlara tapınmaktan uzaklaştırmıştı²⁶⁶.

Hicaz ve çevresinde yaşayan Hristiyanlık, diğer bölgelerdeki Hristiyanlığa nazaran daha az tahrifata uğramış bir Hristiyanlıktı. Hz. Peygamber’in yaşadığı dönemde, Hicaz çevresindeki Hristiyanların büyük bir kısmı Nasturî mezhebine mensup idiler ve Nesturiler, özellikle tevhid inancı noktasında İslami inanca en yakın olan Hristiyanlardır ki Hz. İsa’nın beşeri vasfını kabul etmektedirler²⁶⁷.

Hitti, Nesturilerin Araplara tesir etmelerine mukabil, Gassaniler ülkesinde yaşayan Monofizit Hristiyan mezhebi mensuplarının da, Hicaz halkı üzerinde geniş surette tesir ika etmiş olduklarını söylemektedir. İslam’dan evvel dört asır boyunca bu Süryanileşmiş Araplar, sadece Suriye’yi değil, aynı zamanda Bizans’ı da Arap dünyasıyla temas haline getirebiliyordu. Davud, Süleyman, İsa gibi peygamber isimleri, İslam öncesi Arapları arasında yaygın vaziyetteydi²⁶⁸.

Birçok İslam öncesi Arap şairinin o sırada Hristiyanlıkla ilgili revaçtaki bazı fikir ve düşüncelere, keza Hristiyanlara has bazı terimlere ünsiyet ve yatkınlık

²⁶⁵ Cevat Ali, c.VI, s. 600

²⁶⁶ Cevat Ali, c.VI s. 589

²⁶⁷ Kuzgun, s. 67

²⁶⁸ Hitti, c. I, s. 159; Hitti, aynı sayfada, **Kenise** ve **Bia** (kilise), **Dumye** ve **Suret** (resim), **Kıssis** (papaz), **Sadaka**, **Natur** (bekçi), **Nir** (boyunduruk), **Feddan** (arazi ölçüsü), **Kındil** (kandil, Latincedeki **Candela**’dan gelmektedir), **Kasr** (Latince **Castrum**, Süryanice **Kastra** ve batı Arami dilinde **Kasra** olmuştur) gibi kelimeleri örnek olarak zikretmiştir.

duydukları bilinmektedir. Mühim bir yekûn tutan Arami dilinde kelime, eski Arapçaya girmiş vaziyetteydi ²⁶⁹.

Mekke'deki Hristiyanlara gelince, bunlar az sayıda değillerdi. Onlardan bazıları, bolluk içinde ve servet sahibiydi. İyilik ve hayır yolunda malını dağıtma olanağına sahipti. Aralarında şahsiyet ve manevi güç sahibi insanlar vardı. Bu nedenle Peygamber'e uymalarından dolayı müşrik liderlerin kendilerine yapacağı şeyleri düşünmüyor ve onlara aldırıyorlardı. Onlardan bazıları da sınıfsal yönden liderlere, tüccarlara ve kendilerine sahip olanlara hizmet eden hizmetçiler ve köleler sınıfındaydılar ²⁷⁰.

Kureyş kabilesi içerisinde de Hristiyanlığı seçenler vardı. Şeybe b. Rabia b. Abdişşems, Osman b. Huveyris ve amcaoğlu Lehha, Varaka b. Nevfel b. Esed gibi sınırlı sayıda Kureyşlinin Hristiyanlığı seçtikleri kaynaklarda belirtilmiştir ²⁷¹. Bu kişiler dışında isimleri kaydedilmemiş, Kureyş'e mensup birçok Hristiyanın olma ihtimalinin bulunduğu da ifade edilmiştir ²⁷².

Hristiyanlık Arabistan'a o derece nüfuz etmişti ki Mekke'de yaşayan Varaka b. Nevfel gibi zevat Kitab-ı Mukaddes'i İbranice aslından mütalaa ediyorlardı. Bundan başka Araplar içinde Suriye'de tahsil görenler vardı ²⁷³.

Hız. Peygamber döneminde Müslüman olup da daha sonra Hristiyanlığı seçen kimselerin var olduğuna dair de kayıtlar vardır. Buna örnek olarak Ubeydullah b. Cahş zikredilmelidir çünkü o önce Müslüman olmayı seçmiş ve Müslümanlarla beraber Habeşistan'a hicret etmiş daha sonra ise orada Hristiyanlığı kendine din edinmiştir ²⁷⁴. Diğer bir örnek ise Benü Cumah kabilesinden olan Ümeyye isimli

²⁶⁹ Hitti, c. I, s. 160
²⁷⁰ Derveze, c. I, s. 95
²⁷¹ İbn Hazm, s. 491
²⁷² Çelikkol, s. 185
²⁷³ Şibli, c. I, s. 98
²⁷⁴ İbn Hişam, c. I, s. 238

kimsedir ki O da Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmuş daha sonra Rum ülkesine gitmiş ve orada Hristiyanlığı seçmiştir²⁷⁵.

İslam'ın beşiği olan Mekke'de, daha başlangıçta, Hz. Peygamber'in Hristiyanlarla münasebeti dostane hudutlar içerisinde başlamıştı. Henüz Risâletinden üç yıl gibi kısa bir zaman sonra, Bizans'ın İran'a mağlubiyeti, Mekke'deki Müslümanları üzmüştü. Çünkü Ehl- i Kitap Bizans, Mecusi İran'a mağlub olmamalıydı. Nitekim Allah da Kitap Ehli olan Rumların galip geleceğini Rum Suresi 1- 5. ayetleriyle²⁷⁶ müjdelemiş ve Müslümanları teselli etmişti²⁷⁷.

Mekke'de yaşayan ve öğretme nitelikleriyle bilinen Hristiyan bir takım bireylerin, Arap takımını etkisi altına alabilecek yeterlilikte olduğu, hatta bizzat Hz. Peygamber'in Mekke'de yaşayan bu Hristiyan kimse(ler)den bilgi edindiği ve etkilendiğinin müşrikler tarafından iddia edildiği unutulmamalıdır ki Nahl suresi 103.²⁷⁸ ve Furkan suresi 4.²⁷⁹ ayetler bu iddiaları ve bu iddialara yönelik cevapları içermektedir²⁸⁰.

Safvan b. Ümeyye'nin mevlası Enastas, hiçbir kabileye mensup olmayan Manas ve Mina, Suheyb b. Sinan'ın kölesi Yuhanna, Hz. Peygamber'in uzun ömür

²⁷⁵ İbn Hazm, s. 159

²⁷⁶ * "Elif, Lam, Mim. Rumlar yenildiler. Size yakın bir bölgede. Fakat bilin ki, bu yenilgilerinden sonra galip geleceklerdir. (Merak etmeyin) bu, birkaç yıl içinde olacaktır. Eninde sonunda Allah'ın dediği olur/ Koyduğu yasalara göre hak edeni galip getirir, hakedeni de mağlub ettirir. O gün de mü'minler sevineceklerdir. Allah'ın lutfedeceği zaferle. Unutmayın ki Allah, dilediğini/hak edeni zafere ulaştırır. O Aziz'dir; dilediğini galip getirmeye gücü yeter, Rahim'dir; inananlara zafer lutfetmesi şefkat ve merhametinin eseridir."

²⁷⁷ Aydın, Mehmet, "Hz. Muhammed Devrinde Müslüman- Hristiyan Münasebetlerine Bir Bakış", Asrımızda Hristiyan- Müslüman Münasebetleri, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993, s. 83; Aydın, Mehmet, Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Konya, 1989, s. 12

²⁷⁸ * "Biz, müşriklerin, 'Bu Kur'an'ı Muhammed'e bir insan öğretiyor' dediklerini elbette biliyoruz. Kasdettikleri kişinin dili yabancı/ Arapların anlamadığı bir dildir. Bu Kur'an'ın dili ise fasih bir Arapça'dır."

²⁷⁹ * Küfürde direnenler, "Bu Kur'an, Muhammed'in uydurup da Allah'a isnad ettiği sözlerden başka bir şey değildir. Başkaları da ona yardım etmektedir" diyorlar. Hiç şüphe yok ki, asıl haksızlık eden ve iftira atan onlardır."

²⁸⁰ Derveze, c. I, s. 426

vermesi için Allah'a dua ettiği Nesturi Rumi ve oğlu Ca'fer ise Mekke'de yaşayan yabancı Hristiyanlardan bir kaçıdır²⁸¹.

Mekke'deki Hristiyan varlığına işaret etmesi hasebiyle, bölgedeki Nasara mezarlığı da zikredilmelidir²⁸².

Hristiyanlar, misyonerlik gayesiyle Ukaz ve Zülmecaz pazarlarına sık sık gelirlerdi. Doktor ve eczacı sıfatıyla gelen ruhbanlar vardı. Ayrıca Şam'dan gelen Nebatiler, buğday, yağ gibi maddelerin ticaretini yapıyorlardı ve Hristiyan idiler. Mekkeli bazı kimseler, onların dinini öğrenip etkileniyorlardı²⁸³. Ayrıca zaman zaman buraya uğrayan Hristiyan rahiplere de rastlanmaktaydı.²⁸⁴

Bunlardan çoğunun Hac mevsimlerine ve panayırlarına da katıldıklarını, üstelik onlardan bazılarının misyonerlik yaparak hitabelerde bulunduğunu, bu ilişkilerin ve kabilesel geleneklerin, Arapların Hristiyan olanlarını babalar ve atalar bağı ile bir araya getirdiğini, onları sağlam bir biçimde kaynaştırdığını böylece maddi ve manevi bağlarını ortaya çıkarıp, varlıklarını sürdürdüğünü göz ardı etmemeliyiz. Hristiyan olmayan pek çok Arabın, özellikle Hicazlı olanlarının, Hristiyan Araplarla akrabalık bağları kurduklarını, böylece bu maddi- manevi bağlarının ve dış görünüşlerinin gittikçe güç ve kuvvet kazandığını unutmamalıyız²⁸⁵.

Kureyşlilerin Hristiyanlarla akrabalık bağları kurduklarına dair bir diğer delil ise, onların Hristiyanlardan doğma çocuklarıdır ki İbn. Habib bu çocukların bir listesini bize vermektedir²⁸⁶.

²⁸¹ Çelikkol, s. 185- 186 (Sa'd Zağlul'dan naklen, *Fi Tarihi'l- Arab Kable'l- İslam*, Beyrut, 1975, s. 37)

²⁸² Ezrakî, c. II, s. 298

²⁸³ Çelikkol, Yaşar, s. 185- 186 (Sa'd Zağlul'dan naklen, *Fi Tarihi'l- Arab Kable'l- İslam*, Beyrut, 1975, s. 37)

²⁸⁴ Hıdır, s. 52

²⁸⁵ Derveze, c. I, s. 426

²⁸⁶ İbn Habib, *Münemmak*, s. 403- 404

Kureyş ve diğer putperest kabilelerin Hristiyanlara gayet hoşgörülü davrandıkları açıktır. Hristiyanlar, bazen İbrahim mabedini ziyarette gelirlerdi ve Araplar tarafından diğer hacılar gibi ağırlandırlardı. Bir Hristiyanın, Kâbe içinde Meryem ve İsa portrelerini boyamasına izin verilmiş, teşvik dahi edilmişti. Bu Hristiyanın yaptığı resim her ne kadar diğer resimlerden farklıysa da, bu durum Araplar için hiç de önemli değildi. Çünkü bu, sadece putlarına iki yeni putun eklenmesinden ibaretti²⁸⁷.

Hristiyanlığın yayıldığı alan, özellikle Peygamber çevresinde dar bir alanda kalıyorsa da, bu, onun etkisinin zayıf olduğunu göstermemektedir²⁸⁸. Yukarıda ifade ettiğimiz tüm bu ilişkilerin, Hicazlı Araplara, onları tanımaları, onlardan haberdar olmaları, bir takım şeyleri öğrenmeleri ve etkilenmeleri için pek çok yeterli imkân sağladığını unutmamalıyız.²⁸⁹

Arapların, Yahudiler kanalıyla olduğu gibi, Hristiyanlar yoluyla da Tevrat ve İncil'in kıssalarını, Mesih'in mucizelerini, Hristiyanlık ve ilk Havarilerin tarihinden çok şeyi öğrendiklerinde kuşku yoktur. Bu bilgilerin, onları dini ve fikri bilgileri ve kültürleri üzerindeki etkisi büyüktü.²⁹⁰

Özellikle Allah düşüncesinde; Allah'ın oğullar ve kızlar edinmesi, melekler ve onların Allah'ın kızları olarak sayılması gibi düşüncelerin onlardan etkilenecek geliştiği söylenebilir²⁹¹.

Mekkî ayetlerde; Hicaz Araplarının, özellikle de Mekke Araplarının Hristiyanlığa, onun inançlarına, kıssalarına, Mesih'in doğuşu, peygamberliği ve soyu ile ilgili problemlerine, bunlarla ilgili görüşlere ve mezheplere ilgi duyduklarını gösteren deliller vardır. Bunların hepsinin, onların psikolojik yapıları, kültürleri, düşünceleri ve inançları üzerinde bir tepkiye neden olması tabiidir. Buna ilave olarak Ehl-i Kitabın şahit olarak gösterilmesi konusundaki ayetler de delil olarak sayılabilir

²⁸⁷ Lings, s. 27

²⁸⁸ Derveze, c. I, s. 424- 425

²⁸⁹ Derveze, c. I, s. 426

²⁹⁰ Derveze, c. I, s. 432

²⁹¹ Derveze, c. I, s. 424- 425

herhangi bir çatışma ve tartışmaya girildiğini gösteren hiçbir belgenin mevcut olmamasıdır. Mekkî Kur'an'da onların hilelerini, aldatmalarını, çeşitli alanlardaki çalışmalarını gösteren bir şey yoktur. Hâlbuki Medeni Kur'an, tüm bu konularda Yahudilerden söz eden uzun uzadıya bölümler ihtiva etmektedir²⁹⁶.

Medine'de Hristiyanların varlığı konusunda, Cevat Ali, kaynaklarda, bir bilgi bulunmadığını söylerken²⁹⁷, Yahudilerin yanı sıra, hatırı sayılır oranda Hristiyanın da Medine'de yaşadığına dair ifadelerle de rastlamaktayız²⁹⁸.

Derveze'ye göre de Medine'de yaşayan bir grup Hristiyan vardır çünkü Medine devrinin ilk dönemlerinde inen ayetlerde Hristiyanların sözlerinin, görüşlerinin, tavırlarının ve inançlarının gündeme getirilmiş olması, peygamberin çağrısının henüz aşılanıp yerleşmediği bir dönemde bunların gündeme alınışı, sayıları ve çokluklarından sarfı nazar edilerek Medine'de Hristiyan bir grubun ikamet edip yerleştiğini düşündürmektedir.²⁹⁹

Hz. Peygamberin, Medine'de ve çeşitli zamanlarda, Hristiyanlardan değişik gruplarla karşılaştığını, onları İslam'a davet ettiğini ve onların Hz. Peygamber'e tavrını ayetlerden görmekteyiz³⁰⁰. Söz konusu ayetler ise şu şekildedir:

“Ey Peygamber! Dikkat edersen, bütün insanlar içinde mü'minlere en çok düşmanlık edenlerin Yahudiler ve müşrikler olduğunu göreceksin. ‘Biz Hristiyanız’ diyenlerin de inananlara karşı sevgi bakımından daha yakın olduklarını göreceksin. Çünkü onların arasında bir kısım keşişler ve rahipler vardır ki, onlar hakikati kabullenir, kibir ve gurura kapılmazlar. O keşiş ve rahiplerin, Allah'ın elçisine indirilen Kur'an ayetlerini işitip onun hak bir kitap olduğunu öğrenmeleri üzerine gözlerinden yaşlar aktığını görürsün. Onlar hep şöyle dua ederler: ‘Ey Rabbimiz! Biz inandık iman ettik, bizi hak ve hakikate

²⁹⁶ Derveze, c. I, s. 98

²⁹⁷ Cevat Ali, c.VI, s. 601

²⁹⁸ Özsoy, Ömer - Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, Fecr Yayınları, Ankara, 2003, s. 158

²⁹⁹ Derveze, c. I, s. 118

³⁰⁰ Derveze, c. I, s. 117- 118

tanıklık edenlerle beraber eyle!’. ‘Hem sonra biz, Rabbimizin bizi iyi insanlarla birlikte cennete koymasını arzulayıp dururken, niçin Allah’a ve bize gelen hak kitaba inanmayalım ki?!’³⁰¹

Bu ayetlerde belirtildiğine göre, keşiş ve ruhbanları bulunan Hristiyanların, Kur’an’ı duyduklarında gözleri yaşıyor. Orada, bildikleri hakikati, gerçeği görüyor ve ona iman ettiklerini açıklıyorlardı³⁰².

Bazı bölgelerden Hristiyan elçilerin Medine’ye geldiğini, peygamberle ilişki kurduklarını³⁰³, yine Hz. Peygamber’le anlaşp Medine’ye yerleşenlerin bulunduğunu³⁰⁴ kaynaklarda görmekteyiz.

Medine’deki Evs kabilesine mensup Ebu Amir adlı bir kimseden de bahsedilmektedir ki o, önce Hristiyan dinine girmiş sonra ise rahip durumuna yükselmişti. İslama düşman kesilen Ebu Amir, Medine’yi terketmiş ve Mekkeliler safında yanında elli kadar avanesi olduğu halde Uhud savaşına çıkagelmişti³⁰⁵.

³⁰¹ Maide, 82- 83- 84

³⁰² Derveze, c. I, s. 429; Hz. Peygamber’e iman ederek İslam’ı seçen Hristiyanlarla alakalı olarak ayrıca bkz. Kara, Hilal- Abdullah, Asr- ı Saadet’te İslam’a Koşan Yahudiler ve Hristiyanlar, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 82- 140

³⁰³ Derveze, c. I, s. 118

³⁰⁴ Cevat Ali, c. VI, s. 601

³⁰⁵ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. I, s. 185; İslam’ın ve Hz. Peygamber’in Hristiyanlığa karşı tutumuyla alakalı olarak ayrıca bkz. Çubukçu, İbrahim Agâh, “Müslümanların Hristiyanlığa Bakış Açıları”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 32, s. 221- 225

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN EHL- İ KİTAP VE ONLARIN KUTSAL METİNLERİYLE İLİŞKİSİ

2. 1. HZ. PEYGAMBER'İN EHL- İ KİTAPLA İLİŞKİLERİ

Hız. Peygamber'in, içinde yaşadığı toplumun birer ferdi olan Ehl- i Kitaptan bazı kimselerle münasebet kurduğuyula alakalı bir takım işaretler bulunmaktadır. Bu işaretlerden en dikkat çekici olanı Kur'an- ı Kerim'de böyle bir görüşmenin ve bunun sonucunda karşılaşılan durumun zikredilmiş olmasıdır. Söz konusu ayetler şunlardır:

“Biz müşriklerin, ‘Bu Kur’an’ı Muhammed’e bir insan öğretiyor’ dediklerini elbette biliyoruz. Kastettikleri kişinin dili yabancı/ Arapların anlamadığı bir dildir. Bu Kur’an’ın dili ise fasih bir Arapçadır.”³⁰⁶.

“Küfürde direnenler: ‘Bu Kur’an, Muhammed’in uydurup da Allah’a isnad ettiği sözlerden başka bir şey değildir, başkaları da ona yardım etmektedir’ diyorlar. Hiç şüphe yok ki, asıl haksızlık eden ve iftira atan onlardır.”³⁰⁷

Bu ayetlerden, Hız. Peygamber’le yabancı biri veya birileri ile ilişkisinin olduğunu söylemek mümkündür³⁰⁸. Anlaşılan o ki, ayetlerde reddedilen, Hız. Peygamber’in söz konusu kimselerle görüşmüş olduğu değildir. Allah, Kur’an- ı Kerim’i, söz konusu kimselerden edindiği bilgiler sonucunda Hız. Peygamber’in oluşturduğu ve dolayısıyla Kur’an- ı Kerim’in vahiy eseri olmadığı yönündeki müşrik iddialarını reddetmiştir.

Hız. Peygamber’in Ehl- i Kitaptan bazı kimselerle görüştüğüne dair kaynaklarda da bazı bilgilere rastlıyoruz:

³⁰⁶ Nahl, 103

³⁰⁷ Furkan, 4

³⁰⁸ Güner, Ehl-i Kitab’la İlişkiler, s. 106

Bu kaynaklara göre, Hz. Peygamber, Beni Hadramiler'in Hristiyan bir kölesi olan Cebr ile görüşüyordu. Bu görüşmeler sebebiyle müşrikler, 'Hz. Peygamber'in Allah'tan herhangi bir vahiy almadığı, söylediği şeyleri ise Cebr'den öğrendiği' şeklinde ifirada bulundular³⁰⁹. Cebr'in, geçmiş kitaplara sahip bir köle olduğu, ayrıca onun dışında Yesar adında bir başka kölenin varlığı da zikredilmiştir. Rivayete göre bu iki köle Tevrat okuyabilen kimselerdi ve Hz. Peygamber onların yanına gider, onlarla otururdu ki Kureyşliler bu münasebet sebebiyle birtakım asılsız sözler ortaya atmışlardı³¹⁰.

Nahl Suresi 103. ayetin tefsirinde Taberî, söz konusu ayetin şu sebeple nazil olduğunu açıklar: Bel'am adında dili A'cemi bir kimse vardı ve müşrikler Hz. Peygamber'i, Bel'am'ın yanına girip çıkarken görüyorlardı. Bunun üzerine "Bunları O'na Bel'am öğretiyor" dediler ve Allah ayetiyle 'O'nun dilinin Acemce fakat Kur'an'ın apaçık bir Arapça' olduğunu zikretti³¹¹.

Yukarıdaki ayetle alakalı olarak bir diğer rivayette ise, müşrikler tarafından, Hz. Peygamber'i öğrettiği iddia edilen bu kimsenin adının Yaiş olduğu ifade edilmiştir. Yaiş ise Beni Hadramilere ait, geçmiş kitapları okuyabilen bir köleydi³¹².

Hz. Peygamber'in irtibat kurduğu ifade edilen bir diğer kimse ise Addas'tır. Rivayete göre Hz. Peygamber Addas'la Taif'den dönerken karşılaşmıştı. Addas Hz. Peygamber'e, yemesi için üzüm ikram etmiş, Hz. Peygamber de besmele çekerek yemeye başlayınca Addas şaşırıp, o bölge insanının böyle bir söz bilmediğini söylemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber Addas'a nereli olduğunu sormuş, o da Ninovalı bir Hristiyan olduğunu söylemişti. Hz. Peygamber, bunun üzerine Yunus b. Meta'dan söz etmiş ve Addas da onu nereden tanıdığını sormuştu. Hz. Peygamber ise Yunus b. Meta'nın bir peygamber olduğunu ve kendisinin de onun gibi Allah'ın elçisi olduğunu bildirmişti. Sonra Addas Hz. Peygamber'e tabi olmuştu³¹³.

³⁰⁹ İbn Hişam, c. II, s. 33; Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l- Beyan fi Te'vili'l- Kur'an*, Mısır, 2004, c. 14, s. 184

³¹⁰ Taberî, c. 14, s. 184

³¹¹ Taberî, c. 14, s. 183

³¹² Taberî, c. 14, s. 184

³¹³ İbn Hişam, c. II, s. 62- 63; İbn Hacer, c. IV, s. 467; Lings, s. 142- 143

Addas'la alakalı olarak İbn Hacer'in naklettiği bir başka rivayet daha vardır. Şöyle ki, Hz. Peygamber'e Hira'da ilk defa vahiy geldiğinde, Hz. Hatice'nin, Hz. Peygamber'in başına gelen bu olayı öğrenme amacıyla gittiği ilk kimse Addas'tır³¹⁴.

Hz. Peygamber'in, uzun ömür vermesi için Allah'a dua ettiği ve Mekke'de ikamet ettiği bilinen Nesturi Rumi ve oğlu Ca'fer isimli kimselerden de bahsedilmektedir ki bu Hz. Peygamber'in bu kimseleri tanıdığına işaret eder³¹⁵.

Hz. Peygamber'in, Risâletinden önce ilişki kurmuş olduğu bu kimseler ile daha sonra da münasebetini devam ettirmiş olması ve söz konusu bu kimselerin Hz. Peygamber'e iman edip elçiliğini tasdik etmesi de uzak bir ihmal değildir³¹⁶.

Yukarıda geçen rivayetlerde zikredilen kimselerin dışında, İslam'ı kabul etmeden evvel Hristiyan olduğu bilinen köleler de vardır. Bu sahabelerin isimlerini İbn Hişam zikreder. Bu kimseler arasında İranlı olan Selman- ı Farisi'nin³¹⁷, Bizans'tan satın alındığı bildirilen Süheyb b. Sinan'ın³¹⁸, soyu itibariyle Habeşistanlı olduğunu adından da anladığımız Bilal b. Rebah el- Habeşi'nin³¹⁹, Suriye'den getirildiği ve Hz. Hatice tarafından alınıp Hz. Peygamber'e verildiği belirtilen, peygamberlikten sonra Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerin arasında yer alan ve onunla beraber kalmayı ailesine tercih eden Zeyd b. Harise'nin³²⁰ varlığı da bilinmektedir.

³¹⁴ İbn. Hacer, c. IV, s. 467

³¹⁵ Çelikkol, s. 185- 186, (Sa'd Zağlul'dan naklen, *Fi Tarihi'l- Arab Kable'l- İslam (?)*, Beyrut, 1975, s. 37)

³¹⁶ Derveze, c. II, s. 45

³¹⁷ Müslüman oluşu ve hakkında bilgi için bkz., İbn Hişam, c. I, s. 228- 236; Taberî, 'Hz. Peygamber'i bir beşerin öğrettiğini' iddia eden müşriklerin, bu iddiayla, bir yabancı olması hasebiyle Selman- ı Farisi' yi kastettiklerine dair bir rivayet de nakletmektedir, bkz. Taberî, c. 14, s. 185; ayrıca bkz. Kara, Hilal – Abdullah, s. 90- 101

³¹⁸ İbn Hişam, c. I, s. 279- 280; ayrıca bkz. Kara, Hilal- Abdullah, s. 137- 140

³¹⁹ Hakkında bilgi için bkz. İbnü'l- Esir, el- Cezeri, İzzeddin Ebi'l- Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l- Ğabe fi Ma'rifeti's- Sahabe*, 1280, Cemiyetü'l- Maarif, c. I, s. 206- 208

³²⁰ Hakkında bilgi için bkz. İbnü'l- Esir, c. II, s. 225- 227; Lings, s. 53- 54; İbn. Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah, *el- Meârif*, Ter. Hasan Ege, Şelale Yayınları, İstanbul, t. y., s. 100- 101

İbn Kuteybe, Suheyb b. Sinan ile alakalı başlığın altında Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu kaydetmiştir: "Ben Arabın öncüsüyüm, Süheyb Rum'un, Selman, Faris'in ve Bilal Habeşe'nin öncüsüdür."³²¹

Halasının oğlu olması hasebiyle Hz. Peygamber'in irtibat kurduğu kimselerden biri olan Ubeydullah b. Cahş³²² da bu konuda zikredilmesi gereken bir isimdir. Çünkü O, İbn Hişam'ın naklettiğine göre, kavminin putlara tapınmasına karşı çıkan kimselerden biri olarak, dini arayışlarının sonunda Müslüman olmuş, Habeşistan'a hicret eden Müslümanların arasında yer almış, daha sonra ise Habeşistan'da Hristiyanlığı benimsemiş, İslam'dan çıkmıştır. Hristiyan olarak da ölmüştür³²³.

Ubeydullah gibi putlara tapmayı reddeden Varaka da Hz. Peygamber'in irtibat kurduğu bir kimsedir. Rivayetlere göre O, Hz. Hatice'nin amcasının oğludur. Hz. Peygamber'e ilk defa vahiy geldiğinde, Hz. Peygamber korkuya kapılmış ve doğruca eve , Hz. Hatice'nin yanına gelmişti. Hz. Peygamber'in bu halini gören Hz. Hatice, önce O'nu sakinleştirmeye çalışmış sonra ise Varaka'ya götürmüştü. Çünkü Varaka kitap bilgisi olan bir Hristiyandı. Hz. Peygamber'in başından geçen Varaka, O'nun Allah'ın seçtiği bir peygamber olduğunu anlamış, elinden gelir ve ömrü vefa ederse Hz. Peygamber'e yardım edeceğini söylemişti³²⁴. Gerek Hz. Hatice'nin yakın bir akrabası olması gerekse Hz. Peygamber'in, başından geçen bu özel olayı anlatmaktan çekinmemiş olması Varaka ile Hz. Peygamber'in nakledilen görüşme dışında da görüşmüş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Peygamberlik sonrası dönemde de Hz. Peygamber'in bazı Hristiyan ve Yahudilerle görüştüğüne dair nakiller vardır.

Hz. Peygamber Mekke'de, Hac için oraya gelen Evs kabilesine mensup Süved b. Samit'le görüşmüş, onu İslam'a davet etmiştir. Hz. Peygamber'in bu

³²¹ İbn Kuteybe, s. 182

³²² "Annesi Abdulmuttalib'in kızı Umeyme'dir", bkz. İbn Hişam, c. I, s. 237

³²³ İbn Hişam, c. I, s. 238

³²⁴ Buhârî, Vahy, 3, c. I, s. 3; Müslim, İman, 252, (160), c. I, s. 139- 142

davetine cevaben O, “belki de senin yanındaki şey (Kur’an) benim yanımdakinin mislidir” demiş, Hz. Peygamber de O’na yanındakinin ne olduğunu sormuştur. Süveyd yanındakinin “Mecelletü Lokman (yani Hikmetü Lokman)” olduğunu söyleyince de Hz. Peygamber, onu kendisine arz etmesini istemiştir. Süveyd elindeki okuma işini bitirince Hz. Peygamber, onun güzel bir kelim olduğunu fakat kendi yanında olan Kur’an’ın daha faziletli, Allah’tan bir hidayet ve nur olduğunu ifade etmiş ve O’na Kur’an okumuştur. Süveyd de Hz. Peygamber’in tilaveti üzerine, Kur’an’ın da güzel bir kelim olduğunu kabul etmiş ve memleketi Medine’ye dönmüştür. Onun Müslüman olarak öldüğünü Kavminden bazı kimseler söylemiştir³²⁵.

Bu meyanda, hicretten önce, Mekke’de, yirmi kişi kadar bir Hristiyan delege heyetinin, Hz. Peygamber’in huzuruna çıktığı ve Kur’an- ı Kerim’in tilavetini dinledikten sonra İslam’ı kabul ettikleri de ifade edilmektedir³²⁶.

Elmalılı Hamdi Yazır, Hz. Peygamber’e iman eden kırk kişilik Hristiyan bir cemaatten bahsetmektedir. Onlardan otuz ikisi, Cafer b. Ebi Talib ile beraber Habeşistan’dan, Bahira, Ebrehe, Eşref, Amir, Eymen, İdris, Nafi’ ve Temim adlı diğer sekiz Hristiyan ise Şam’dan gelmişlerdi. Kasas suresi 51- 55. ayetlerin nazil olmasının sebebi de işte bu kimselerdir³²⁷.

Yahudilerden ise içlerinde Ebu Rifaa adlı bir kimsenin de bulunduğu on kişilik bir grubun Hz. Peygamber’e iman ettikleri ve bundan dolayı eziyete uğradıkları ifade edilmiştir³²⁸.

Ehl- i Kitap ile irtibat meselesiyle alakalı olarak, Kur’an- ı Kerim’den şunu anlıyoruz ki, vahye yeni muhatap olmuş Hz. Peygamber ve inanma konusunda tereddüt eden kimseler, vahyin mahiyetini anlama noktasında tecrübeli olan Ehl- i Kitaba yönlendirilmişlerdir. Aşağıdaki ayetlerde bu durumu görmekteyiz:

³²⁵ İbnü’l- Esir, c. III, s. 378

³²⁶ Aydemir, s. 71; İbn Hişam, c. II, s. 32- 33

³²⁷ Elmalılı, c. 6, s. 195

³²⁸ Elmalılı, c. 6, s. 195

“Ey Peygamber! Senden önce kendilerine vahiy indirip peygamber olarak gönderdiklerimiz de (melek değil) birer insan idi. Eğer bu konuda bir bilginiz yoksa bilen insanlara/ Kitap Ehlinin bilginlerine sorunuz.”³²⁹

“Ey Peygamber! Bizim sana indirdiğimiz (Musa ve Nuh ile ilgili kıssalara dair verdiğimiz) bir kısım bilgilerden herhangi bir şüpheden varsa, senden öncekilere verdiğimiz kitapları okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinde gelen, gerçeğin ta kendisidir. Sakın şüpheyeye düşenlerden olma.”³³⁰

Bütün bunlardan anlaşılan şudur ki, Mekke’de Kitap Ehlinin birtakım adamları vardı. Bunlar aynı zamanda, Peygamber’in kendisiyle ilişki kurduğu, Risâletini tasdik etmeye ve kendisine uymaya çağırdığı kimseler arasında yer alıyorlardı³³¹.

Kur’an’da gayet açık bir şekilde belirtilmiştir ki birçok Yahudi ve Hristiyan Peygamber’in vahyinin doğruluğunu tasdik etmişler ve Peygamber’i Mekkelilerin çatışması karşısında cesaretlendirmiş ve teşvik etmişlerdir³³². Aşağıdaki ayetler, bunu açıkla mahiyettedir:

“Ey Peygamber! İşte sana da böyle bir kitap indirdik. Daha önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, bu Kur’an’a inanırlar. Şu kimselerden/ Araplardan da ona inananlar vardır. Esasen bizim ayetlerimizi bile bile inkar edenler; ancak ona şartlanmış kimselerdir.”³³³

“...Kendilerine ilim verilenler Kur’an’ın, senin Rabbinden gelen hak bir kitap olduğunu bilip ona inanmışlar ve kalpleri huzura ermiştir. Şüphesiz Allah, inananlara yolun doğrusunu gösterir.”³³⁴

³²⁹ Nahl, 43

³³⁰ Yunus, 94; ayrıca bkz. İsrâ, 107- 108; En’am, 114; Araf, 157; Ra’d, 36; Nahl, 43; Meryem, 34- 37; Hacc, 54; Nahl, 76; Kasas, 52- 55; Ankebut, 46- 47; Rum, 1- 5; Sebe, 6; Şura, 14; Zuhuruf, 57- 59; Zuhuruf, 63- 65

³³¹ Derveze, c. I, s. 95

³³² Fazlurrahman, s. 205

³³³ Ankebut, 46- 47

³³⁴ Hac, 54; ayrıca, Kasas, 52- 53

Diğer taraftan Mesih beklentisi içinde olan bazı Yahudi ve Hristiyanların da Mekke’de olabilecekleri muhakkaktır. Hz. Peygamber ortaya çıkınca bu kimseler, derhal İslam’ı kabul edip onun yayılmasında yardımcı ve destek oldular³³⁵. Bütün bunları Kur’an- ı Kerim’deki şu ayetten de anlıyoruz:

“...De ki: ‘İster inanın, ister inanmayın. Şu bir gerçektir ki, bundan önce kendilerine ilim/kitap verilmiş olanlara bu Kur’an okunup anlatıldığı zaman yüzüstü kapanarak secde ederler. Ve şöyle derler: ‘Rabbimiz yücelerden yücedir. İşte O’nun vaadi şimdi açık bir şekilde gerçekleşmiş bulunuyor.’”³³⁶

Yemen’in Necran bölgesinden, Habeşistan’dan ve Şam’dan bazı Hristiyan elçilerin Medine’ye geldiğini, peygamberle ilişki kurduklarını, onlardan bazılarının peygamber ile tartışarak kendi dinleri üzere kaldıklarını, bazılarının ise iman ettiğine dair rivayetler vardır³³⁷. Yine Hz. Peygamber’in, Necran’dan gelen bir Hristiyan cemaatini mescitte misafir ettiği ve onların ayinlerini mescitte yapmalarına müsaade ettiği nakledilmektedir³³⁸.

Hicretin dokuzuncu yılında Yuhanna adlı bir Hristiyan’ın Medine’ye geldiği, Hz. Peygamberle cizye konusunda anlaştığı ve orada kaldığı da nakledilmektedir³³⁹.

Hz. Peygamber’in ve Müslümanların önde gelenlerinin, Yahudilerle konuşmak ve onlarla, onların kendi aralarında farklı fikirler öne sürdükleri ve bir karara bağlamak istedikleri mevzularda tartışmak amacıyla beytu’l- midraşa gittikleri kaynaklarda mevcuttur³⁴⁰.

İbn Abbas der ki: Resulullah, içinde bir grup Yahudi bulunan beytu’l- midrasa girdi ve onları Allah’a davet etti. Numan b. Amr ve Haris b. Zeyd ona

³³⁵ Fazlurrahman, s. 225

³³⁶ İsrâ, 107- 108

³³⁷ Derveze, c. I, s. 118

³³⁸ Şiblî, c. II, s. 117

³³⁹ Cevat Ali, s. 601

³⁴⁰ Cevat Ali, c.VI, s. 550- 551; Hz. Peygamber’in Yahudilerle arasında geçen bir takım konuşmalara dair örnek için, bkz. Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, c. 2, s. 451; İbn İshak s. 184- 185; bkz. Kara, Hilal- Abdullah, s. 10- 13

dediler ki: “Sen hangi din üzeresin ya Muhammed?”. Peygamber de: “İbrahim’in milleti ve dini üzere” dedi. O ikisi de “İbrahim bir Yahudi idi ama...” dediler. Hz. Peygamber da onlara şöyle cevap verdi: “İşte Tevrat burada, o sizi ve bizim aramızda hüküm versin”. Fakat onlar bunu reddettiler³⁴¹.

Hiz. Peygamber’in Ehl- i Kitapla münasebetlerinin ölçüsünü anlayabilmemiz açısından, onun tutumunu bilmek de önemlidir ki, bu konuda da Hiz. Peygamber’in, hasta olan gayr- i müslimleri de ziyaret ettiğini, onların hal ve hatırını sorduğunu, müsait zemin bulunca da İslam’ı telkin ettiğini görmekteyiz³⁴². Rivayetlerden öğrendiğimize göre ise, Hiz. Peygamber onların cenazeleri geçerken ayağa kalkardı³⁴³. Hiz. Aişe’nin aktardığı bir rivayete göre, Hiz. Peygamber vefat ettiği zaman, zırhı, bir Yahudinin yanında otuz sa’ ölçeği arpaya karşılık rehin edilmiş bulunuyordu³⁴⁴. Bu da bize, Hiz. Peygamber’in onlardan borç aldığını göstermektedir.³⁴⁵

Yahudilerden bir çocuk Hiz. Peygamber’e hizmet ediyordu. Sonra Hiz. Peygamber o çocuğun hasta olduğunu duydu ve onu ziyarete gitti. Başucunda oturdu ve çocuğa Müslüman olmasını telkin etti. Çocuk da yanında duran babasına baktı. Babası ise, Hiz. Peygamber’in sözüne uymasını söyledi ve çocuk bunun üzerine Müslüman oldu. Daha sonra ise öldü. Hiz. Peygamber oradan ayrıldığı vakit ise şöyle söylüyordu: “Onu benim vesilemle ateşten kurtaran Allah’a hamdolsun”³⁴⁶.

Hiz. Peygamber’in Safiyye adında Hayberli Yahudi bir hanımla evlendiği de malumdur³⁴⁷.

³⁴¹ Cevat Ali, c.VI, s. 551

³⁴² Aydemir, s. 79

³⁴³ Şiblî, c. II, s. 87

³⁴⁴ Buhârî, Cihad ve’s- Siyer, 89, c. III, s. 230- 31

³⁴⁵ Aydemir, s. 79

³⁴⁶ Buhârî, Cenâiz, 80, c. 2, s. 97; ayrıca bkz. Kara, Hilal- Abdullah, s. 28

³⁴⁷ Derveze, c. I, s. 404; Bu hanımın kimliği, Hiz. Peygamber’le evlenmesi ve Müslüman olmasıyla alakalı bilgiler için bkz. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. II, s. 686- 687; Kara, Hilal- Abdullah, s. 49- 53

2. 2. HZ. PEYGAMBER'İN EHL- İ KİTAB'IN KUTSAL METİNLERİYLE İLİŞKİSİ

2. 2. 1. YAHUDİ VE HİRİSTİYAN KUTSAL KİTAPLARI

Arap Toplumu'nun Tevrat- İncil başlığı altında kastettikleri kitaplar, yine Arap Toplumunun Tevrat- İncil'le tanışıklığına dair örnekler, Nebevî Hadis/ Kudsî Hadis- Mukaddes kitap benzerliğine dair verilen örnekler açısından faydalı olacağını düşünerek, Yahudi ve Hristiyan Kutsal Kitapları hakkında bilgi vermeyi gerekli gördük. Hicaz bölgesinde varlığından söz ettiğimiz, atıflarda bulunduğumuz ve Arapların ellerinde bulunan kitapların Kitab-ı Mukaddes içinde hangi kitaplara denk düştüğünü görebilmemiz ve söz konusu kitaplar ile benzerlik gösteren Kudsî hadislerin, Kutsal Metinlerin hangi bölümüyle mukayese edildiğini anlamamız açısından yararlı olacağını hesaba katarak ana hatlarıyla ve konumuzun çok dışına çıkmadan bu konuyu özetlemeye çalıştık.

2. 2. 1. 1. YAHUDİLERİN KUTSAL KİTAPLARI

Yahudi Kutsal kitabı; “Yazılı Kutsal Metinler” ile bunların yorumu mahiyetindeki “Sözlü Kutsal Metinler” şeklinde ikili bir tasnife tabi tutulmaktadır. Bu tasnife göre birinci gruba giren yazılı metinler Tora/ Tevrat, Neviim/ Nebiim ve Ketuvim/Ketubim kitaplarından oluşmaktadır³⁴⁸. Bu üç kitap koleksiyonuna “Tanah” da denilmektedir. “Tanah” adı bu üç bölümün İbranice baş harflerinin birleştirilmesinden meydana gelmiş bir kelimedir³⁴⁹.

³⁴⁸ Tümer, Günay- Küçük, Abdurraman- Küçük, Mehmet Alparslan, **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2009, s. 308; Schimmel, Annamarie, **Dinler Tarihine Giriş**, Kırkambar Yayınları, 1999, s. 136

³⁴⁹ Tümer ve diğerleri, s. 308; Adam, Baki, **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat**, Pınar Yayınları, İstanbul 2002, s. 48, bkz. 64 no'lu dipnot, “ Tanakh, bölüm adları olan Tora, Nevi'im, Ketubim kelimelerinin baş harfleri olan “taf” (t), “nun” (n), “kaf”ın (kh) birleştirilmesinden oluşmuş bir isimdir.”; Tanyu, Hikmet, “Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.14, Ankara, 1967, s. 98

2. 2. 1. 1. 1. TANAHI (Tanakh)

2. 2. 1. 1. 1. 1. Tevrat (Tora)

Tora'nın kelime ve terim olarak çeşitli anlamları bulunmaktadır. Kelime olarak Tora; telkin, eğitim, öğretim, doktrin, kanun, şariat, rehber ve emir anlamlarını; terim olarak Tora; Musa'nın şeraiti'ni, Musa'ya verilen beş kitabı ifade edilmiştir³⁵⁰. Tekvin (Bereşit), Çıkış (Şemot), Levililer (Vayikra), Sayılar (Bamidbar) ve Tesniye (Dıvarim) olmak üzere beş bölümden ibaret olup bundan ötürü Batıda "pentateque" denir³⁵¹. Beş kitabı ifade etmek üzere İbranice "Humaş", Arapça "el- Esfârû'l- Hamse" (sıfır: kitap, çoğulu esfâr), Yunanca "pentateukhos" (penta: beş, teukhos: kitap) kelimeleri kullanılmaktadır³⁵².

Tevrat'ın kitaplarının bu düzeni vahiy mahsulü sayılmaktadır³⁵³. Yahudiliğe göre, Tevrat'ın beş kitabı kelime kelime Yahve tarafından bildirilmiş Tanrı Kelamı'dır³⁵⁴.

2. 2. 1. 1. 1. 2. Peygamberler (Nevi'im)

Nevi'im yani peygamberlere ait kitaplar ki bunlar da iki kısımdır:

a) Önceki peygamberlere ait olan kitaplar: Yuşa (Yeoşua), Hâkimler (Şofetim), Samuel (Şemuel), Krallar (Melahim).

b) Sonraki peygamberlere ait olan kitaplar: İsa'ya (Yeşayau), Yeremya (Yirmeyau), Hezekiel (Yehezkel), keza on iki peygamberin kitapları: Hoşea (Oşea), Yoel (Yoel), Amos (Amos), Obadya (Ovadya), Yunus (Yona), Mika (Miha), Nahum

³⁵⁰ Tümer ve diğerleri, s. 309

³⁵¹ Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 84

³⁵² Tümer ve diğerleri, s. 308

³⁵³ Adam, s. 28- 29

³⁵⁴ Tanyu, s. 98

(Nahum), Habakkuk (Habakuk), Tsefenya (Tsefanya), Haggay (Hagay), Zekerya (Zeharya), Malaki (Malahi)³⁵⁵.

Önceki (ilk) Peygamberler kısmı dört kitap, sonraki peygamberler kısmı ise on iki küçük peygamberin kitaplarının toplandığı bir kitapla beraber dört kitaptan oluşmak üzere toplam sekiz kitaptır³⁵⁶.

2. 2. 1. 1. 3. Kitaplar (Ketuvim)

“Yazılar, Kitaplar” anlamına gelen bu bölüm ise şu kitapları ihtiva eder: Mezmurlar (Tehilim), Süleyman’ın Meselleri (Mişle), Eyub (Iyov), Neşideler Neşidesi (Şir Aşirim), Ruth (Rut), Yeremya’nın mersiyeleri (Eha), Vaiz (Koelet), Ester (Ester), Daniel (Daniel), Ezra (Ezra), Nehemyah (Nehemya), I. ve II. Tarihler (Divrey Ayamim)³⁵⁷

2. 2. 1. 1. 2. TALMUD

Talmud, Yahudiliğin itikadî ve ahlakî bütün prensiplerinin sözlü geleneğidir³⁵⁸. Geleneksel Yahudi anlayışına göre Tanrı; Sina Dağı’nda Musa’ya sadece Yazılı Tora’yı değil, onun yorumu olan Sözlü Tora’yı³⁵⁹ yani Talmud’u da vahyetmiştir. Bundan dolayı Tora’nın yorumu mahiyetindeki metinler de Tanrı tarafından vahyedilmiş Kutsal Metinler olarak kabul edilmektedir³⁶⁰. Bu metinler, Tora hakkındaki, onu tamamlayan açıklamaları ihtiva eder³⁶¹.

³⁵⁵ Yıldırım, s. 84

³⁵⁶ Tümer ve diğerleri, s. 312

³⁵⁷ Adam, s. 27

³⁵⁸ Genç, Mustafa, **Sünnet- Vahiy İlişkisi**, Kitabî Yayınevi, İstanbul 2009, s. 74; Talmud hakkında detaylı bilgi için bkz. Zafer İslam Han, “Talmud’un Doğuşu ve Yahudiler Üzerindeki Tesiri”, Ter. Mehmet Aydın, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 25, s. 139- 152

³⁵⁹ “Sözlü Tora” teriminin hangi anlamlarda kullanıldığıyla alakalı açıklama için bkz. Toprak, Mehmet Sait, **Hadislerin Sözlü Rivayeti İle Sözlü Tora’nın Rivayet Tekniği Meselesine Bir Giriş**, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XX, Sayı: 1, 2008, s. 140- 142

³⁶⁰ Tümer ve diğerleri, s. 310

³⁶¹ Tanyu, s. 97

Sözlü Tora/ Talmud önceleri şifahi/ sözlü bir şekilde nesilden nesile aktarılırken sonradan M.Ö. 70’li yıllarda Filistinli Rabbiler tarafından yazıya geçirilmiştir ve böylelikle Tora’ya eşdeğerde bir “kutsal kitap” daha ortaya çıkmıştır. Sözlü Tora’nın yazıya geçirilmesi; konuların artması, bu konular hakkında bilgi sahibi olanların zaman içerisinde ölmesi sonucunda bu bilgilerin unutulmasının önüne geçmek amacıyla yapılmış bir uygulamadır³⁶².

Talmud, iki bölüme ayrılır: Mişna ve Gemara. Mişna (tekrar ederek öğrenim anlamında), Eski Ahid’in ilk klasik tefsiridir. Knesset Ha- Gadol (Büyük meclis) üyesi Soferim’in ve M. Ö. I- M. S. II. asırlar arasına yaşamış Tannaim’in Tevrat hakkındaki yorum ve görüşlerini ihtiva etmektedir. M. S. II. Asırda Rabbi Yehuda Ha- Nasi tarafından derlenmiş ve yazıya geçirilmiştir³⁶³. Hem daha önceki kanun hükmüne giren fetvaları hem de kendi maiyetindeki Rabbilerin verdiklerini bir arada toplamaktadır ve çok akıcı, temiz bir İbranice ile yazılmıştır. Yazılmasının üzerinden çok geçmeden en önemli din kitabı haline gelmiş ve daha Yehuda Ha- Nasi’nin sağlığında medreselerin ders kitabı olmuştur. Böylelikle ağızdan ağza dolaşan öğretilerin kaybolma tehlikesi de ortadan kalkmıştır³⁶⁴. Mişna, Tevrat’ın bir şerhinden başka bir şey olmamakla beraber, bundan sonra mer’i olan şeriat haline gelmiştir³⁶⁵.

Mişna; Zeraim, ziraat ile ilgili hükümleri; Me’ed, belirli günler ile ilgili hükümleri; Nashim, kadınlar ile ilgili hükümleri; Nezikin, medeni kanunlar ve ceza kanunları ile ilgili hükümleri; Kodashim, mukaddes şeylerle ilgili hükümleri; Tohoroth, temizlikle ilgili hükümleri içeren altı bölümden oluşmaktadır³⁶⁶. Bu altı bölüm toplam olarak altmış üç alt bölüm ihtiva etmektedir³⁶⁷.

Mişna’nın yeniden ve geniş bir biçimde yorumlanması sonucunda ise Talmud’un ikinci bölümü olan Gemara meydana gelmiştir. Gemara, “ikmal edilmiş,

³⁶² Tümer ve diğerleri, s. 310

³⁶³ Adam, s. 22

³⁶⁴ Örs, Hayrullah, **Musa ve Yahudilik**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966, s. 317

³⁶⁵ Schimmel, s. 156

³⁶⁶ Tümer ve diğerleri, s. 310; Zafer İslam Han, c. 25, s. 141- 142

³⁶⁷ Adam, s. 22

gözden geçirilmiş ve gelenek halini almış öğrenim” anlamındadır³⁶⁸. Talmud’un esas kısmını meydana getirmekte³⁶⁹, bazen genel olarak Talmud diye de zikredilmektedir³⁷⁰.

Talmud’da önce Mişna’ya ait bir metin zikredilmektedir. Bu metin, Mem, Taf, Nun ve Yod harflerinden oluşan bir kısaltmayla gösterilmektedir. Daha sonra, Ğmel ve Mem harflerinden oluşan rumuz kısaltmayla gösterilen Gemara’ya geçilmekte ve burada Amoraim denen rabbilerin yorum ve görüşlerine yer verilmektedir³⁷¹.

Talmud yani Gemara, konu itibariyle iki kısma ayrılmaktadır. Dini kural ve kanunları ihtiva eden kısma “Halakhah”, tarihi kıssaları ihtiva eden kısma da “Haggadah” (kıssa, menkıbe, destan) denilmektedir. Bunlar Talmud’un içinde ayrı ayrı düzenlenmiş değildir³⁷².

Mişna’daki bütün maddeler üzerindeki tartışmaların derlenmesi olan Gemara’daki açıklamaların da ayrıca bir açıklaması vardır ki, bunun adı da Midraş, yani araştırmalardır³⁷³. Eski Ahid’in (İbranice “Tanakh”) ahlaki, tasavvufi ve fıkhi açılardan yorumunu ihtiva eden eserler olarak da geçmektedir. Tanrı’nın iradesini incelemek ve denemek gibi anlamlara gelmektedir³⁷⁴. Midraşların tarihi, M.Ö. I. asırla M.S. XIV. asır arasını kapsamaktadır. Talmud çalışılan okula ise “Bet Ha-Midraş” denilmektedir³⁷⁵.

Muhteva ağırlığına göre Midraş’ların, Midraş Halakhah ve Midraş Haggadah olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Midraş Halakhah, Eski Ahid metinlerinden çıkarılan kanun ve hükümleri; Midraş Haggadah ise ahlaki ve tasavvufi hikâyelerle önemli meselleri konu edinmektedir³⁷⁶.

³⁶⁸ Tümer ve diğerleri, s. 310

³⁶⁹ Adam, s. 22

³⁷⁰ Tümer ve diğerleri, s. 311

³⁷¹ Adam, s. 22- 23

³⁷² Adam, s. 23

³⁷³ Örs, s. 320

³⁷⁴ Tümer ve diğerleri, s. 311

³⁷⁵ Adam, s. 25

³⁷⁶ Adam, s. 25

Vahiy ve ilham mahsulü kabul edilmesinden dolayı Talmud, Yahudiler içinde, Tevrat kadar öneme sahiptir. Onun da ilham ve vahiy mahsulü olduğu kabul edilmektedir. Genelde Talmud'u kabul etmeyen kimse gerçek Yahudi kabul edilmemektedir³⁷⁷. Çünkü gerçek Tora, “Yazılı Tora” adı verilen özlü, şifreli, bazen açık bazen kapalı olan, ebedi ve değişmez metnin rehberliğiyle birleşmiş olan “Sözlü Tora”dır. Sözlü Tora, Musa tarafından halka doğrudan öğretilmiş, Yazılı Tora da yine Musa tarafından halka doğrudan verilmiştir³⁷⁸.

Talmud'un fikirlerinin milletin zihniyetinde hâkim olmasına rağmen insanların dini duygularını tatmin eden bir mistik cereyan da teşekkül etmiştir. “Kabala” adıyla isimlendirilen bu hareketin eserleri oldukça geniş bir edebiyat halinde toplanmıştır³⁷⁹.

2. 2. 1. 2. HİRİSTİYANLARIN KUTSAL KİTABI

2. 2. 1. 2. 1. HİRİSTİYANLARIN KUTSAL KİTABA BAKIŞI

Hristiyanlıkta Kutsal Kitap, Tanrı'nın insanlıkla yaptığı “Ahit” anlayışı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu anlayışa göre Âdem'in Tanrı'ya karşı işlediği günah sonraki nesillere sirayet etmiş ve insanlık bu günahkâr tabiattan kurtulamamışlardır. Tanrı bu yüzden Musa ile ahit yapmış fakat bu ahit insanlığı kurtarmaya yetmemiştir. Bu yüzden Tanrı kendi biricik oğlu olan İsa'yı insan şeklinde göndererek insanlıkla “yeni bir ahit” yapmış ve insanlığın kurtuluşu için İsa'yı feda etmiştir. Tanrı'nın insanlıkla yaptığı bu ahit döneminin kendilerine ait kutsal metinleri bulunmaktadır. Hristiyanlar, İsa'ya kadar olan Yahudi Kutsal Metinleri'ni “eski ahit”, İsa'dan sonrakileri ise “yeni ahit” olarak isimlendirirler³⁸⁰.

Hristiyanlığın vahiy telakisi İslam'ın vahiy telakkisinden çok farklıdır. Hristiyanlığa göre en mükemmel vahiy, İncil'de değil; İsa'da meydana gelmiştir.

³⁷⁷ Tümer ve diğerleri, s. 310

³⁷⁸ Tora ve Aftara, 1. Kitap Bereşit, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A. Ş., İstanbul, 2002, Önsöz (Tora ŞeBeal Pe- Sözlü Tora ile ilgili bölüm)

³⁷⁹ Schimmel, s. 156

³⁸⁰ Tümer ve diğerleri, s. 373; Tanrı'nın İsa'yı insanlık için feda etmesi konusunda ayrıca bkz. Ebu Zehre, Muhammed, Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, Ter. Akif Nuri, Fikir yayınları, İstanbul, 1978, s. 72

Allah'ın insana söylemek istediğini yaşamında ve şahsında en mükemmel şekilde anlatan İsa Mesih'tir³⁸¹. İncil bir kitap değil, İsa tarafından ilan edilen "müjde"dir, mevcut İnciller de ilanın şahitleridir³⁸².

Hristiyanlık'ta İsa, her konuda olduğu gibi, Kutsal Kitabın oluşmasında da merkezi bir konuma sahiptir. Çünkü Tanrı İsa ile bedenleşmek ile sadece insanlara mesaj anlatmakla kalmamış, kendisinin ve iradesinin sırrını açıklamak için insana söylemek istediği şeyleri İsa'nın ağzından söylemiştir. Havariler de Tanrı'nın İsa'nın ağzından söylediği bu sözleri Kutsal Ruh'un ilhamı ile kaleme almışlardır ve böylelikle Hristiyan Kutsal Kitabı'nın ikinci ve ana bölümü olan Yeni Ahit'i oluşturmuşlardır³⁸³.

2. 2. 1. 2. 2. YENİ AHİT'İN YAZILMASI

Hristiyanlık Yeni Ahit'in yazarlarının insanlar olduğunu kabul eder. Onlar, böylelikle İsa'nın mesajını kendi üsluplarına göre kaleme almışlardır. Ancak onlar bu mesajı kaleme alırken, Kutsal Ruh'un ilhamı altında yazmışlardır³⁸⁴. Tanrı, yazarların yaptığı işin sorumluluğunu üzerine almıştır ve bundan dolayıdır ki metinlerin gerçek sahibi olduğu için söz konusu metinler vahiy mahsulüdür³⁸⁵.

Yeni Ahit'in yazılma sürecini Ahmet Cevdet Paşa şöyle anlatmaktadır:

"Hz. İsa (AS) otuz yaşına eriştikte kendisine nübüvvet ve Risâlet geldi. Üç sene kavmini davet etti. Nihayet on iki kişi imana gelip Tarik-i Hak'ta ona refik oldular. Onların dahi birisi sonunda kendisine hıyanet eyledi. Ondan sonra Havariyyun, İsa (AS)'ın vasiyeti üzere etrafa dağıldılar ve Din-i İsevî'yi nasa telkin ile meşgul oldular.

³⁸¹ Aydın, Mehmet, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 81

³⁸² Yıldırım, s. 86 (papalığa bağlı "Gayr-ı Hristiyanlar dairesinin" yayınladığı *Orientations pour un dialogue entre chretiens et musulmans*, s. 121- 125'ten naklen)

³⁸³ Tümer ve diğerleri, s. 374

³⁸⁴ Aydın, s. 81- 82

³⁸⁵ Tümer ve diğerleri, a. g. e., s. 374

Sonradan İncil-i Şerif diye meydana birçok kitaplar yayıldı. Birazı Havariyyundan bazılarına ve birazı onların şakirtlerine isnat edildi. Bunlar ise siyer-i Hz. İsa hakkında tarih yollu yazılmış kitaplar olup bunlarda da İsa'nın bazı ahval ve evsafı yazılmış ve ara yerde İncil-i Şerif ayetleri dercedilmiş idi. Lakin birbirine mutabık değildi.

Rüesay- ı Nasara gördüler ki bunlar birbirine uymuyor, cümlesini gözden geçirdiler ve içlerinden dört nüsha ayırdılar. Onları, sairine nispetle sıhhate akreb gördüler. İşte İncil- i Şerif diye Nasara beyninde tedavül eden bu dört nüshadır ki, onlar dahi tamamıyla birbirine uymaz. Asıl İncil-i Şerif ele geçmemiştir.”³⁸⁶.

2. 2. 1. 2. 3. YENİ AHİT

Hıristiyanlığın ilk yıllarında İncil'in yazılı olmadığını kabul eden Hıristiyanlar, İsa'nın mesajının şifahi olarak nakledildiğine inanmaktadırlar. Bugünkü İncillerin şekillenmesi ise Kutsal Ruh'un ilhamı altında gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda, Dört İncil ve 27 kitap olan İncil Kilise tarafından vahiy mahsulü olarak kabul edilmiştir³⁸⁷.

Yeni Ahit içerisinde bulunan 27 kitap, üç kitapta toplanmaktadır: Tarihi kitaplar, Ta'limi kitaplar ve vahiy.

Tarihi kitaplar: Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri ile Resullerin İşleri adlı kitapları ihtiva eder.

B) Ta'limi kitaplar: Havarilere ait 21 mektuptan ibarettir. Bu mektuplar ise şöyle tavsif edilir:

Ba) Pavlus'un 14 mektubu (Büyük Mektuplar: Romalılara mektup, Korintlilere Mektup I- II, Galatyalılara Mektup, Selaniklilere Mektup I- II; Hapishane Mektupları: Efeslilere Mektup, Filipinlilere Mektup, Koloselilere Mektup,

³⁸⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas- ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Bedir Yaymevi, İstanbul 1966, c. I, s. 43

³⁸⁷ Aydın, s. 82; Tümer ve diğerleri, s. 375

Filimon'a Mektup; Pastoral Mektuplar: Timoteos'a Mektuplar I- II, Titus'a Mektup, İbranilere Mektup)

Bb) 7 Katolik Mektup (Yakup'un Mektubu, Petrus'un Mektubu I- II, Yuhanna'nın Mektubu I- II- III, Yehuda'nın Mektubu)

C) Vahiy: Yuhanna'nın keşfiyyatına ait olduğuna inanılmaktadır³⁸⁸.

2. 2. 1. 2. 3. 1. Dört İncil

Bugün elimizde bulunan dört İncil İsa tarafından yazılmış veya yazdırılmış değillerse de³⁸⁹ Yeni Ahit içerisinde en başta yer alan İncillerden, Matta, Markos ve Luka İncilleri içerik olarak benzerlik göstermektedirler ve bu sebepten ötürü "Sinoptik İnciller (aynı bakışla)" olarak adlandırılırlar³⁹⁰. Bu üç İncil, birbirine şekil ve sıra bakımından oldukça yakındır, bazen de kelime kelime aynıdır³⁹¹.

Sinoptik İnciller içinde, Hristiyan araştırmacılara göre, Markos İncili ilk yazılan İncil'dir³⁹². Matta İncili ondan sonra yazılmıştır. Luka İncili'nin ise ilk iki İncil'e dayandığı ifade edilmektedir³⁹³. Matta İncili'nin ilk olarak İbranice veya Süryanice yazıldığı ve sonradan en eski nüsha olarak bilinen Yunanca nüshaya çevrildiği kabul edilmekle beraber³⁹⁴, bu ilk üç İncil'in de ele geçmemiş, Aramca, bilinmeyen bir İncil'e dayandığı da kabul edilmektedir³⁹⁵.

İncillerin yazılması sırasında kullanılan kaynakların ne olduğuylla alakalı olarak farklı fikirler mevcuttur. Sonraki İncillerin yazımında Hz. İsa'dan nakledilen sözlü rivayetlerden ve bunun yanında şu an bilinmeyen ve Hz. İsa'ya ait söz ve

³⁸⁸ Yıldırım, s. 86

³⁸⁹ Ebu Zehre, s. 72

³⁹⁰ Schimmel, s. 160

³⁹¹ Schimmel, s. 318

³⁹² Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Diğer İnciller (Apokrif İnciller –Metinler ve Tarihi Bilgiler-)*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2005, s. 29; Muhammed Ataurrahim, *Bir İslam Peygamberi Hz. İsa*, Ter. Kürşat Demirci, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 21

³⁹³ Tümer ve diğerleri, s. 379

³⁹⁴ Ebu Zehre, s. 74

³⁹⁵ Tümer ve diğerleri, s. 379

yazıları ihtiva eden bir başka İncil'den yararlanıldığı şeklinde görüşler varsa da³⁹⁶, bu konuda kesin bir kanaatin olmadığı da ifade edilmektedir³⁹⁷.

İlk üç İncil'in başka bir İncil'e dayandığı şeklindeki görüşe Matta İnciliyle alakalı olarak da rastlıyoruz. Şöyle ki, Matta önceleri Aramice olarak İsa'nın sözlerini küçük bir risale halinde toplamıştır. Bu risale İsa'nın sözlerinden ibarettir ve ona "sözler" manasına gelen "logia" denilmiştir. Bu kitapçığa daha sonra ilaveler yapılmış ve bugünkü haliyle Matta İncili meydana gelmiştir³⁹⁸.

Kendinden önceki üç İncil'den ayrı olarak ele alınan Yuhanna İncil'i konuların ve hikâyelerin seçim ve sıralamasında, coğrafi ve kronolojik bilgilerde, hatta dini bakış açısında diğer İncillerden farklıdır³⁹⁹. Diğer üç İncil'den farklı olarak Yuhanna İncili'nde İsa'nın ulûhiyetine dair açık örnekler bulunmaktadır⁴⁰⁰. Ayrıca Yuhanna İncili, zaman bakımından da Sinoptik İncillerden sonradır⁴⁰¹.

Yazılan ilk İncil olarak kabul edilen Markos İncil'inin M.S. 60 yıllarında yazıldığı tahmin edilmektedir⁴⁰². En son yazıya geçen Yuhanna İncil'inin yazılması ise 65- 98 yılları arasındadır⁴⁰³.

2. 2. 1. 2. 3. 2. Resullerin İşleri- Mektuplar- Vahiy Kitabı

Dört İncil dışında, Yeni Ahit'te yer alan "Resullerin İşleri" bölümünün yazarının kim olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte⁴⁰⁴ Hıristiyan ilahîyatçıları bu bölümün Luka tarafında yazıldığını kabul etmektedirler⁴⁰⁵.

³⁹⁶ Sarıkçıoğlu, s. 27- 28; Schimmel, s. 160

³⁹⁷ Tümer ve diğerleri, s. 375

³⁹⁸ Aydın, s. 86

³⁹⁹ Yıldırım, s. 89

⁴⁰⁰ Ebu Zehre, s. 84, 90- 91

⁴⁰¹ Sarıkçıoğlu, s. 28; Ataurrahman, s. 21

⁴⁰² Aydın, s. 88; Ataurrahman, s. 21

⁴⁰³ Aydın, s. 90

⁴⁰⁴ Tümer ve diğerleri, s. 380

⁴⁰⁵ Aydın, s. 95

Yeni Ahit'te yer alan mektuplar Pavlus'un Mektupları ve Evrensel Mektuplar olarak iki kısımda ele alınmaktadır⁴⁰⁶. Bu mektuplar değişik nedenlerle farklı topluluklara yazılmış ve daha sonraki dönemde Yeni Ahit içerisinde yerlerini almışlardır⁴⁰⁷. Pavlus'un mektuplarından ayrı olarak Yeni Ahit'te yer alan ve evrensel mektuplar olarak adlandırılan mektuplar ise Yakup'un Mektubu, Petrus'un İki Mektubu, Yuhanna'nın Üç Mektubu ve Yehuda'nın mektubu olmak üzere yedi tanedir⁴⁰⁸.

Yeni Ahit'te en son kitap olarak yer alan "Vahiy Kitabı" ise hem üslup hem muhteva yönüyle diğer bütün kitaplardan farklıdır⁴⁰⁹. 94- 95'li yıllarda Yuhanna tarafından kaleme alınmış olan bu kitap "dürüst ve imanlı kimselerin dini inkâr edenlere karşı galip gelecekler" şeklinde geleceğe yönelik kehanetler içermektedir⁴¹⁰. Mahşer günü ve yeni dünya hakkında pek korkunç ve rengarenk tasavvurlar gösteren eskatolojik bir vizyon olarak diğer kitaplardan farklılık gösterir⁴¹¹. Bütün Hıristiyan eskatolojik tasavvurları İsa'nın mutlak hükümdarlığını gösteren bu kitaptan ilham almışlardır⁴¹². Apokalips bir edebiyat türü olan Vahiy Kitabı M.Ö. II. yüzyılda oldukça meşhur olan Apokalips edebiyatın bir uzantısı olarak görülmektedir⁴¹³.

2. 2. 1. 2. 4. APOKRİF İNCİL VE METİNLER

Kilise tarafından sahih görülen kitaplar "Kanonik" olarak tavsif edilir⁴¹⁴. Hıristiyanların, Yeni Ahit'e aldığı metinler dışında, sahih saymadığı, uydurma kabul ettiği bazı İnciller ve mektuplar da vardır ve bunlar, "Apokrif= Uydurma İnciller" olarak adlandırılmaktadırlar⁴¹⁵. Bu İnciller, kanonik sayılmamakla beraber, halk

⁴⁰⁶ Aydın, s. 95
⁴⁰⁷ Tümer ve diğerleri, s. 380
⁴⁰⁸ Aydın, s. 97
⁴⁰⁹ Aydın, s. 103
⁴¹⁰ Tümer ve diğerleri, s. 382
⁴¹¹ Schimmel, s. 163
⁴¹² Schimmel, s. 318
⁴¹³ Aydın, s. 103
⁴¹⁴ Tümer ve diğerleri, s. 378
⁴¹⁵ Sarıkcıoğlu, s. 32; Aydın, s. 82, 105

seviyesinde ilk Hristiyan hayat ve düşüncesini aksettirmeleri bakımından önemlidirler⁴¹⁶.

Kilise tarafından kanonik sayılmayan bu İncillerden, önem arz eden biri, Barnabas İncili'dir. Barnabas İncili'nin Hz. İsa'nın bir şakirdi tarafından yazıldığı ifade edilmektedir⁴¹⁷. İslami bir takım öğretilerle uyuşma göstermesi ve Hz. İsa'dan sonra gelecek olan peygamberin müjdesini vermesi gibi durumlar Barnabas İncili'ni bizim konumuz açısından da dikkat çekici kılmaktadır⁴¹⁸.

2. 2. 2. HZ. PEYGAMBER'İN İÇİNDE YAŞADIĞI TOPLUMDA KİTAB- I MUKADDES VARLIĞI

İslam'ın ortaya çıktığı dönemde, peygamber ve sahabenin yaşadığı bölgelerde, Yahudi ve Hristiyanlara ait kutsal metinlerin var olduğunu gösteren deliller bulunmaktadır.

Yahudilerin ilahî kökenli bir dine mensubiyetinden dolayı ilim ve irfan sahibi olduklarını ileri sürmeleri ve böylece kendilerini üstün gördükleri doğrultusundaki bilgilerin yanında Medine Yahudilerinin Yahudi Kutsal Kitabı Tevrat'a sahip olduğuna işaret eden hadisler, mahiyeti bir yana Tevrat'ın buradaki varlığını gösterir⁴¹⁹.

Kutsal Kitabın varlığına Kur'an- ı Kerim de işaret etmektedir. Şöyle ki, Kur'an- ı Kerim'in bir kısım ayetleri, Yahudileri muhatap alarak, onları, onların ellerinde bulunan ve "esfâr- u hamse" denilen kitaplarda da zikredilen, peygamber ve

⁴¹⁶ Tümer ve diğerleri, s. 379; Hristiyanlar tarafından Apokrif olarak kabul edilen bu İncil ve metinler üzerine yapılmış bir çalışma olarak Sarıkçıoğlu' na ait, yukarıda adı geçen eser bu konuda bize derli toplu bilgiler sunmaktadır.

⁴¹⁷ Ünal, Ali, **Barnabas İncili**, Elif Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 51

⁴¹⁸ Barnabas İncili hakkında detaylı bilgi için bkz. Savlı, Mehmet Reşat, "Barnabas İncili'nde Hz. Muhammed'in Haber Verildiği Pasajların İslam İnanç Sistemi Açısından Tahlili", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Yrd. Doç. Dr. Muhammed Yazıcı, Erzurum, 2007; Ünal, s. 49- 54

⁴¹⁹ Hıdır, s. 62

nebilere ya da önceki ümmetlere ilişkin kıssalar yoluyla ikaz etmektedir⁴²⁰. Aşağıdaki ayet, söz konusu ayetlerden yalnızca biridir:

“Tevrat indirilmeden önce Yakub’un kendisine haram kıldığı şeylerden başka yiyeceklerin hepsi İsrailoğullarına helal idi. Ey Peygamber! Onlara de ki: ‘Eğer doğru söylüyorsanız Tevrat’ı getirin ve okuyun (neler haram kılınmış görelim)’.”⁴²¹

Hamidullah, Medine Yahudilerinin bir mukaddes kitabının bulunduğunu söyler⁴²². Bununla birlikte, rivayetlerden, Yahudilere ait olduğunu anladığımız bu kitap veya metinlerin tam olarak hangi metin veya kitaplara terettüp ettiği hususunda bir kesinlik yoktur⁴²³. Haber ve hadis râvîleri içinde, kendileri Yahudi kökenli olmadığı halde, Yahudi kaynaklarını okumuş olanlar bulunmakta fakat Yahudi kaynakları “el- kütüb” olarak zikredilmekte ve bunlarla gerçekte ne kastedildiğinin tam olarak bilinmediğini söylemek gerekir⁴²⁴.

Câhız, bu tür rivayetlerin çoğunun Ka’b’dan olduğunu ve Ka’b’ın, bu rivayetleri naklederken “Tevrat’ta yazılı olduğu üzere” ya da “kitaplarda

⁴²⁰ Cevat Ali, c.VI, s. 554; Cevat Ali’nin ifadesiyle, “bu kıssalar bazen de onların elindeki “aggadah” ya da “mişna” denilen kitaplardandır”, bkz., c.VI, s. 554

⁴²¹ Al- i İmran, 93

⁴²² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 572

⁴²³ Kur’an Tevrat’ın Musa’ya verildiğini açıkça bildirmedeği gibi, Tevrat’ın muhtevası hakkında detaylı bilgi vermemektedir. Bunun yanında, Yahudilerin elinde mevcut olan kitapların hangilerinin Tevrat’a dâhil olup olmadığı hususunda bir açıklamada da bulunmamaktadır. Bu yüzden, Tevrat’ın mahiyeti ve kapsamı hakkında açık bir şey söylemek mümkün görünmemektedir, bkz. Adam, s. 66; ayrıca s. 64. Hadis külliyyatındaki “Tevrat” lafzının kapsamı da Kur’an’da olduğu gibi kapalıdır. Hadislerde Kur’an’dan farklı olarak, “Tevrat’ın Musa’ya verildiği” açıkça ifade edilmektedir ancak Musa’ya verilen Tevrat’la, Eski Ahid’in ilk beş kitabının mı yoksa tümünün mü kastedildiği anlaşılmamaktadır. Zira Yahudilerin elinde o zaman mevcut olan kitapların hangilerinin Musa’ya verilen “Tevrat’a dâhil olduğu hususunda Hadislerde de herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Tevrat’ın muhtevası hakkında bilgi veren kimselerin Yahudi veya Yahudi kökenli kimseler olması sebebiyle, Yahudilikteki anlayış Hadis Külliyyatına da yansımış olmalıdır ve Hadis külliyyatındaki “Tevrat” mefhumu ise, Eski Ahid’in bütünü ifade etmelidir, bkz. Adam, s. 68; ayrıca s. 67; bu konuda benzer bir açıklamaya Cevat Ali’de de rastlıyoruz ki o da “Tevrat” kelimesinin, yalnızca esfâr- u hamse için değil, Eski Ahit’in tümü yani ilk beş kitap dışındaki, nebilere, krallara ve eski dönemlerine dair kitapların tümü için de kullanılmış olmasının mümkün olabileceğini söyler, bkz. c.VI, s. 554

⁴²⁴ Kuzudişli, s. 97; Kister, M. J., “İsrailoğullarından Nakilde Bulunma Meselesi”, Ter. Cemal Ağırman, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, sayı I, Sivas, 2001, s. 140

bulduğumuz üzere” şeklinde ifadeler kullandığını nakleder. Ona göre, Ka’b’ın bu ifadelerinden kastedilen kitaplar “Süleyman’ın Kitabı”, “İşaya’nın Kitabı” veya diğer kitaplardır⁴²⁵.

Kister, Müslüman âlimlerin, ‘Tevrat’da buldum’, ‘Tevrat’da yazılıdır’, ‘Tevrat’da kaydedilmiştir’ ifadelerinin zorunlu olarak Eski Ahid’in İlk Beş Kitabı’na hatta Yeni Ahid’e işaret etmedikleri gerçeğinin farkında olduklarını söyler ve Câhız’ın yukarıda geçen ifadelerini bu görüşüne örnek olarak sunar⁴²⁶.

Netice itibariyle, Kur’an’da net bir bilgi olmamasına rağmen, “Tevrat” lafzının, sadece Musa’ya verilmiş kitabı tanımlayan bir isim olmadığı, bu lafzın, Musa da dâhil olmak üzere bütün İsrail peygamberlerine gönderilen vahiylerin genel adı olduğu ifade edilmiştir⁴²⁷. Dolayısıyla bütün İsrail peygamberlerinin kitapları Kur’an’da “Tevrat” adıyla anılmaktadır. Allah, içindeki şer’i hükümleri kastederek, Tevrat’ı kendisinin indirdiğini bildirmiştir. Bu O’nun Yahudilerin uzun zaman içerisinde derleyip topladığı Tevrat’ın tümünü sahiplendiği anlamına gelmemektedir⁴²⁸.

“Tevrat’ta yazılı olduğuna göre”, “Tevrat’ta okudum” girişiyle gelen rivayetlerdeki “Tevrat” ifadesi ile, Tevrat’ın tamamı ya da bazı bölümleriyle beraber, halakhik/hukuki nitelikli ya da mev’iza ve kıssa türü bilgi ve rivayetleri ihtiva eden aggadik/midraş türü kitapların da kastediliyor olması muhtemeldir. Yani, Tevrat’tan maksadın, kıssa- mev’iza türü bilgi ve rivayetleri biraraya getiren aggadik nitelikli bir kitap olması da mümkündür⁴²⁹.

Yahudilerin vahiy mahsulü saydıkları Talmud’un Roş Ha- Şana bölümünde, günah işleyen bir Yahudinin cehennemde oniki ay kalacağı ve daha sonra cennete gireceği belirtilir. “Kitabı elleriyle yazıp, sonra da basit dünya menfaati elde etmek için ‘Bu Allah katındandır’ diyenlerin vay hallerine! Kitabı arzu ve

⁴²⁵ Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr, *Kitâbu’l- Heyevan*, 1357, Mısır, c. IV, s. 202

⁴²⁶ Kister, s. 139- 140

⁴²⁷ Adam, s. 66- 67; Tanyu, s. 97; İslamoğlu, s. 70

⁴²⁸ dam, s. 66- 67

⁴²⁹ Hıdır, s. 158

heveslerine göre yazdıkları için yazıklar olsun onlara! Yazıklar olsun onlara ki, bunu kazanç elde etme yolu olarak görüyorlar. Ayrıca onlar, sayılı birkaç gün dışında kendilerine kesinlikle azab edilmeyeceğini iddia ediyorlar. Ey Peygamber! De ki: ‘Bu konuda Allah’tan bir söz mü aldınız? Şayet öyle ise (ki böyle bir şey olamaz), Allah asla sözünden dönmez. Bilmediğiniz şeyi Allah’a nasıl isnad ediyorsunuz?’⁴³⁰ şeklindeki ayetlerle bu yanlış inanca işaret edilmektedir⁴³¹.

Kur’an- ı Kerim’in atıfta bulunduğu bu metnin, Yahudilerin sözlü geleneğinin ana kaynağı olan bir kitap olması, söz konusu metin(ler)in de tanınıyor ve biliniyor olduğunun işaretidir.

Bunun yanında, Yahudilerin sözlü geleneğinin kaynaklarından sayılan Mişna’nın sahabe tarafından bilindiği bize ulaşan birtakım rivayetlerden de anlaşılmaktadır. Sahabeden Abdullah b. Amr b. As’ın Mişna bilgisine sahip olduğunu düşündüren bir rivayeti kaynaklarda görüyoruz. O’na göre, ‘kıyametin belirtilerinden biri Mesnat okumaktır’. Ona Mesnat’ın ne olduğu sorulduğunda ise, onun, İsrailoğullarının Musa’dan sonra meydana getirdikleri ve içerisinde Allah’ın kitabında olmayan, kendi arzuları doğrultusunda yazılmış bilgilerin bulunduğu bir kitap olduğunu söylemiştir⁴³².

Yahudi sözlü hukuk veya sözlü Tevrat/Mişna olması kuvvetle muhtemel olan bu rivayetteki “el- Mesnat” ifadesi, Abdullah b. Amr b. As’ın sadece Yahudilere ait kıssa, mev’iza türü kitapları değil, Tevrat’ın dışında sözlü Tevrat’ın muhtevasına da aşina olduğuna işaretir⁴³³.

Bu konuda dikkat çeken önemli bir rivayet de, Hz. Ömer’in hadislerin yazılmasına karşı çıkarken ‘Misnatü ke- misnati ehli’l- kitab!’ yani ‘öncekilerin

⁴³⁰ Bakara, 79- 80

⁴³¹ Özsoy- Güler, s.150

⁴³² İbn. Esir, Mecdüddin Ebi’s- Seadeti’l- Mübarek b. Muhammed, Nihâye fi Garîbi’l- Hadis ve’l- Âsar, Kahire, 1965, c. I, s. 225; Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, Şuabu’l- İman, Beyrut, 1410, c. 4, s. 306- 307

⁴³³ Hıdır, s. 158

ikiliği gibi bir ikilik mi istiyorsunuz!’ şeklinde bir ifade kullanması⁴³⁴ ve yine kendisi hadisleri yazma konusunu istişare ettikten sonra, bundan vazgeçmesi ve “Düşündüm ki sizden önce, ehl- i kitaptan kimseler Allah’ın kitabının yanında bir başka kitap daha yazdılar ve ona yönelip Allah’ın kitabını terkettiler.”⁴³⁵ demesidir. Bu rivayetler, bizi, Hz. Ömer’in, Yahudilerin yazılı ve sözlü yani ikili geleneğinden haberdar olduğunu düşünmeye sevkirmektedir. Şöyle ki, Yahudi ve Hristiyanlar ilahî vahiyle peygamberin ve diğer din adamlarının sözlerini birbirine karıştırmışlar, bunun neticesinde de İslam’ın muharref olarak nitelendirdiği Tevrat ve İncil ortaya çıkmıştı. Hz. Ömer ise, bu tarihi tecrübeden hareketle, aynı şeyin Müslümanların da başına gelmesi endişesiyle hadislerin tedvinine olumlu bakmamıştı⁴³⁶.

Tevrat veya Tevrat şerhi niteliğinde olan kitaplara dair işaretlerin yanında, İncil’e dair de bilgiler vardır fakat Tevrat’tan farklı olarak, Kur’an- ı Kerim’in, Hristiyanların kutsal kitabı olarak yalnızca tek bir İncil’den bahsettiğini görmekteyiz⁴³⁷.

Allah’ın seçmiş olduğu ümmî bir peygamberin geleceğinin Tevrat’ın yanında İncil’de de bildirildiğini⁴³⁸; Hz. Peygamberin onların Tevrat ve İncil’de olduğu halde gizledikleri birçok şeyi açıkladığını⁴³⁹; Allah yolunda savaşıp, öldüren ve ölen mü’minlerin canları ve mallarının karşılığının cennet olduğunun Tevrat ve İncil’de de bildirildiğini⁴⁴⁰; Hz. Muhammed’in ümmetine ait vasıfların Tevrat ve İncil’de nasıl geçtiğini⁴⁴¹ Kur’an’ı Kerim ayetlerinden öğrenmekteyiz.

⁴³⁴ bkz. Goldziher, s. 228- 229; Goldziher’in adı geçen makalesiyle alakalı bir eleştirel yaklaşım için bkz. Genç, s. 70- 78; Toprak, Mehmet Sait, “İslami Gelenekte ‘Kitâbet’ Aleyhtarlığı’nın Yahudi Menşe’i Meselesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: XXV, 2007, s. 162- 163

⁴³⁵ Hatîbu’l- Bağdâdî, **Takyîdu’l- İlm**, Şam, 1949, s. 49- 51

⁴³⁶ Kaplan, İbrahim, “Erken Dönem Hristiyan Karşıtı Söylemin Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Sebepler”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 47, s. 2, 2006, s. 171

⁴³⁷ Şaban, Kuzgun, “Kur’an- ı Kerim’e Göre Hristiyanlık ve Hristiyanlar”, **Asrımızda Hristiyan- Müslüman Münâsebetleri**, İslamî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993, s. 63

⁴³⁸ Araf, 157

⁴³⁹ Mâide, 15

⁴⁴⁰ Tevbe, 111

⁴⁴¹ Fetih, 29

Kur'an- ı Kerim ayetleri ayrıca, Hristiyanların İncil'i tahrif ettiklerini de bize haber vermektedir:

“Kitab Ehlinden öyleleri vardır ki, söyledikleri ellerindeki kitapta bulunmadığı halde, onu kitapta var sanasınız diye dillerini eğip bükerek (kelime oyunları yaparak) okurlar ve ‘Bu Allah katındandır’ derler. Hâlbuki o, hiç de Allah katından değildir. Böylece onlar, gerçeği bildikleri halde Allah’a iftira etmektedirler.”⁴⁴²

Bu ayette, kitapta olmadığı halde bazı şeyleri kitaba sokanların Hristiyanlar olduğuna, kendisine bir şeyler ilave edilen ve tahrif edilen kitabın İncil olduğuna bu ayetten sonra gelen ikinci ayet açık şekilde delalet etmektedir ki bir başka ayette **“Allah’ın kendisine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiği bir kimsenin kalkıp insanlara, ‘Allah’ı bırakıp bana kul olun’ demesi mümkün değildir...”⁴⁴³** buyurulmakta, Hz. İsa’nın Tanrılık iddiasında bulunduğu reddedilmektedir⁴⁴⁴.

Mehmet Paçacı, Kur'an'ın indiği tarihlerde, gerek Eski Ahit'in ve gerekse Yeni Ahit'in kitaplarının oluşumlarını çoktan tamamlamış ve resmi metin halini almış olduklarını çünkü Eski Ahit içerisindeki kitapların birer birer yazıya geçirilmesinin çok daha önceye varmakla birlikte, resmi metnin oluşumunun M. S. 3. asırda tamamlandığı bilgilerini verir. Yine İncillerin tek tek yazılması, 60- 100 yıllarına kadar gitmektedir ancak resmi konsüller tarafından bütün Hristiyan cemaatlerce kabul edilmesi öngörülen bir Yeni Ahit metni M. S. 4. asırdan meydana gelmiş bulunmaktadır⁴⁴⁵. Kur'an'ın M. S. 7. asrın başlarında inmeye başladığını hatırlatan Paçacı, elimizdeki Kitab- ı Mukaddes metninin Kur'an'dan en az üç yüzyıl önce var olduğu sonucundan yola çıkarak Kur'an'ın indiği dönemde Ehl-i Kitabın elinde bulunan metinler ile bugün Yahudi ve Hristiyanların kullandığı metinlerin

⁴⁴² Al- i İmran, 78

⁴⁴³ Al- i İmran, 79, Medenî

⁴⁴⁴ Kuzgun, s. 63; bu ayetin, Yahudileri ve Talmud'u kasdettiği şeklinde de yorumlar vardır. Şöyle ki, Yahudi din bilginleri ve hahamlar, kendi Tevrat yorumları olan Talmud ve Mişna'yı da Allah'a atfetmişler ve bu kitapların Hz. Musa'ya Allah tarafından vahyedildiğini söylemişlerdir. Yahudi hahamlar, kendi yorumlarını ihtiva eden bu kitapların Tevrat'tan daha üstün ve daha değerli olduğunu dahi iddia etmişlerdir. Bu ayetler ise onların bu tutumunun yanlışlığını ifade etmektedir, bkz. Özsoy- Güler, s. 153, 122 no'lu dipnot.

⁴⁴⁵ Paçacı, s. 99- 100

büyük bir oranla aynı metinler olduğunu söyler⁴⁴⁶. Ayrıca Kur'an⁴⁴⁷, indiği dönemde Ehl- i kitabın elinde bulunan Tevrat ve İncil'i onların dinleri için bir kaynak olarak kabul etmektedir⁴⁴⁸.

Bugün elimizde olan Kitab- ı Mukaddes metinlerinin her ne kadar İslami dönemde Ehl- i Kitabın elinde olan metinlerle büyük oranda aynı olduğu söylene de, Ehl- i Kitabın elinde başka Tevrat ve İncil metinlerinin var olabileceği de söylenmektedir. Kur'an- ı Kerim'in Ehl- i Kitabın ellerindeki kitaplarda bulunduğunu ifade ettiği, Hz. Peygamber'in vasıflarının ve geleceğiyle alakalı haberlerin şu an elimizde bulunan Kitab- ı Mukaddes metinlerinde yalnızca Yuhanna ve İşaya bölümlerinde yer alıyor olması da başka metinlerin varlığına işaret etmesi açısından zikredilmektedir⁴⁴⁹.

Bir başka mesele de şudur ki, Ehl- i Kitabın ellerinde birtakım kitapların var olduğuna dair deliller bulunsada, bu kitapları hangilerinin Arapça'ya tercüme edildiğine dair kesin bilgi sahibi değiliz⁴⁵⁰.

Mahiyetleri ne olursa olsun, Ehl-i Kitabın elinde, kendilerine kaynak edindikleri bir takım kitaplar bulunmaktadır ve bu kitaplara, Kur'an- ı Kerim'de de atıflar yapılmaktadır. Bununla beraber, aşağıda nakledeceğimiz rivayetler de bu bölgede bir takım kutsal metinlerin varlığını ve gayet ulaşılabilir olduklarını göstermektedir.

I.

Ebu Hureyre'den nakledildiği üzere, Ehl- i Kitap'tan kimseler Tevrat'ı İbranicesinden okur sonra da onu Ehl- i İslam'a tefsir ederlerdi. Bu durum karşısında Hz Peygamber ise sahabeye şöyle buyurmuştu:

⁴⁴⁶ Paçacı, s. 99- 100

⁴⁴⁷ Maide, 43, 47

⁴⁴⁸ Paçacı, s. 99- 100

⁴⁴⁹ Hıdır, s. 157, bkz. 479 no'lu dipnot.

⁴⁵⁰ Bu konudaki farklı görüş ve tartışmaların toplu bir değerlendirmesi için bkz. Hıdır, s. 44- 50

“Sizler Kitap Ehlinin sözlerini tasdik de tekzip de etmeyin. Siz onlara deyin ki: ‘ Biz Allah’a, bize indirilene ve yine Allah’ın size indirmiş olduğuna iman ettik. Bizim ilahımız tek bir ilahtır ve biz O’na teslim olan kimseleriz.”⁴⁵¹

Bu haber, Ebu Hureyre’nin ilginç haberlerinden biridir. Ehl- i Kitap’tan kasıt, İslam’a ihtida edenler mi yoksa Yahudi kalanlardan bazıları mıdır, Tevrat’tan kasıt yasaların bulunduğu bölümler midir yoksa kıssa türü şeyler midir, bunların tümü meçhuldür⁴⁵².

II.

Abdullah b. Amr b. As bir rivayette şöyle demektedir: “ Uyuyan kişinin gördüğü şeyde (rüyamda) bir elimde bal, diğer elimde de yağ olduğunu ve onları yaladığımı gördüm. Sabah olunca rüyamı Resulullah’a anlattım, bana dedi ki: ‘Sen her iki kitabı, Tevrat’ı da Furkan’ı da okuyacaksın.’ ”⁴⁵³

Bu rivayetten anlaşılacağı üzere, Abdullah, “Kitaplar” olduğunu gizlemiyor, hatta bu durumdan Hz. Peygamber’in haberdar olduğunu söylüyordu⁴⁵⁴.

III.

Hz. Peygamber bir gün havraya gider. Bakar ki bir Yahudi orada bulunanlara Tevrat okuyor. Adam okumaya devam eder. Okuma sırası Hz. Peygamber’in sıfatına gelince okumayı keser. Hasta bir adamın yanında oturan Hz. Peygamber ise, o hasta adama, neden okumayı kestiklerini sorar. O zat: ‘Onlar bir peygamberin sıfatına geldiler ve sustular’ der, emekleyerek gelir, Tevrat’ı alır ve okur. Hz. Peygamber’in

⁴⁵¹ Buhârî, Tefsîru’l- Kur’an, 11, , c. 5, s. 150; Beyhakî, c. 4, s. 309

⁴⁵² Kuzudişli, s. 73

⁴⁵³ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, c. 2, s. 222

⁴⁵⁴ Kuzudişli, s. 102

ve ümmetinin sıfatına sıra gelince: ‘Bu, senin ve ümmetinin sıfatıdır’ der ve iman eder⁴⁵⁵.

IV.

Abdullah b. Amr b. As’a Hz. Peygamber’in Tevrat’ta nasıl tanımlandığı sorulmuş O ise şöyle cevap vermiştir: “Allah’a and olsun ki, O, Tevrat’ta, Kur’an’da nasıl tanımlanıyorsa da aynı şekilde tanımlanmıştır. ‘Ey Nebi, biz seni bir şahit, bir müjdeci, bir uyarıcı ve ümmiler için bir koruyucu olarak gönderdik. Sen benim kulumsun, resulümsün. Sana ‘mütevekkil’ adını verdim. Sen huyu kötü, kalbi kötü ve çarşılarda bağırıp çağıran biri de değilsin’⁴⁵⁶.

Abdullah b. Amr b. As’ın, Süryanîce’yi iyi bilen ve yazısı da güzel birisi⁴⁵⁷ olarak zikredilmesinin yanında, Kur’an- ı Kerim’in yanında önceki kitapları da sürekli okuyan (edmene) ve onlarda hayret verici bilgilerin bulunduğunu söyleyen âlim bir kimse olduğu da kaynaklarda geçmektedir⁴⁵⁸.

Onun, “el- İmamu’l- Habr/Hıbr” diye nitelendirildiği onunla ilgili bilgiler arasında yer almaktadır⁴⁵⁹.

Buradan hareketle Abdullah’ın, Ehl- i Kitaba ait eserleri okuduğu ve bunu Hz. Peygamber döneminde de sürdürdüğü söylenebilir. Bu yöndeki bilgilerin yer aldığı rivayetlerde “Ehl- i Kitaba ait kitaplar” ifadesi kullanılsa da, aslında bu kitapların Yahudi Kutsal Kitapları olması daha muhtemeldir. Zira Abdullah, Yahudi Kutsal Kitaplarını okumasıyla öne çıkmakta ve “kara’tü fi’n- Namus”, “mektubun fi’t- Tevrat” girişiyle rivayetler nakletmektedir⁴⁶⁰.

⁴⁵⁵ Aydemir, s. 57; Zehebî, Muhammed Hüseyin, **Tefsir ve Hadiste İsrâiliyyât**, Ter. Enbiya Yıldırım, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2007, s. 68

⁴⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, c. 2, s. 174

⁴⁵⁷ Kandemir, M. Yaşar “Abdullah b. Amr b. As”, **DİA**, c. I, s. 85, İstanbul, 1988

⁴⁵⁸ İbnü’l- Esir, c. III, 233- 234; Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddin, **Tezkirâtü’l- Huffâz**, 1955, Haydarabad, c. I, s. 41- 42

⁴⁵⁹ Hıdır, s. 154 (Zehebî’den naklen, Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Siyerü A’lâmi’n- Nübelâ**, Beyrut, 1986, c. III, s. 80)

⁴⁶⁰ Hıdır, s. 156

V.

Birgün Hz. Ömer Hz. Peygamber'e bir Tevrat nüshası getirdi ve 'Ya Resulallah' dedi 'bu bir Tevrat nüshasıdır'. Hz. Peygamber birşey söylemedi. Hz. Ömer de okumaya başladı. Bu esnada Hz. Peygamber'in yüzünün rengi değişti. Bunun üzerine Hz. Ebubekir: 'Evlat acısı görenler seni kaybedesice! Resulullah'ın yüzünü hiç mi görmüyorsun!' dedi. Hz. Ömer o zaman Hz. Peygamber'in yüzüne baktı ve hemen şöyle dedi: 'Allah'ın gazabından ve O'nun Resulünün gazabından Allah'a sığınırım. Rab olarak Allah'a, din olarak İslam'a, peygamber olarak Hz. Muhammed'e razı olduk. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin olsun ki, şayet Musa sizin için ortaya çıksaydı ve siz de beni terk ederek O'na uysaydınız, doğru yoldan sapmış olurdunuz. Şayet O sağ olsa ve peygamberliğime kavuşsaydı bana ittiba ederdi'⁴⁶¹.

Hz. Ömer'in Daniel'in Kitabını Abdulkays kabilesi mensubu bir adamdan edindiği, sonra da onu Hz. Peygamber'e getirerek, 'Bu ilmimize ilim katacağımız bir kitaptır' dediği, daha sonra ise bu kitabı Hz. Peygamber'in huzurunda okumaya başladığı ve Hz. Peygamber'in bundan hoşnut olmadığı şeklinde bir rivayet de bize ulaşmıştır⁴⁶².

Bu tür rivayetler, Hz. Peygamber zamanında Tevrat'ın bazı metinlerinin Arapça tercümelerinin bulunduğu ve bunlara ulaşmanın zor olmadığını göstermesi bakımından önem arz eder. Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'e getirdiği bu kitap veya sahife Arapça'dır. Aksi halde gerek Hz. Ömer'in gerekse kendisine okunduğu zaman kızan Hz. Peygamber'in İbrânîce veya Aramice bildiğini kabul etmek gerekir ki bunu destekleyecek hiçbir delil bulunmamaktadır⁴⁶³.

⁴⁶¹ Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman es- Semerkandî, **Sünen**, Ter. Abdullah Aydınli Madve Yayınları, İstanbul, 1994, c. I, s. 440; Benzer rivayet için bkz. Beyhakî, s. 307- 308; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, c. 3, s. 387; Abdurrezzak, Ebu Bekr b. Hemmam es- San'anî, **Musannef**, Beyrut, 1972, c. VI, s. 113

⁴⁶² Hatîbu'l- Bağdadi, s. 51- 52

⁴⁶³ Hıdır, s. 48

Bir başka rivayet ise şöyledir: Hz. Ömer Hz. Peygamber'den Tevrat ta'limi için izin ister fakat Hz. Peygamber, 'Tevrat'ı değil de, kendilerine indirileni (Kur'an'ı) ta'lim etmesini ve Tevrat yerine Kur'an'a iman etmesini' söyler ve Hz. Ömer'in bu talebini reddeder⁴⁶⁴.

Hz. Hafsa'nın da Yusuf'un kıssası yazılı bir kitabı Hz. Peygamber'e götürüp okuduğu, bunun üzerine Hz. Peygamber'in ise yüzünün renginin değiştiği ve şöyle dediği kaydedilmiştir: Şayet Yusuf size gelseydi ve ben sizin aranızda iken siz beni terkedip ona tabi olsaydınız kesinlikle yoldan çıkmış olurdunuz⁴⁶⁵.

VI.

Medine sözleşmesinde yer alan bir madde gereğince, herhangi bir öldürme veya anlaşmazlık durumunda Hz. Peygamber'e müracaat edilecekti. Bu hükme istinaden getirilen birçok davalarda Hz. Peygamber, Tevrat'la hükmetmiştir. Kureyzaoğulları ile Nadiroğulları arasında gerçekleşen bir cinayet davası buna örnektir⁴⁶⁶.

Abdullah b. Ömer'den nakledildiğine göre, Medineli Yahudiler, içlerinden zina eden bir kadınla bir erkek hakkında hüküm vermesi için Hz. Peygamber'e gelirler. Hz. Peygamber'in onlara: Siz recm hakkında Tevrat'ta ne bulursunuz? diye soruyla mukabele etmesi üzerine, "Biz, zina edenleri teşhir eder değnekle döveriz" derler. Orada bulunan Abdullah b. Selam bunlara: "Yalan söylediniz. Tevrat'ta recm ayeti vardır." deyince, Tevrat getirilir ve içlerinden biri ilgili ayetin üzerine elini kapatarak önceki ve sonraki cümleleri okumaya başlar. Abdullah b. Selam'ın ikazı üzerine bu şahıs elini kaldırıncaya, recim ayeti ortaya çıkar. Yahudiler şu itirafta bulunurlar: "Ya Muhammed! Abdullah b. Selam doğru söylemiştir; Tevrat'ta hakikaten recm ayeti vardır. Ancak biz kendi aramızda bunu gizleriz." ⁴⁶⁷.

⁴⁶⁴ Beyhakî, c. 4, s. 308

⁴⁶⁵ Abdurrezzak, c. VI, s. 113; Beyhakî, c. 4, s. 308- 309; Elmalılı, c. 6, s. 227

⁴⁶⁶ İslamoğlu, s. 120; Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 614,

⁴⁶⁷ Bedevî, Cemal, *Kitab- ı Mukaddes'te Hz. Muhammed*, ÇEV. Arş. Gör. Ahmet Tahir Dayhan, DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı XI, İzmir 1998, s. 226- 227; bkz. Buhârî, Menâkıb 26, c. 4, s. 176; Hudûd, 24, c. 8, s. 22

Abdullah b. Selam'ın Medine içinde hatırı sayılır bir âlim olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Rivayetlerden, Onun Tevrat'ı çok iyi bildiği, Eski Ahit'in birçok bölümlerini tedris ettiği sonucu çıkarılmıştır⁴⁶⁸.

Ona dair zikredilmesi gereken önemli bir rivayet ise şudur: Abdullah b. Selam Hz. Peygamber'e geldi ve hem Tevrat'ı hem de Kur'an'ı okuduğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, O'na "bir gece birini bir gece ötekini oku" buyurmuştur⁴⁶⁹.

Onun Tevrat'ın yanında Talmud'u da babasından okuduğu şeklinde bilgiler de vardır⁴⁷⁰.

VII.

Selman el- Farisî şöyle demiştir: "Tevrat'ta, yemekten sonra elleri yıkamanın, yemeğin bereketinden olduğunu okudum ve Tevrat'ta okuduğum şeyi Resulullah'a bildirdiğimde, 'Yemeğin bereketi yemekten önce de sonra da elleri yıkamaktır' buyurdular."⁴⁷¹

Bu rivayet Hz. Peygamber'in -aslında İslam'ın- Yahudi din ve kültürüne ait bazı bilgi ve hükümleri onayladığını⁴⁷², güzel ahlak ve insanın iç- dış dünyasının temiz olmasına vesile olabilecek bilgi ve alışkanlıkları bazı ziyadelerle de olsa onayladığı ve aynen benimsediğini göstermesi bakımından da önemlidir.⁴⁷³

VIII.

Hz. Peygamber, bir gün Beytü'l- Midras'a gitmişti. İçeride Yahudiler bulunmaktaydı ve Hz. Peygamber onları İslam'a davet etmişti. Orada bulunan

⁴⁶⁸ Ali Kuzudişli, s. 83

⁴⁶⁹ Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddin, c. I, s. 27

⁴⁷⁰ Fayda, Mustafa "Abdullah b. Selam", DİA, c. I, s. 135

⁴⁷¹ Ahmed İbn Hanbel, Müsned, c. V, s. 441

⁴⁷² Ateş, s. 30

⁴⁷³ Hıdır, s. 193

Nu'man b. Amr ve Haris b. Zeyd Hz. Peygamber'e dinini sormuş, O da 'İbrahim'in dini ve milleti üzereyim' demişti. Yahudiler de 'İbrahim de bir Yahudi'ydi' diye karşılık verince Hz. Peygamber, 'Gelin Tevratı aramızda hakem kılalım' demiş fakat onlar bundan kaçınmışlardı. Bunun üzerine **“Resulum! Kitaptan nasiplenmiş olanları (Tevrat hakkında biraz bilgisi olan Yahudi din adamlarının yaptığı) gördün değil mi? Aralarında Peygamber'in hüküm vermesi için Allah'ın kitabına uymak üzere çağrıldıklarında, onların bir kısmı yüz çevirmiş ve dönüp gitmişlerdir.”**⁴⁷⁴ ayeti nazil olmuştur.⁴⁷⁵

IX.

“Tevrat indirilmesinden önce, Yakub'un kendisine haram kıldığı şeylerden başka, yiyeceklerin hepsi İsrailoğullarına helal idi. Ey Peygamber! Onlara de ki: ‘Eğer doğru söylüyorsanız, Tevrat’ı getirin ve okuyun (neler haram kılınmış görelim). Bundan sonra (Tevrat’ta bu husus açıkça belirtildiği halde) hala birtakım yalanlar uydurarak Allah’a isnad eden iftiracılar, zalimlerin ta kendileridir.”⁴⁷⁶

Bu ayet incelendiğinde, Hz. Peygamber'in, dilini bilmediği bir kitaba nasıl hüküm vermek üzere başvurduğu sorusu akla gelmektedir ki, bu kitabın dilini bilmemesi durumunda, hasımların Onu yanıltmaları ve yalan konuşmaları mümkündür. Hz. Peygamber'in Tevrat'ın dili olan İbranice ve ya Aramice'yi bildiğini gösteren hiçbir delil bulunmadığı için, geriye kendisiyle hüküm verilen bu kitapların dilinin Arapça olması ihtimali kalır ve Hz. Peygamber döneminde Tevrat'ın en azından bazı kısımlarının Arapça tercümesinin bulunduğu söylenebilir⁴⁷⁷.

X.

Ehl- i Kitaba ait metinlerle alakalı olarak kaynaklarda geçen bir diğer bilgi ise Abdullah b. Amr b.As'ın, Yermük harbi esnasında Ehl- i Kitab'a ait birtakım kitaplar

⁴⁷⁴ Al- i İmran, 23

⁴⁷⁵ İbn Hişam, c. 2, s. 201; Cevat Ali, c.VI, s. 551

⁴⁷⁶ Al- i İmran 93- 94

⁴⁷⁷ Hıdır, s. 49

edindiği bilgisidir⁴⁷⁸. Bu bilgi de Ehl- i Kitap'a ait metinlerin o bölgede var olduğuna işaret etmesi açısından önemlidir.

XI.

Suyutî'den nakledildiği üzere, bazı Yahudiler Allah tarafından ilham edildiğini iddia ettikleri kitaplar derliyor ve onları ucuz fiyatlarla Araplara satıyorlardı⁴⁷⁹.

Hız. Peygamber ve sahabenin yaşamış olduğu bölge ve zamanda Ehl- i Kitabın kitap ya da kaynak niteliğindeki birtakım metinlerinin var olduğunu ve toplumda ulaşılabilir bir durumda bulunduğunu düşündüren bir diğer mesele, daha önceki bölümde yer verdiğimiz muvahhidler meselesidir. Onların, dini arayışlarının sonucunda, bazen diğer dinlere yöneldikleri, onların kitaplarını okuyup araştırdıkları ve geçmiş kitaplara ve o kitaplarda geçen bilgilere sahip olmakla toplumda da fark edildikleri rivayetlerde geçmektedir. Muvahhidlerden biri olarak kaynaklarda geçen Varaka'nın kendine ait bir İncil'inin de olduğunu yine zikretmiştik. Bu konuyla alakalı bilgiler daha önce zikredildiği için burada daha fazla sözü uzatmıyoruz.

2. 2. 3. Hız. PEYGAMBER'İN YAHUDİ VE HİRİSTİYANLARIN KUTSAL METİNLERİNE YAKLAŞIMI

Kitap- 1 Mukaddes Varlığıyla alakalı olarak yukarıda geçen rivayetler, Tevrat bölümlerini ihtiva eden sahife veya nüshaların Hız. Peygamber ve sahabilerin pek de uzağında olmadığını gösterir⁴⁸⁰. Ve yine bu rivayetler, Hız. Peygamber ve sahabenin geçmiş dinlere ait metinlerin varlığından hatta içeriklerinden haberdar olduklarını göstermek açısından önemlidir.

Ehl- i Kitap ve onların ellerindeki birtakım metinlere karşı tavrın, başlangıçta yumuşak bir üsluba sahip olduğu Kur'an- 1 Kerim'de onlarla alakalı olarak nazil olan ilk ayetlerden de anlaşılmaktadır. Ehl- i Kitapla ancak güzel bir şekilde

⁴⁷⁸ Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddin, c. I, s. 41- 42; Beyhakî, c. 4, s. 308; Aydemir, s. 89

⁴⁷⁹ Kister, s. 147 (Suyutî'den naklen, ed- Durru'l- Mensur, c. I, s. 83, yazar eserin baskı yer ve tarihini bildirmemiştir.)

⁴⁸⁰ Hıdır, s. 201

tartışılmasının istenmesi⁴⁸¹, “...eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun” şeklinde ifadelerle Ehl- i Kitabın Allah tarafından referans gösterilerek onore edilmesi⁴⁸² buna işaret eder⁴⁸³. Ebu Hureyre’den nakledilen ve yukarıda zikrettiğimiz, Ehl- i Kitabı ne tekzib ne tasdik etmenin buyrulduğu hadis de göz önünde bulundurulduğunda, Hz. Peygamber’in bu tavrının da Kur’anî tavrın aynı olduğu görülür⁴⁸⁴.

Kur’an- ı Kerim’in Ehl- i Kitaba yönelik bu yumuşak yaklaşımının temelinde, söz konusu kesimi kendisine Arap müşriklerinden daha yakın gördüğü ve ilahî kaynaklı bir dini gelenek içinde yer almalarından ötürü en azından ortak bir paydada birleşme beklentisi içerisinde olduğunu söylemek mümkündür⁴⁸⁵.

Bu konuda dikkat çeken bir başka şey ise, Maide suresinde, nüzul dönemi Yahudilerinin ellerinde bulunan Tevrat’ın, kendisinde Allah’ın hükmü bulunan bir kitap olarak nitelendirilmiş olması ve bu hüküm ellerinin altında olduğu halde Hz. Peygamber’e hakemlik için başvurmalarından ötürü kınanmış olmalarıdır. Yine aynı surede, İncil’e uyanlara, Allah’ın onunla vahyettikleri doğrultusunda hüküm vermeleri emredilmektedir⁴⁸⁶.

“Onlar ellerinde Allah’ın hükümlerini içeren Tevrat bulunduğu halde muhakeme için niçin sana geliyorlar ki! Sonra (verdiğin hükme de razı olmayarak) dönüp gidiyorlar. Ey Peygamber! Aslında onlar inanmış kimseler değillerdir.”⁴⁸⁷

“Kendilerine İncil verilenler de Allah’ın indirdikleri ile hükmetsinler. Bilin ki (menfaatlerine uygun düşmediği için) Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler fasık kimselerdir.”⁴⁸⁸

⁴⁸¹ Ankebut, 46- 47, (Mekke döneminin sonlarında ve Medine döneminin başlarında nazil olmuştur.)

⁴⁸² Nahl, 43; Enbiya, 7, (her ikisi de Mekki surelerdir, Nahl Suresi son üç ayet hariç)

⁴⁸³ kuyan, Mehmet- Öztürk, Mustafa, “Kur’an Verilerine Göre Öteki’nin Konumu”, **İslam ve Öteki**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001, s. 177- 178

⁴⁸⁴ Okuyan- Öztürk, s. 178; İslamoğlu, s. 178

⁴⁸⁵ Okuyan- Öztürk, s. 178

⁴⁸⁶ Okuyan- Öztürk, s. 181

⁴⁸⁷ Maide, 43

⁴⁸⁸ Maide, 47

Kur'an- ı Kerim, nüzul dönemi Yahudi ve Hristiyanlarının elleri altında bulunan Tevrat ve İncil'i bütünüyle muharref kitaplar olarak görmemekte; bilakis din adamlarınca bir takım yorumsal çarpıtmalar yapılmış olsa da Allah'ın hüküm veya hükümlerini muhteva bir vahiyler manzumesi olarak kabul edilmektedir⁴⁸⁹.

Hiz. Peygamber'in geleceğinin Tevrat ve İncil'de bildirildiğine, Kur'an- ı Kerim'in önceki kitapları/ onların içinde bulunan hakikatleri tasdik edici olduğuna⁴⁹⁰ dair ayetlerin de Ehl- i Kitaba (ait metinlere) karşı ılımlı bir yaklaşımın göstergeleri olarak gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Kaynaklar aracılığıyla bize ulaşan Hiz. Peygamber'e ait bir rivayette ise şöyle buyrulmaktadır: "Benden, Kur'an dışında hiçbir şey yazmayınız. Kim benden, Kur'an dışında bir şey yazmışsa onu imha etsin. Kim de bilerek bana yalan isnat ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın. İsrailoğullarından nakilde bulunmanızda da bir sakınca yoktur."⁴⁹¹

Yukarıda yer alan rivayetlerin yanında Hiz. Peygamber'in, Abdullah b. Amr b. As'ın rüyasını Tevrat okuyacağı şeklinde yorumlamış olması ve bu konuda olumsuz bir tavır sergilememiş olması, yine Abdullah b. Selam'ın Tevrat okumasına izin vermiş olması gibi rivayetler, Hiz. Peygamber'in Ehl- i Kitap ve onların ellerindeki metinlere karşı olumlu tavrının belirtileridir. Yine Hiz. Peygamber'in havraya gidip orada Tevrat dinlemesi ve Tevrat'ın okunması kesilince 'okumayı neden kestiniz?' diye sorması, ardından Tevrat okuyan adamı hoşnutluk içinde dinlemesi ve okunamı reddetmemesi, Ehl- i Kitabın kitaplarından bilgi edinmenin mübah olduğunu göstermektedir⁴⁹².

⁴⁸⁹ Okuyan- Öztürk , s. 181- 182

⁴⁹⁰ bkz. Bakara, 41, 89, 91, 97; Al- i İmran, 3, 50; Nisa, 47; Maide, 46, 48; En'am, 92; A'raf, 157; Yunus, 37; Yusuf, 111; Neml, 76; Fatır, 31; Ahkaf, 12, 30; Saf, 6

⁴⁹¹ Hatıbu'l- Bağdâdî, s. 30; benzer rivayetler için s. 31- 32; ayrıca Ebu Davud, İlm, 11, (3662), Suriye, 1969, c. 4, s. 69- 70; bu ve bu konuya dair rivayetlerle alakalı olarak bkz. Kister, adı geçen makale.

⁴⁹² Zehebî, Muhammed Hüseyin, **Tefsir ve Hadiste İsrâiliyyât**, Ter. Enbiya Yıldırım, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2007, s. 68

Ehl- i Kitaba ve onların metinlerine karşı yanında olumlu/yumuşak bir tavır sergileyen bu rivayet ve ayetlerin yanında, yukarıda örneklerini zikrettiğimiz üzere, olumsuz bir yaklaşım sergileyen rivayetlerin ve ayetlerin var olduğunu da görmekteyiz. Başlangıçta yumuşak bir üslupla seyreden Ehl- i Kitaba yönelik ayetler, Yahudilerin, Medine döneminde, beklenilenin aksine Müslümanların değil de Müşriklerin yanında yer alması ve Müslümanlara ihanette bulunmalarıyla sert bir üslup takınmaya başlamıştır. Bu sertleşmenin, önce bir sitemle başladığı ve gittikçe Ehl- i Kitabı kınamaya kadar vardığı göze çarpmaktadır⁴⁹³.

Rivayetler içerisinde ise, Hz. Ömer'in Ehl- i Kitaba ait bir metinle gelmesi⁴⁹⁴ ve Hz. Peygamber'in bundan hoşnut olmaması, Hz. Hafsa'nın elinde bulunan ve Yusuf kıssasının yazılı bulunduğu bir kitaptan Hz. Peygamber'in rahatsızlık duyması şeklinde bilgiler bu olumsuz tavrı örneklemektedir.

Sahabeden bazılarının da Ehl- i Kitap'tan sorular sormayı hoş karşılamadıkları şeklinde rivayetler vardır. Abdullah b. Abbas bir gün Müslümanlara şöyle seslenir: "Ey Müslümanlar! Allah'ın peygamberine en son vahiylerini indiridiği, okuyup durduğunuz taptaze kitabınız dururken, Ehl- i Kitab'a nasıl sorarsınız?. Hâlbuki Allah, Ehl- i Kitabın Allah'ın emirlerini değiştirdiklerini ve kitabı elleriyle tahrif ettiklerini ve bunu az bir para karşılığında satabilmek için 'bu, Allah katındandır' dediklerini sizlere haber de verdi. Size verilen ilim, onlara soru sormanızı yasaklamıyor mu? Hayır vallahi! Onlardan birinin sizlere indirilenden gelip size sorduğunu hiç görmedik."⁴⁹⁵

⁴⁹³ Okuyan- Öztürk, s. 178; Ehl- i Kitabın yerildiği ayetlerin bir dökümü için bkz. aynı eser, s. 178- 179

⁴⁹⁴ Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'e getirdiği metnin Ehl- i Kitaba ait kitaplardan hangisi olduğu net değildir. Yukarıda geçen örneklerde de gördüğümüz üzere, söz konusu metnin 'Tevrat', 'Daniel'in kitabı', 'Ehl- i Kitaba ait bir kitap' olarak farklı şekillerde ifade edilmiştir. Ayrıca söz konusu metnin, bazı hadis şarihlerinin zannettiği gibi Tevrat değil, baştan sona uydurma rivayetler içeren, Yahudi sözlü geleneğinin kaynağı olan Mişna adlı kitap olduğu da söylenmektedir, bkz. İslamoğlu, s. 178

⁴⁹⁵ Zehebî, Muhammed Hüseyin, s. 65- 66; bkz. Buhârî, Şehâdât, 29, c. 3, s. 163

Abdullah b. Mes'ud ise şöyle demiştir: “Ehl- i Kitaba sormayın. Kendileri sapıtmış olan bu insanlar, sizi asla doğru yola erdiremezler. Hakikati yalanlayabilir veya batılı tasdik edebilirsiniz.”⁴⁹⁶

Bütün bu rivayetler, Ehl- i Kitaba veya onların kitaplarına olan tutumun her zaman aynı olmadığını göstermektedir. Hz. Peygamber’in, bazı “kutsal” metinlerin yazılmasına ve okunmasına tepki göstermesinin, Kur’an’ın tamamlanması aşamasında, doğrularla yanlışların bir arada bulunduğu metinlerle ilgilenmenin Müslümanların zihinlerine zarar vermesinden Hz. Peygamber’in duyduğu endişe olduğu⁴⁹⁷ ve yine söz konusu menfi tavrın, Tevrat’taki neshedilip tahrif olunan hususları ayıramayanlar için geçerli bir durum olması gerektiği, zira, en azından Tevrat’ta inkar ettikleri hükümlerle Yahudileri ilzam için, Ehl- i Kitap metinleri hakkında bilgi sahibi olmanın zaruri olduğu şeklinde yorumlar yapılmıştır⁴⁹⁸.

Muhammed Hüseyin Zehebî ise, bu tavrın, İslam’ın başlangıç dönemlerinde, dinin hükümlerinin yerleşmesinden önce olduğunu, çünkü Müslümanların akidelerinin ve düşüncelerinin bozulmasından korkulduğunu ifade eder⁴⁹⁹.

Bu tür olumsuz ve Ehl- i Kitab’a karşı tavizsiz bir tavrın, yukarıda ifade edildiği üzere Kur’an- ı Kerim’in Ehl- i Kitaba karşı sertleşen tavrının bir uzantısı olarak ortaya çıkmış olması da muhtemeldir.

Kur’an- ı Kerim’in ve Hz. Peygamber’in Ehl- i Kitap metinlerine karşı tavrından yola çıkılarak, İsrailiyyat üç kısımda ele alınmıştır: makbul israiliyat, merdud israiliyyat, makbul ile merdud arasında kalan İsrailiyyat⁵⁰⁰.

⁴⁹⁶ Zehebî, Muhammed Hüseyin, s. 66; Kister, s. 130

⁴⁹⁷ Kuzudişli, s. 74

⁴⁹⁸ Hıdır, s. 155; ayrıca bu tür yorumlar için bkz. Güner, “Hz. Peygamber’in ‘Öteki’ne Bakışı”, **İslam ve Öteki**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001, s. 229

⁴⁹⁹ Zehebî, Muhammed Hüseyin, s. 77- 78; Ehl- i Kitaba dair haberleri nakletme veya onlara sorular sorma konusundaki olumlu ya da olumsuz rivayetlerin toplu bir değerlendirmesi ve bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Zehebî, Muhammed Hüseyin, s. 64- 82

⁵⁰⁰ bkz. Aydemir, s. 34- 63; İslamoğlu, s. 178; Zehebî, Muhammed Hüseyin, s. 57- 60

Anlaşılan odur ki, İdeal dini düzeyde ilahî kaynağa yatkınlığı ve saflığını muhafaza ettiği ölçüde Ehl- i Kitab'a ait bazı unsurlar, gerek Kur'an gerekse Hz. Peygamber tarafından övgüyle karşılanmış; fiili itikad ya da mevcut haliyle aslından sapmış, saflığını yitirmiş ve haktan kopmuş pek çok unsur da aynı şekilde şiddetle eleştirilmiş ve aslına rücu edilmesi istenmiştir⁵⁰¹.

Ehl- i Kitab'a veya onların kutsal metinlerine karşı Hz. Peygamber'in sahabeden bazılarına engelleyici bir tavırla yaklaşması, hakikat olanla batıl olanı ayırt edemeyecek durumda olma, Kur'an-ı Kerim'in yazıya geçtiği bir ortamda karışıklığa sebep olma gibi bir takım özel durumlara binaen zaruri olarak ya da tedbiren ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Zira eski kitaplara dair bilgileri olan Abdullah b. Amr ve Abdullah b. Selam gibi sahabîlerin herhangi bir yasağa tabi tutulmamış olmaları, Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin Tevrat'ı dinlemekte bir beis görmemesi ve hadisler içerisinde Tevrat'a ve İncil'e yapılmış atıflara rastlıyor olmamız bizi bu düşünceye meylettirmektedir.

⁵⁰¹

Güner, "Hz. Peygamber'in 'Öteki'ne Bakışı", s. 220

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN EHL- İ KİTAB'IN KUTSAL METİNLERİNE DAİR BİLGİSİ VE KUDSÎ HADİSLER

3. 1. HZ. PEYGAMBER'İN KİTAB- I MUKADDES BİLGİSİ

Hız. Peygamber'in Ehl- i Kitab'ın inançlarıyla, onların ellerinde bulunan metinlerle, bunun yanında evvelki ümmetlerin başlarından geçen bazı olaylarla alakalı birtakım bilgilere sahip olduğunu düşünmemizi gerektiren çokça rivayet mevcuttur. Önceki bölümlerde açıklamaya çalıştığımız üzere, Hız. Peygamber'in içinde yaşadığı toplum, farklı kültür ve inançlara müntesip insanları da içerisinde barındıran, onlarla iletişim halinde bulunan bir toplumdur. Bunun yanında, yine aynı toplum, uğraştıkları ticaret gereği çok farklı ülkelere seyahatlerde bulunan, farklı inanç ve hayatlara sahip insanlarla karşılaşan ve bu insanları zaman zaman kendi ülkelerinde ağırlayan bir toplumdur. Bütün bunlar, tabii olarak, onlarla beraber yaşayan, ticaretle uğraşan, kültürel faaliyetlere iştirak eden, kendisini çevresinden soyutlamamış bir insan olarak, Hız. Peygamber'in, bilgi ve tecrübe edinme yollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hız. Peygamber, Kur'an kıssalarında gözetilen hedeflere paralel olarak, zaman zaman mü'minlerin ibret ve öğüt almalarını sağlamak veya birtakım mücerret gerçeklerin daha iyi anlaşılmasını temin maksadıyla vaazlarında tarihî ve temsili mahiyette kıssalara yer verdiği görülmektedir⁵⁰². Bununla alakalı olarak, Hız. Muhammed'in, bazı geceler, geç vakitlere kadar İsrailoğullarından olaylar anlattığı belirtilmektedir:

* Abdullah b. Amr şöyle demiştir: "Resulullah bize uzun uzun (sabaha kadar) İsrailoğullarından bahseder, farz namazdan başka hiçbir şey için kalkmazdı"⁵⁰³

Bu rivayet, Hız. Peygamber'in geçmiş ümmetlerin hayatlarına, onların başından geçen olaylara dair birtakım hususlarda bilgi sahibi olduğuna ve bu bilgileri

⁵⁰² Cirit, Hasan, *Hadiste Vaaz, Kıssacılık ve Kussas*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Dan. M. Yaşar Kandemir, İstanbul, 1997, s. 52- 53

⁵⁰³ Ebu Davud, İlim, 11, (3663), c. 4, s. 70

aktarmakta, anlatmakta, kullanmakta bir beis görmediğine işaret etmesi açısından önemlidir.

* Yukarıda ifade ettiğimiz türden kıssalara, Hz. Peygamber'in Hz. Süleyman'la alakalı olarak anlattığı bir kıssayı örnek verebiliriz, şöyle ki: “İki kadın vardı. Bunların beraberlerinde iki de çocukları vardı. Bir kurt gelerek bu çocuklardan birini kapıp kaçırdı. Kadın, arkadaşına: ‘Kurt senin çocuğunu kaçırdı!’ dedi. Diğeri ise: ‘Hayır, senin çocuğunu alıp gitti!’ dedi. Hz. Davud 'a gittiler. Hz. Davud, büyük kadın lehine hükmetti. Küçük, hükme razı olmayınca, davayı Hz. Süleyman'a götürdüler. Hz. Süleyman: Bir bıçak getirin, çocuğu ikiye böleyim, size birer parça vereyim!’ diye hükmetti. Küçük kadın: ‘Böyle yapma! Allah'ın rahmetine mazhar ol! Çocuk onundur!’ dedi. Hz. Süleyman bu cevap üzerine çocuğun küçük kadına ait olduğuna hükmetti.”⁵⁰⁴

Hz. Peygamber'in anlattığı bu kıssanın Kitab- ı Mukaddes'te şu şekilde yer aldığını görmekteyiz: “Birgün iki fahişe gelip kralın önünde durdu. Kadınlardan biri krala şöyle dedi: ‘Efendim, bu kadınla ben aynı evde kalıyoruz. Birlikte kaldığımız sırada ben bir çocuk doğurdum. İki gün sonra da o doğurdu. Evde yalnızdık, ikimizden başka kimse yoktu. Bu kadın geceleyin çocuğunun üzerine yattığı için çocuk ölmüş. Gece yarısı, ben kulun uyurken, kalkıp çocuğumu almış, koynuna yatırmış, kendi ölü çocuğunu da benim koynuma koymuş. Sabahleyin oğlumu emzirmek için kalktığımda, onu ölmüş buldum. Ama sabah aydınlığında dikkatle bakınca, onun benim doğurduğum çocuk olmadığını anladım.’

Öbür kadın ‘Hayır! Yaşayan çocuk benim, ölü olan senin!’ diyerek çıkıştı. Birinci kadın, ‘Hayır! Ölen çocuk senin, yaşayan çocuk benim!’ diye diretti. Kralın önünde böyle tartışıp durdular.

Kral, ‘Biri, ‘Yaşayan çocuk benim, ölü olan senin’ diyor, öbürü, ‘Ölen çocuk senin, yaşayan benim’ diyor. O halde bana bir kılıç getirin!’ dedi. Kılıç getirilince kral, ‘Yaşayan çocuğu ikiye bölüp yarısını birine, yarısını öbürüne verin!’ diye

⁵⁰⁴

Buhârî, Ferâiz, 30, c. 8, s. 12; Enbiya, 40, c. 4, s. 135

buyurdu. Yüreği çocuğun acısıyla sızlayan, çocuğun gerçek annesi krala, ‘Aman Efendim, sakın çocuğu öldürmeyin, ona verin’ dedi. Öbür kadınsa, ‘Çocuk ne benim ne de senin olsun, onu ikiye bölsünler’ dedi.

O zaman kral kararını verdi. ‘Sakın çocuğu öldürmeyin! Birinci kadına verin, çünkü gerçek annesi odur.’⁵⁰⁵

* Yine Hz. Peygamber tarafından anlatıldığını kaynaklarda gördüğümüz bir diğer kıssa da şöyledir: “İbrahim aleyhisselam sadece üç yalan söylemiştir: Bunlardan ikisi Allah'ın zatıyla ilgili; biri ‘İnnî sakîm’ sözüdür; diğeri de ‘Bel fekahêû kebîruhum hâzâ’ sözüdür. Bir tanesi de karısı Sâre hakkındadır. Hz. İbrahim zalim birinin diyarına (Mısır'a) beraberinde Sâre de olduğu halde gelmişti. Sâre güzel bir kadındı. Sâre'ye: ‘Bu cebbar herif, bilirse ki sen karımsın, senin için bana galebe çalar. Eğer sana soracak olursa, kız kardeşim olduğunu söyle! Çünkü sen, zaten İslâm yönünden kardeşimsin, din kardeşiyiz. Ben yeryüzünde senden ve benden başka bir Müslüman bilmiyorum’ dedi.

Bunlar zalim kralın memleketine girince, adamlarından biri bunları gördü. Hemen gidip: ‘Senin memleketine öyle güzel bir kadın girdi ki, sizden başkasının olması münasip değildir’ dedi. Kral derhal adamlar gönderip, Sâre’yi yanına getirtti. Hz. İbrahim namaza durdu. Sâre adamın yanına girince, kral onu karşıladı fakat elini ona uzatamadı. Eli tutuldu. Sâre’ye:

‘Elimi salması için Allah'a dua et! Sana zarar vermeyeceğim!’ dedi. Sâre de dediğini yaptı. Ama kral tekrar Sâre’ye sataşmak istedi. Eli, öncekinden daha şiddetli tutulup kaldı. Sâre’ye aynı şekilde ricada bulundu. O da kabul etti. Daha sonra adam yine sataşmak istedi. Eli önceki iki seferden daha şiddetli şekilde tutuldu. Sâre’ye yine:

‘Allah'a dua et, elimi salsın, sana zarar vermeyeceğim!’ diye rica etti. Sâre dua etti, adamın elleri açıldı. Kral kadını getiren adamı çağırdı ve ona: ‘Sen bana

insan değil bir şeytan getirmişsin. Bunu diyarımdan çıkar!’ dedi ve Sâre’ye, Hâcer’i bağış olarak verdi.”⁵⁰⁶

Bu kıssanın da Kitab- ı Mukaddes’te şu şekilde geçtiğini görmekteyiz:

“Ülkedeki şiddetli kıtlık yüzünden Avram geçici bir süre için Mısır’a gitti.

Mısır’a yaklaştıklarında karısı Saray’a, ‘Güzel bir kadın olduğunu biliyorum’ dedi, ‘Olur ki Mısırlılar seni görüp, ‘Bu onun karısı’ diyerek beni öldürür, seni sağ bırakırlar. Lütfen, ‘Onun kız kardeşiyim’ de ki, senin hatırın için bana iyi davransınlar, canıma dokunmasınlar.’

Avram Mısır’a girince, Mısırlılar karısının çok güzel olduğunu farkettiler. Kadını gören firavunun adamları, güzelliğini firavuna övdüler. Kadın saraya alındı. Onun hatırı için firavun Avram’a iyi davrandı. Avram davar, sığır, erkek ve dişi eşek, erkek ve kadın köle, deve sahibi oldu.

RAB Avram’ın karısı Saray yüzünden firavunla ev halkının başına korkunç felaketler getirdi. Firavun Avram’ı çağırarak, ‘Nedir bana bu yaptığın?’ dedi, ‘Neden Saray’ın karın olduğunu söylemedin?, niçin ‘Saray kız kardeşimdir’ diyerek onunla evlenmeme izin verdin? Al karını, git!’

Firavun Avram için adamlarına buyruk verdi. Böylece Avram’la karısını sahip olduğu her şeyle birlikte gönderdiler.”⁵⁰⁷

Hız. Peygamber’in ayrıntılı bir şekilde sahabeye anlattığı Enbiya kıssalarının büyük bir kısmı Kur’an- ı Kerim’de yer almazken, bunlardan bazıları muhtasar olarak zikredilmiştir⁵⁰⁸.

⁵⁰⁶ Buhârî, Büyü’ 100, c. 3, s. 38- 39; Hıbe 36, c. 3, s. 145; Müslim, Fezâil 154, (2371), c. 4, s. 1840- 1841

⁵⁰⁷ Yaratılış, 12: 10- 20; ayrıca bkz. 20: 1- 18

⁵⁰⁸ Cirit, s. 54; Hız. Peygamber’in sahabeye anlattığı ve Kur’an- ı Kerim’de yer almayan geçmiş ümmet ve peygamberlere dair kıssalar ve bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Cirit, s. 52- 60

Hız. Peygamber'in, Yahudi ve Hristiyanların, kitaplarına dayanan birtakım uygulamalarından da haberdar olduğunu görüyoruz. Aşağıdaki örnekler, bu durumu açıklar mahiyettedir:

* Rivayete göre, Ebu Musa, küçük abdest konusunda çok titiz davranır, küçük abdestini bir şişe içine bozar ve 'Benu İsrail'den birinin bedenine sidik değecek olsa, adam kirlenen derisini bıçakla kazırdı' derdi.

Huzeyfe dedi ki: 'Arkadaşınızın titizliği bu kadar ileri götürmemesini tercih ederim. Ben Resulullah'la bir beraberliğimizi hatırlıyorum. Beraber yürüyorduk. Derken bir kavmin, bir duvar dibindeki küllüğüne rastladık. Resulullah, bizden birinin ayakta bevletmesi gibi ayakta bevletti. Bu sırada kendisinden uzaklaşmak istedim. Bana, yakın durmamı işaret etti. Ben geri gelip arkasında küçük abdestini bozuncaya kadar bekledim."⁵⁰⁹

Yukarıdaki rivayetten anlaşılan, hem Hz. Peygamber hem de sahabe Yahudilerin bu inancını bilmekte, hatta bu inanca göre davrananlar dahi bulunmaktaydı.

Hız. Peygamber'in Yahudi ve Hristiyanların ellerinde bulunan birtakım metinlere atıflarda bulunduğuna da yine bize ulaşan rivayetlerde rastlıyoruz ki aşağıdaki örnekler buna dairdir:

* Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Allah Yahudilere lanet etsin, Allah Yahudilere lanet etsin, Allah Yahudilere lanet etsin! Allah onlara iç yağını yasaklamıştı, tutup bunu sattılar ve parasını yediler. Hâlbuki Allah bir millete bir şeyin yenmesini haram etti mi, onun parasını da haram etti demektir."⁵¹⁰

⁵⁰⁹

Müslim, Taharet, 74, (273), c. 1, s. 228

⁵¹⁰

Ebu Davud, Büyü ve'l- İcâre, 66, (3488), c. 3, s. 758

İç yağının İsrailoğullarına yasak kılındığını Kitab- ı Mukaddes'te şu şekilde görüyoruz: "Rab Musa'ya şöyle dedi: 'İster sığır, ister koyun ya da keçi yağı olsun, hayvan yağı yemeyeceksiniz'." ⁵¹¹

* Hz. Peygamber daha Mekke'de iken sahabîlerine, kendisinin, geleceği Yahudilerin okuyup durdukları Mukaddes Kitaplarda esasen haber verilen peygamber olduğunu açıklamıştı ⁵¹². Medine'de ise Hz. Peygamber'in Benü Kaynuka Yahudilerine ait bir pazara girip, orada onları bir araya toplayıp şu sözlerle bir hutbede bulunduğunu görmekteyiz:

"Ey Yahudi Cemaati! Size, Kureyşlilere gelen bela ve felaketlerin gelip bulaşmaması için Allah'tan korkun ve İslam'ı kabul edin. Zira biliyorsunuz ki ben, Allah'ın gönderdiği bir Nebi'yim. Siz bunun böyle olduğunu kendi kitabınızda da görüp duruyorsunuz; O halde Allah sizi bununla bağlamış vaziyettedir." ⁵¹³

* Hz. Peygamber'in bazı kral ve önderlere, kabilelere onları İslam'a davet için gönderdiği mektuplar da malumdur. Bu mektuplardan birini Hz. Peygamber Hayberli Yahudilere göndermiştir ki söz konusu belgede şu ifadeleri görüyoruz:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla... Musa'nın ve kardeşinin dostu, O'nun getirdiğinin tasdikçisi Allah'ın Resulü Muhammed'den.

Dikkat edin Ey Tevrat Bağlıları! Allah sizin hakkınızda buyurmuştur; siz onu kitabınızda bulacaksınız: 'Muhammed Allah'ın elçisidir. Onun beraberinde bulunanlar, inkârcılara karşı sert, birbirlerine merhametlidirler. Onlar rükuya varırken, secde ederken, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk dilerken görürsün. Onlar, yüzlerindeki secde izi ile tanınırlar. İşte bu onların Tevrat'ta anlatılan nitelikleridir. İncil'de de şöyle nitelendirilmişlerdi: Filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ekincilerin hoşuna giden ekin gibidirler. Allah

⁵¹¹ Levililer, 7: 22- 23

⁵¹² Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. I, s. 574

⁵¹³ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. I, s. 576

böylece bunları çoğaltıp kuvvetlendirmekle inkârcıları öfkelerendirir. Allah, inanıp yararlı işler işleyenlere bağışlama ve büyük ecir vaat etmiştir.”⁵¹⁴

‘Sapları üzerine doğru kalkmış ekin’e dair meseller, Matta 13: 31- 32 ve Markos 4: 26- 32’de, ‘yüz ve alınlardaki secde izleri’ne dair mesel ise İncil’de Yuhanna’nın Vahyi 14: 1’de geçmektedir⁵¹⁵.

* Bu mektuplardan bir diğeri olan, Hz. Peygamber’in Eyle Piskoposu ve halkına yazdığı mektupta geçen birtakım ifadeler de Hz. Peygamber’in Kitab- ı Mukaddes’te yer alan bazı bilgilere sahip olduğunu gösterir. Bu mektupta şöyle bir tehdit yer almaktadır:

“Şayet gönderdiğim elçileri memnun etmeden geri çevirecek olursan, bunu bir harp ilanı sayarım. **Artık çocukları harp esiri, yetişkinleri ise telef ederim.** Zira ben dosdoğru bir Allah Resulüyüm. Allah’a ve resullerine, kitaplarına, Meryem’in oğlu İsa Mesih’in Allah’ın kelimesi ve Allah’ın bir elçisi olduğuna inanırım. O halde size herhangi bir kötülük ve zarar ulaşmadan haydi gelin bu dediklerimi yapın.”⁵¹⁶

Hz. Peygamber’in Tevrat’ın Tesniye bölümüne (20: 13- 14) atıfta bulunması, yani peygamberlerinin iman düşmanlarına karşı takındıkları tutuma, daha da açık bir ifadeyle, benzer durumlarda onların ‘çocukları esir edip yetişkinleri kılıçtan geçirme’ şeklindeki tatbikat ve tutumlarına müracaat etmesi dikkat çekicidir⁵¹⁷.

Hz. Peygamber’in bazı hadislerinin ise, -yukarıdaki gibi bir atıf emaresi olmaksızın- Kitab- ı Mukaddes’te yer alan bazı ayetlerle benzerlik gösterdiği, örtüştüğü ve hatta tamamen aynı lafızlara sahip olduğu da görülmektedir. Aşağıda, bu benzerliğin görüldüğü ifadelerle ilişkin örnekler verdik:

⁵¹⁴ Hamidullah, *Vesâiku’s- Siyasiyye*, s. 106, belge no: 15

⁵¹⁵ Hamidullah, *İslam Peygamber*, c.I, s. 576

⁵¹⁶ Hamidullah, *Vesâiku’s- Siyasiyye*, s. 129- 130, belge no:30

⁵¹⁷ Hamidullah, *İslam Peygamber*, c.I, s. 340

* Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Her kim ki rızkının bolllaştırılmasını ve ecelinin geciktirilmesini arzu ederse akrabalarını ziyarette bulunsun.”⁵¹⁸

Bu hadise benzer ifadelerin Tevrat’ta sıkça geçtiğini görmekteyiz:

“Tanrın Rab’bin buyruğu uyarınca, anne babana saygı göster. Öyle ki ömrün uzun olsun ve Tanrın Rab’bin sana vereceği ülkede üzerine iyilik gelsin.”⁵¹⁹

* Hz. Peygamber, bir hadislerinde: “Sağ elin verdiği sol el bilmeyecek derecede gizli sadaka veren kimsenin, Kıyamet Günü Allah’ın arşının gölgesinde gölgelendirileceğini” bildirmiştir.⁵²⁰

Bu hadisle benzerlik gösteren ifadeler Matta’da şu şekilde geçmektedir: “Birisine sadaka verirken bunu borazan çaldırarak ilan etmeyin. İkiyüzlüler, insanların övgüsünü kazanmak için havralarda ve sokaklarda böyle yaparlar. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödülleri almışlardır. Siz sadaka verirken, sol eliniz sağ elinizin ne yaptığını bilmesin. Öyle ki, verdiğiniz sadaka gizli kalsın. Gizlice yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir”⁵²¹

* Hz. Peygamber, “Helal olan şeyler arasında Allah’ın en çok buğzettiği husus talaktır” buyurmuştur.⁵²²

⁵¹⁸ Buhârî, Buyü, 13, c. 3, s. 8; Müslim, Birr, 20, (2557), c. 4, s. 1982; Bu hadis kimi kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: “Tevrat’ta şöyle yazılmıştır: ‘Bir kimse hayatının uzamasından ve rızkının bollaşmasından hoşlanırsa, o kimse hısım ve akrabalarını görüp gözetin’.”, bkz. Erdem, s. 47; Erdem Kudsi Hadisleri derlediği aynı eserinde, buna benzer başka rivayetleri de aktarmaktadır. Bu hadislerden birinde şöyle buyurulmuştur: “İncil’de şöyle yazılmıştır: ‘Ne yaparsan onu bulursun, hangi ölçekle ölçersen, o ölçekle alırsın’.”, bkz. s. 35; Bir başka rivayette “Cenab- ı Hak İncil’de İsa aleyhisselam’a şöyle vahyetti: ‘Ya İsa! İsrailoğullarına şunu haber ver ki; benim rızam için oruç tutan kimsenin vücuduna sıhhat verir, onun ecrini büyütürüm’ buyurulmuştur.”, bkz. s. 34; Bir diğer hadis ise şöyledir: “Cenab- ı Hak Meryem oğlu İsa’ya ‘Ya İsa! İlk önce kendi nefsini öğüt, eğer bu öğüdün faidesini görürsen başkalarını da öğüt, yoksa benden utan’ buyurdu.”, bkz., s. 83

Kırbaçoğlu, ilk iki rivayeti nakleder ve bunlardan yola çıkarak, Hz. Peygamber’in Tevrat-İncil hakkında bilgi sahibi olduğunu söyler, ayrıca Hz. Peygamber’in, vahiy olması sebebiyle bu tür ifadeleri Kudsi Hadis formunda sunmuş olabileceğine işaret eder, bkz., s. 251- 252

⁵¹⁹ Yasanın Tekrarı, 5: 16; Mısır’dan Çıkış, 20: 12; Efesliler, 6: 2- 3

⁵²⁰ Buhârî, Ezan, 36, c. I, s.161- 162; Müslim, Zekât, 91, (1031), c. 2, s. 715

⁵²¹ Matta, 6: 2- 4

⁵²² Ebu Davud, Talak, 3, (2177, 2178), c.II, s. 631- 632

Bu hadisle benzerlik gösteren ibareler ise şu şekildedir: “Çünkü İsrail’in Allah’ı Rab diyor: ‘Ben boşanmadan ve esvabını gaddarlıkla örten adamdan nefret ederim’.”⁵²³

* Ebu Hureyre’den rivayet edilen bir diğer hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kadınlara iyi davranın. Zira kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğin en eğri yeri yukarı kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi haline bırakırsan eğri kalır. Öyleyse kadınlara iyi davranın.”⁵²⁴

Kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığı şeklindeki ifadelerin aynısı ise Tevrat’ta şu şekilde yer almaktadır: “Rab Tanrı Âdem’e derin bir uyku verdi. Âdem uyurken, Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı. Âdem’den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem’e getirdi.”⁵²⁵

* İslam’da, kadının erkeğe, erkeğin kadına benzemesi yasaklanmıştır. Bir rivayette, Hz. Aişe’ye “Kadın erkek ayakkabısı giyer mi?” diye sorulmuş, o da “Resulullah kadınlardan erkekleşenlere lanet etti” şeklinde cevap vermiştir.⁵²⁶

Bir diğer rivayette ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah, kadın elbisesi giyinen erkekle, erkek elbisesi giyinen kadına lanet etti”⁵²⁷.

Bu hadiste geçen ifadelerin aynısı, Tevrat’ta şu şekilde yer almaktadır: “Kadınlar erkek giysisi, erkekler de kadın giysisi giymesin. Tanrınız Rab, bu gibi şeyleri yapanlardan tiksindir.”⁵²⁸

* Bir rivayette Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu görüyoruz: “İğreti saç takan, taktıran; kaşları incelten, incelttiren; dövme yapan ve yaptıran lanetlenmiştir.”⁵²⁹

⁵²³ Malaki, 2: 15- 16
⁵²⁴ Buhârî, Nikâh, 79, c. 6, s. 145
⁵²⁵ Yaratılış, 2: 21- 22
⁵²⁶ Ebu Davud, Libas, 31, (4099), c. 4, s. 355
⁵²⁷ Ebu Davud, Libas, 31, (4098), c. 4, s. 355
⁵²⁸ Yasanın Tekrarı, 22: 5

Tevrat'ta ise bu yasakların şöyle zikredildiğini görmekteyiz: "Başınızın yan tarafındaki saçları kesmeyecek, sakalınızın kenarlarına dokunmayacaksınız. Ölüler için bedeninizi yaralamayacak, dövme yaptırmayacaksınız, Rab benim."⁵³⁰

"Siz Tanrınız Rab'bin çocuklarıdır. Ölülere ağıt yakmak için bedenlerinizi yaralamayacaksınız. İki kaş arasındaki tüyleri almayacaksınız."⁵³¹

* Hz. Peygamber "Kim bir hayvanla cinsel ilişkiye girerse onu öldürün, hayvanı da beraber öldürün" buyurmuştur⁵³².

Bu hükmün Tevrat'ta aynıyla geçtiğini görmekteyiz: "Bir hayvanla cinsel ilişki kuran adam kesinlikle öldürülecek, hayvansa kesilecektir."⁵³³

* Hz. Peygamber bir hadis- i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: "Bir kul dünyada bir kulun ayıbını örterse, Allah Kıyamet günü onu mutlaka örter."⁵³⁴

Bu yaklaşımı Kitab- ı Mukaddes'te de görmekteyiz: "Başkasını yargılamayın siz de yargılanmazsınız. Suçlu çıkarmayın, siz de suçlu çıkarılmazsınız. Başkasını bağışlayın, siz de bağışlanırsınız."⁵³⁵

* Rivayete göre Hz. Peygamber bir gün şöyle dua etmişti: "Allah'ım, beni miskin olarak, yaşat, miskin olarak ruhumu kabzet, kıyamet günü de miskinler zümresiyle birlikte haşret."

Hz. Aişe ise atılarak sordu: "Niçin ey Allah'ın Resülü?"

⁵²⁹ Ebu Davud, Tereccül, 5, (4170), c. 4, s. 399

⁵³⁰ Levililer, 19: 27- 28

⁵³¹ Yasanın Tekrarı, 14: 1

⁵³² Ebu Davud, Hudud, 30, (4464), c. 4, s. 609; Tirmizî, Hudud, 23, (1455), c. 4, s. 56- 57

⁵³³ Levililer, 20: 15

⁵³⁴ Müslim, Birr, 72, (2590), c. 4, s. 2002

⁵³⁵ Luka 6:37

‘Çünkü’ dedi, ‘onlar cennete, zenginlerden kırk bahar önce girecekler. Ey Aişe! Fakirleri sev ve onları meclisine yaklaştır, ta ki Kıyamet günü Allah da sana yaklaşsın.’⁵³⁶

Bir diğer rivayette ise Hz. Peygamber şöyle buyurdular: "Fakirler, cennete zenginlerden beş yüz yıl önce girerler. Bu (Allah'ın indinde) yarım gündür."⁵³⁷

Fakirlerin cennete zenginlerden daha yakın olduğunu ifade eden cümleler Kitab- ı Mukaddes'te şöyle yer almaktadır:

“İsa öğrencilerine, ‘Size doğrusunu söyleyeyim’ dedi, ‘Zengin kişi Göklerin Egemenliği'ne zor girecek. Yine şunu söyleyeyim ki, devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Tanrı Egemenliği'ne girmesinden daha kolaydır.’”⁵³⁸

* Hz. Peygamber'in, insanın yaratılışından bahsettiği bir hadisinde şöyle buyurduğunu görmekteyiz: “Sizden birinin yaratılışı, annesinin karnında kırk günde cem olur. Sonra bu kadar müddetle "alaka" olur. Sonra bu kadar müddette "mudga" olur. Sonra Allah bir meleği dört kelimeyle gönderir: (Bu melek) rızkını, ecelini, amelini, şaki veya said olacağını yazar, sonra ona ruh üflenir. Kendinden başka ilah olmayan zâta yemin olsun, sizden biri, (hayatı boyunca) cennet ehlinin ameliyle amel eder. Öyle ki, kendisiyle cennet arasında bir zirâlık mesafe kaldığı zaman ona yazısı galebe çalar ve cehennem ehlinin ameliyle amel ederek cehenneme girer. Aynı şekilde sizden biri (hayatı boyunca) cehennem ehlinin amelini işler. Kendisiyle cehennem arasında bir zirâlık mesafe kalınca yazısı ona galebe çalar ve cennet ehlinin amelini işleyerek cennete girer⁵³⁹.

Hadisin, insanın yaratılış aşamasının anlatıldığı kısmın Yahudilerin anlayışlarıyla örtüştüğü görülmektedir. Zira Yahudilerin Tevrat şerhi niteliğinde olan

⁵³⁶ Tirmizî, Zühd, 37, (2352, 2355), Mısır, 1975, c. 4, s. 577- 578

⁵³⁷ Tirmizî, Zühd, 37, (2353, 2354), , c. 4, s. 578

⁵³⁸ Matta 19: 23- 24; Markos 10:25; Luka 18:25

⁵³⁹ Buhârî, Bed'ul- Halk, 6, c. 4, s. 78- 79; Müslim, Kader, 1, (2643), c. 4, s. 2036

kitapları Talmud'un Yevamot bölümünde 'gebeliğin kırkinci gününe kadar fetüsün yalnızca su olarak kabul edildiği' nakledilmiştir⁵⁴⁰.

* Bir rivayette ise şöyle buyrulmuştur: "Allah, mü'min kulunun tevbesine, tıpkı şu adam gibi sevinir: 'Bir adam hiç bitki bulunmayan, ıssız, tehlikeli bir çölde, beraberinde yiyeceğini ve içeceğini üzerine yüklemiş olduğu bineği ile birlikte seyahat etmektedir. Bir ara (yorgunluktan) başını yere koyup uyur. Uyandığı zaman görür ki, hayvanı başını alıp gitmiştir. Her tarafta arar ve fakat bulamaz. Sonunda aç, susuz, yorgun ve bitap düşüp: 'Hayvanımın kaybolduğu yere dönüp orada ölünceye kadar uyuyayım' der. Gelip ölüm uykusuna yatmak üzere kolunun üzerine başını koyup uzanır. Derken bir ara uyanır. Bir de ne görsün! Baş ucunda hayvanı durmaktadır, üzerinde de yiyecek ve içecekleri.' İşte Allah'ın, mü'min kulunun tevbesinden duyduğu sevinç, kaybolan bineğine azığıyla birlikte kavuşan bu adamın sevincinden fazladır."⁵⁴¹

Bu hadise benzer bir misal, aynı amaçla Yeni Ahit'te de geçmektedir: "Siz ne dersiniz? Bir adamın yüz koyunu olsa ve bunlardan biri yolunu şaşırsa, doksan dokuzunu dağlarda bırakıp yolunu şaşıranı aramaya gitmez mi? Size doğrusunu söyleyeyim, eğer onu bulursa, yolunu şaşırmamış doksan dokuz koyun için sevindiğinden daha çok onun için sevinir. Bunun gibi, göklerdeki Babanız da bu küçüklerden hiçbirinin kaybolmasını istemez."⁵⁴²

* Hz. Peygamber'in, "Sizden biri, beni, babasından, evladından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş sayılmaz" buyurduğu rivayetler içerisinde yer almaktadır⁵⁴³.

Yeni Ahit'te bu ifadeleri neredeyse aynen görmekteyiz: "Annesini ya da babasını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir. Oğlunu ya da kızını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir."⁵⁴⁴

⁵⁴⁰ Parry, Rabbi Aaron, *Talmud Nedir?*, Ter. Estreya Seval Vali, Gözlem Gazetecilik ve Basım Yayın A. Ş., İstanbul, 2005, s. 289

⁵⁴¹ Buhârî, Daavât, 4, c. 7, s. 145- 146

⁵⁴² Matta, 18: 12- 14; Luka, 15: 3- 7

⁵⁴³ Buhârî, İman, 8, c. 1, s. 9; Müslim, İman, 70, (44), c. 1, s. 67

* Bir diğ er rivayette ise, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah insanlara merhamet etmeyene merhamette bulunmaz.”⁵⁴⁵

Aynı manayı içeren ifadeleri Matta’da görüyoruz: “ Ne mutlu merhametli olanlara!       onlar merhamet bulacaklardır.”⁵⁴⁶

Bu rivayetlerin bir kısmı Hz. Peygamber’in Ehl- i Kitabın ellerindeki kitaplardan ve onların içindeki bilgilerden bizzat haberdar olduğunu göstermektedir. Ehl- i Kitaptan kimselerle aynı ş hri paylaşan ve onlarla iletişim halinde olan Hz. Peygamber ve O’nun sahab lerinin, onların kitaplarına dair birtakım h   m ve inançları biliyor olmalarında anlaşılmayacak bir durum da söz konusu değildir.

Bu bilgilerin birçoğunun, o bölgede oturmakta olan Ehl- i Kitap tarafından sürekli anlatıla anlatıla artık bölge halkının ortak kültürü haline dönüştüğünü söylemek de mümkündür. Bölgenin insanlarına kendi dilleri ve kültürleriyle hitap eden Hz. Peygamber de, kimi zaman bu yerli kültürün terim, kavram, deyim, fıkra, hikâye ve edebiyatını kullanarak onlara sesleniyordu. Burada garipsenecek bir taraf da yoktu       Allah her peygamberi kendi kavminin lisaniyla g ndermiřti⁵⁴⁷.

3. 2. KUDSÎ HAD SLER  LE BENZERL K GÖSTEREN TEVRAT- ÖNCÜL AYETLER NE DA R ÖRNEKLER

Bu bölümde, Kudsî Hadis olarak kaynaklarımızda geçen rivayetlerin, geçmiş kitaplarla ilişkisine işaret etmesi açısından, elimizde bulunan Tevrat ve öncül ayrıca Barnabas  nc li metinlerini dikkate alarak, bu metinlerdeki birtakım ifadelerle örtüşen Kudsî Hadislere dair örnekler vermeye çalıştık.

* Allah buyuruyor ki: “Ey  demo lu! Sen bana dua edip, (affımı)  mit ettikçe ben senden her ne sadır olsa, ald rmam, ben seni affederim. Ey  demo lu!

⁵⁴⁴ Matta, 10: 37- 38

⁵⁴⁵ Tirmizî, Birr 16, (1922- 1924), c. 4, s. 323- 324

⁵⁴⁶ Matta, 5: 7

⁵⁴⁷  slamo lu, s. 179

Senin günahın semanın bulutları kadar bile olsa, sonra bana dönüp istiğfar etsen, çok oluşuna bakmam, seni affederim. Ey âdemoğlu! Bana arz dolusu hata ile gelsen, sonunda hiç bir şirk koşturmadan bana kavuşursan, seni arz dolusu mağfiretimle karşılarım.”⁵⁴⁸

* Bir diğer Kudsî Hadis ise şöyledir: Hz. Peygamber Rabbinden hikâye ederek buyurdu ki: “Bir kul günah işledi ve ‘Ya Rabbî günahımı affet!’ dedi.

Allah da: ‘Kulum bir günah işledi; arkadan bildi ki günahları affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır.’

Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve ‘Ey Rabbim günahımı affet!’ der.

Allah da: ‘Kulum bir günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır.’

Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve ‘Ey Rabbim beni affeyle!’ der.

Allah da yine: ‘Kulum günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle muâhaze eden bir Rabbi var. Dilediğini yap, ben seni affettim!’ buyurdu.”⁵⁴⁹

Allah’a şirk koşmadığı müddetçe, kulun her günahının Allah tarafından bağışlanacağı inancı Kitab- ı Mukaddes’in şu ayetlerinde geçmektedir:

“Size doğrusunu söyleyeyim, insanların işlediği her günah, ettiği her küfür bağışlanacak, ama Kutsal Ruh'a küfreden asla bağışlanmayacak. Bunu yapan, asla silinmeyecek bir günah işlemiş olur.”⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ Tirmizî, Da'avat 99, (3534), c. 5, s. 548; Burada verdiğimiz örneklerin bazılarında da olduğu gibi, Kudsî Hadis olarak kaynaklarda geçen hadislerin, nebevî hadis formunda da zaman zaman kaynaklarda yer aldığı görülmektedir. Kudsî hadis olarak naklettiğimiz bu ilk örneğin de bu şekilde rivayet edildiğini görüyoruz: “Kim Allah’a herhangi bir şeyi ortak kılmış olarak ölürse bu kimse ateşe girecektir. Kim de Allah’a hiçbir şeyi ortak kılmadan ölürse o da cennete girecektir.”, bkz. Müslim, İman 151, (93), c. 1, s.94

⁵⁴⁹ Buhârî, Tevhid 35, c. 8, s. 199- 200; Müslim, Tevbe 29, (2758), c. 4, s. 2112

* Hz. Peygamber buyurdular:

“Allah buyurdu ki: ‘Ben, salih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insanın hayal ve hatırından hiç geçmeyen nimetler hazırladım’.”⁵⁵¹
Allah’ın sevgili kulları için hazırladığı ödüller aynı kelimelerle İncil’de şu şekilde yer almaktadır:

“Yazılmış olduğu gibi, Tanrı’nın kendisini sevenler için hazırladıklarını hiçbir göz görmedi, hiçbir kulak duymadı, hiçbir insan yüreği kavramadı.”⁵⁵²

* İslam ümmetinin diğer ümmetlerden farkının anlatıldığı bir Kudsî Hadiste Hz. Peygamber buyurdular ki:

“Sizden önce geçen ümmetlere nazaran sizin eceliniz, ikindi vakti ile güneşin batması arasındaki müddet gibidir. Sizin Yahudi ve Hristiyanlara göre durumunuz ise şu durum gibidir: Bir adam, ‘Kim benim için günün ortasına kadar bir kırata çalışır?’ diye sordu. Yahudiler, gün ortasına kadar çalıştılar ve onlara birer kırat ücretleri verildi. Sonra adam ‘Kim ikindi zamanına kadar çalışır?’ dedi ve Hristiyanlar ikindi zamanına kadar çalıştılar, birer kırat onlara da ücretleri verildi. Sonra ‘Kim ikindi vaktinden gün batımına kadar iki kırat karşılığı çalışır?’ diye soruldu. İşte siz, iki kırat karşılığı ikindiden gün batımına kadar çalışanlarıdır. Yahudiler ve Hristiyanlar, ‘Biz daha çok çalıştık ama bize daha az verdin!’ diyerek öfkeleniler.

Allah, ‘Ben ücretlerinizde bir haksızlık yaptım mı?’ buyurdu.

Onlar, ‘Hayır!’ dediler.

Sonra Allah, ‘Öyleyse, bu benim lütfumdur, onu ben dilediğime veririm’ buyurdu.”⁵⁵³

⁵⁵⁰

Markos 3: 28- 29

⁵⁵¹

Buhârî, Tevhid 35, c. 8, s. 197- 198; Müslim, Cennet 2, (2824), c. 4, s. 2174

⁵⁵²

1. Korintliler 2: 9; Barnabas, bl. 168, s. 303

Kaynaklarımızda Kudsî Hadis olarak Hz. Peygamber'in dilinden nakledilen bu benzetmenin Yeni Ahit'teki karşılığı ise şöyledir:

“Göklerin Egemenliği, sabah erkenden bağında çalışacak işçi aramaya çıkan toprak sahibine benzer.

Adam, işçilerle günlüğü bir dinara anlaşıp onları bağına gönderdi. Saat dokuza doğru tekrar dışarı çıktı, çarşı meydanında boş duran başka adamlar gördü.

Onlara, ‘Siz de bağa gidip çalışın. Hakkınız neyse, veririm’ dedi, onlar da bağa gittiler.

Öğleyin ve saat üçe doğru yine çıkıp aynı şeyi yaptı. Saat beşe doğru çıkınca, orada duran başka işçiler gördü. Onlara, ‘Neden bütün gün burada boş duruyorsunuz?’ diye sordu.

‘Kimse bize iş vermedi ki’ dediler.

Onlara, ‘Siz de bağa gidin, çalışın’ dedi.

Akşam olunca, bağın sahibi kâhyasına, ‘İşçileri çağır’ dedi. ‘Sonuncudan başlayarak ilkinde kadar, hepsine ücretlerini ver.’

Saat beşe doğru işe başlayanlar gelip kâhyadan birer dinar aldılar. İlk başlayanlar gelince daha çok alacaklarını sandılar, ama onlara da birer dinar verildi. Paralarını alınca bağ sahibine söylenmeye başladılar:

‘En son çalışanlar yalnız bir saat çalıştı’ dediler. ‘Ama onları günün yükünü ve sıcağını çeken bizlerle bir tuttun!’

Bağ sahibi onlardan birine şöyle karşılık verdi: ‘Arkadaş, sana haksızlık etmiyorum ki! Seninle bir dinara anlaşmadık mı?’

Hakkını al, git! Sana verdiğimi sonuncuya da vermek istiyorum. Kendi paramla istediğimi yapmaya hakkım yok mu? Yoksa cömertliğimi kıskanıyor musun!'. ”⁵⁵⁴

* Bir rivayette Hz. Peygamber buyuruyorlar ki:

“Kıyamet günü aziz ve celil olan Allah şöyle buyuracak: ‘Ey Âdemoğlu! Ben hasta oldum beni ziyaret etmedin!’

Kul diyecek: ‘Ey Rabbim, Sen Alemlerin Rabbi iken ben seni nasıl ziyaret ederim?’

Allah diyecek ki: ‘Bilmedin mi, falan kulum hastalandı, fakat sen onu ziyaret etmedin? Bilmiyor musun, eğer onu etseydin, yanında beni bulacaktın!’

Allah buyuracak: ‘Ey Âdemoğlu ben senden yiyecek istedim ama sen beni doyurmadın?’

Kul diyecek: ‘Ey Rabbim, ben seni nasıl doyururum. Sen ki Âlemlerin Rabbisin?’

Allah diyecek ki: ‘Benim falan kulum senden yiyecek istedi. Sen onu doyurmadın. Bilmez misin ki, eğer sen ona yiyecek verseydin ben onu yanımda bulacaktım.”’

Allah buyuracak: ‘Ey Âdemoğlu! Ben senden su istedim bana su vermedin!’

Kul diyecek: ‘Ey Rabbim, ben sana nasıl su içirebilirim, sen ki Âlemlerin Rabbisin!’

Allah da diyecek: ‘Kulum falan senden su istedi. Sen ona su vermedin. Bilmiyor musun, eğer ona su vermiş olsaydın, bunu benim yanımda bulacaktın!’⁵⁵⁵

Bu Kudsî Hadisi ise Yeni Ahit’te şöyle görmekteyiz:

O zaman Kral, sağındaki kişilere, ‘Sizler, Babam’ın kutsadıkları, gelin!’ diyecek. ‘Dünya kurulduğundan beri sizin için hazırlanmış olan egemenliği miras alın!

Çünkü acıkmıştım, bana yiyecek verdiniz; susamıştım, bana içecek verdiniz; yabancıydım, beni içeri aldınız. Çıplaktım, beni giydirdiniz; hastaydım, benimle ilgilendiniz; zindandaydım, yanıma geldiniz.’

O vakit doğru kişiler O’na şu karşılığı verecek: ‘Ya Rab, seni ne zaman aç görüp doyurduk, susuz görüp su verdik? Ne zaman seni yabancı görüp içeri aldık, ya da çıplak görüp giydirdik? Seni ne zaman hasta ya da zindanda görüp yanına geldik?’ Kral da onları şöyle yanıtlayacak: ‘Size doğrusunu söyleyeyim, bu en basit kardeşlerimden biri için yaptığınızı, benim için yapmış oldunuz.’

Sonra solundakilere şöyle diyecek: ‘Ey lanetliler, çekilin önümden! İblis’le melekleri için hazırlanmış sönmez ateşe gidin!

Çünkü acıkmıştım, bana yiyecek vermediniz; susamıştım, bana içecek vermediniz; yabancıydım, beni içeri almadınız; çıplaktım, beni giydirmediniz; hastaydım, zindandaydım, benimle ilgilenmediniz.’

O vakit onlar da şöyle karşılık verecekler: ”Ya Rab, seni ne zaman aç, susuz, yabancı, çıplak, hasta ya da zindanda gördük de yardım etmedik?”

⁵⁵⁵

Müslim, Birr 43, (2569), c. 4, s. 1990

Kral da onlara řu yanıtı verecek: ‘Size doğrusunu söyleyeyim, mademki bu en basit kardeşlerimden biri için bunu yapmadınız, benim için de yapmamış oldunuz.’

Bunlar sonsuz azaba, doğrular ise sonsuz yaşama gidecekler.”⁵⁵⁶

* "Hz. Peygamber bir diğer rivayette şöyle buyurdular: “Allah diyor ki: ‘Ben kulumun zannı üzereyim. O, beni zikredince ben onunla beraberim. O beni içinden geçirirse, ben de onu içimden geçiririm. O, beni bir cemaat içerisinde anarsa, ben de onu, onunkinden daha hayırlı bir cemaatte anarım. O, bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşıyorum. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim’.”⁵⁵⁷

Allah’ın kendisine dua edene karşılık verdiği, yakın olmak isteyeneye yaklaştığı, onun için bir araya gelindiğinde o topluluk içerisinde olduğu şeklindeki inancı yine Kitab- ı Mukaddes’te görmekteyiz:

Rab kendisini çağıran, içtenlikle çağıran herkese yakındır⁵⁵⁸

Nerede iki ya da üç kişi benim adıyla toplanırsa, ben de orada aralarındaım⁵⁵⁹

Tanrı’ya yaklaşın, O da size yaklaşacaktır.⁵⁶⁰

* Hz. Peygamber buyurdu ki: “Allah: ‘Ey Âdemoğlu! Kendini ibadetime ver, gönlünü zenginlikle doldurayım, fakirliğini gidereyim. Böyle yapmazsan ellerini meşguliyetle doldururum, fakirliğini de gidermem’ buyurdular.”⁵⁶¹

⁵⁵⁶ Matta, 25: 34- 46

⁵⁵⁷ Buhârî, Tevhid 50, c. 8, s. 212; Tevhid, 15, c. 8, s. 171; Müslim, Zikr 2, (2675), c. 4, s. 2061; burada Kudsî Hadis olarak geçen bu örnek de nebevî hadis formunda kaynaklarda nakledilmiştir, “Bir cemaat oturup Allah’ı zikrederse, mutlaka melekler etraflarını sarar, Allah’ın rahmeti onları bürür, üstlerine sekine iner ve Allah onları yanında bulunanlara anar.”, bkz. Müslim, Zikr 39, (2700), c. 4, s. 2074

⁵⁵⁸ Mezmurlar, 145: 18

⁵⁵⁹ Matta, 18: 20

⁵⁶⁰ Yakup 4: 8

Allah'ın, kendisinden dünyalık bir menfaat değil de Allah'ın hoşnutluğunu kazanma amaçlı bir şey istendiğinde, bunun karşılığı olarak, dilekte bulunan kuluna hem dünyalık menfaat hem de asıl isteğini verdiği şeklindeki inancı ise Tevrat'ta Allah ile Hz. Süleyman arasında geçen şu diyalogdan anlamaktayız:

“RAB Tanrı, Givon'da o gece rüyada Süleyman'a görünüp, ‘Sana ne vermemi istersin?’ diye sordu.

Süleyman, ‘Kulun babam Davut'a büyük iyilikler yaptın’ diye karşılık verdi, ‘O sana bağlı, doğru, bütün yüreğiyle dürüst biri olarak yolunda yürüdü. Bugün tahtına oturacak bir oğul vermekle ona büyük bir iyilik daha yapmış oldun.

Ya Rab Tanrım! Ben henüz çocuk denecek bir yaşta, yöneticilik nedir bilmezken bu kulunu babam Davut'un yerine kral atadın. İşte kulun kendi seçtiğin kalabalık halkın, sayılamayacak kadar büyük bir kalabalığın ortasındadır. Bu yüzden bana öyle sezgi dolu bir yürek ver ki, iyi ile kötüyü ayırt edip halkını yönetebileyim. Başka türlü senin bu büyük halkını kim yönetebilir!’

Süleyman'ın bu isteği Rabbi hoşnut etti.

Tanrı ona şöyle dedi: ‘Madem kendin için uzun ömür, zenginlik ve düşmanlarının ölümünü istemedin, bunların yerine adil bir yönetim için bilgelik istedin; isteğini yerine getireceğim. Sana öyle bir bilgelik ve sezgi dolu bir yürek vereceğim ki, benzeri ne senden öncekilerde görülmüştür, ne de senden sonrakilerde görülecektir.

Sana istemediklerini de vereceğim. Yaşadığın sürece öbür kralların erişemeyeceği bir zenginlik ve onura ulaşacaksın.

Eğer sen de baban Davut gibi kurallarına ve buyruklarına uyup yollarımda yürürsen, sana uzun ömür de vereceğim’.”⁵⁶²

* Hz. Peygamber buyurdular ki: “Bir adam hiç hayır amelde bulunmadı. Ancak halka borç verir ve borcunu toplayan elçisine: ‘Kolay ödeyecekten al, zor ödeyecekten alma, vazgeç. Ola ki Allah da bizim günahlarımızdan vazgeçer’ derdi. Allah bunun üzerine: ‘Haydi senin günahlarından vazgeçtim’ buyurdu.”⁵⁶³

Bu Kudsî Hadiste, borçları ödeme konusunda, Tanrı insanın borçlarını bağışlıyorsa, insanın da alacaklı olduğu kimselere karşı yumuşak bir tutum takınması ve hatta onların borçlarını bağışlaması gerektiği açıklanmıştır. İncil’de ise bu anlayışı şu ayetlerde görmekteyiz:

Şöyle ki, “Göklerin Egemenliği, köleleriyle hesaplaşmak isteyen bir krala benzer. Kral hesap görmeye başladığında kendisine, borcu on bin talantı bulan bir köle getirildi. Kölenin ödeme gücü olmadığından efendisi onun, karısının, çocuklarının ve bütün malının satılıp borcun ödenmesini buyurdu. Köle yere kapanıp efendisine, ‘Ne olur, sabret! Bütün borcumu ödeyeceğim’ dedi. Efendisi köleye acıdı, borcunu bağışlayıp onu salıverdi.

Ama köle çıkıp gitti, kendisine yüz dinar borcu olan başka bir köleye rastladı. Onu yakalayıp, ‘Borcunu öde’ diyerek boğazına sarıldı.

Bu köle yüzüstü yere kapandı, ‘Ne olur, sabret! Borcumu ödeyeceğim’ diye yalvardı. Ama ilk köle bunu reddetti. Gitti, borcunu ödeyinceye dek adamı zindana kapattı.

⁵⁶²

I Krallar, 3: 5- 14

⁵⁶³

Buhâri, Büyü 18, Enbiyâ 50; Nesâî, Büyü 104, (7, 318); Farklı bir rivayet de şöyledir: Hz. Peygamber buyurdular ki: "Sizden önce yaşayanlardan bir tüccar vardı. Halka borç verirdi. Borçluları arasında fakir görürse hizmetçilerine: "Onun borcundan vazgeçiverin, böylece Allah'ın da bizim günahlarımızdan vazgeçeceğini umarız" derdi. Allah da onun günahlarından vazgeçti.", bkz., Buhâri, Sulh 10; Müslim, Müsakât 31, (1562), c. 3, s. 1196

Öteki köleler, olanları görünce çok üzüldüler. Efendilerine gidip bütün olup bitenleri anlattılar. Bunun üzerine efendisi köleyi yanına çağırdı. ‘Ey kötü köle!’ dedi. ‘Bana yalvardığın için bütün borcunu bağışladım. Benim sana acıdığım gibi, senin de köle arkadaşına acıman gerekmez miydi?’

Bu öfkeyle efendisi, bütün borcunu ödeyinceye dek onu işkencecilere teslim etti.

Eğer her biriniz kardeşini gönülden bağışlamazsa, göksel Babam da size öyle davranacaktır.”⁵⁶⁴

* Bir diğer rivayet ise şu şekildedir:

“Kıyamet gününde, insanlar birbirlerine girecekler. Hz. Âdem’e gelip: ‘Evlatlarına şefaet et!’ diye talepte bulunacaklar. O ise: ‘Benim şefaet yetkim yok. Siz İbrahim’e gidin! Çünkü o Halilullah’tır’ diyecek. İnsanlar Hz. İbrahim’e gidecekler.

Ancak o da: ‘Ben yetkili değilim! Ancak İsa’ya gidin. Çünkü o, Allah’ın ruhu ve kelimidir!’ diyecek. Bunun üzerine O’na gidecekler.

O da: ‘Ben buna yetkili değilim. Lâkin Muhammed’e gidin!’ diyecek. Böylece bana gelecekler.

Ben onlara: ‘Ben şefaate yetkiliyim!’ diyeceğim. Gidip Rabbimin huzuruna çıkmak için izin talep edeceğim. Bana izin verilecek. Önünde durup, Allah’ın ilham edeceği ve şu anda muktedir olamayacağım hamdlerle Allah’a medh- ü senâda bulunacak, sonra da Rabbime secdeye kapanacağım.

Allah: ‘Ey Muhammed! Başını kaldır! Dilediğini söyle, söylediğine kulak verilecek. Ne arzu ediyorsan iste, talebin yerine getirilecek! Şefaatte bulun, şefaatin kabul edilecek!’ buyuracak.

Ben de: ‘Ey Rabbim! Ümmetimi, ümmetimi istiyorum!’ diyeceğim. Allah: ‘Git! Kimlerin kalbinde buğday veya arpa tanesi kadar iman varsa onları ateşten çıkar!’ diyecek.

Ben de gidip bunu yapacağım! Sonra Rabbime dönüp, önceki hamd- ü senâlarla hamd ve senâda bulunacağım, secdeye kapanacağım. Bana, öncekinin aynısı söylenecek. Ben de: ‘Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim!’ diyeceğim.

Bana yine: ‘Var, kimlerin kalbinde hardal tanesi kadar iman varsa onları da ateşten çıkar!’ denilecek.

Ben derhal gidip bunu da yapacak ve Rabbimin yanına döneceğim. Önceki yaptığım gibi yapacağım.

Bana, evvelki gibi: ‘Başını kaldır!’ denilecek.

Ben de kaldırıp: ‘Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim!’ diyeceğim.

Bana yine, ‘Git, kalbinde hardal danesinden daha az miktarda imanı olanları da ateşten çıkar!’ denilecek. Ben gidip bunu da yapacağım. Sonra dördüncü sefer Rabbime dönecek, o hamdlerle hamd- ü senâda bulunacağım, sonra secdeye kapanacağım.

Bana: ‘Ey Muhammed! Başını kaldır ve (dilediğini) söyle, sana kulak verilecektir! Dile, talebin verilecektir! Şefaet et, şefaatin kabul edilecektir!’ denilecek.

Ben de: ‘Ey Rabbim! Bana, La İlâhe İllallah diyenlere şefa’at etmem için izin ver!’ diyeceğim.

Allah: ‘Bu hususta yetkin yok! Lâkin izzetim, celâlim, kibriyâm ve azametimin hakkı için La İlâhe İllallah diyenleri de ateşten çıkaracağım!’ buyuracak.”⁵⁶⁵

565

Buhârî, Tevhid 36, c. 8, s. 200- 202; Müslim, İman 322, (193), c. 1, s. 170- 171; Bu rivayete benzer bir diğer örnek de Buhârî ve Müslim’de şu şekilde geçmektedir: “Ben Kıyamet günü âdemoğlunun efendisiyim! Acaba bunun neden olduğunu biliyor musunuz? Allah o gün, öncekileri ve sonrakileri tek bir düzlükte toplar. Bakan onlara bakar, çağırın onları işitir. Güneş onlara yaklaşır. Gam ve sıkıntı, insanların tahammül edemeyecekleri ve takat getiremeyecekleri dereceye ulaşır. Öyle ki insanlar:

‘İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musunuz, sizlere şefa’at edecek birini görmüyor musunuz?’ demeye başlarlar. Birbirlerine: ‘Babanız Âdem var!’ derler ve ona gelerek: ‘Ey Âdem! Sen insanların babasıdır. Allah seni kendi eliyle yarattı, kendi ruhundan sana üfledi. Meleklerine senin önünde secde ettirdi. Seni cennete yerleştirdi. Rabbin nezdinde bizim için şefa’atte bulunmaz mısın? Bizim şu halimizi, başımıza şu geleni görmüyor musun?’ derler. Âdem aleyhisselâm da: ‘Bugün Rabbim çok öfkeli, daha önce bu kadar öfkelenmedi. Bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek. Beni o ağaca yaklaştırmaktan men etmişti. Ben, bu yasağa âsi oldum. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin, Nûh aleyhisselâm’a gidin!’ diyecek. İnsanlar Nûh aleyhisselâm’a gelecekler:

‘Ey Nuh! Sen yeryüzü ahalisine gönderilen resullerin ilksin. Allah seni çok şükreden bir kul (abden şekûrâ) diye isimlendirdi. İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun? Başımıza gelenleri görmüyor musun? Rabbin nezdinde bizim için şefa’atte bulunmaz mısın?’ diyecekler. Nuh aleyhisselâm da şöyle diyecek: ‘Bugün Rabbim çok öfkeli. Daha önce hiç bu kadar öfkelenmedi, bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek! Benim bir dua hakkım vardı. Ben onu kavmimin aleyhine yaptım. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin. İbrahim aleyhisselâm’a gidin!’ diyecek. İnsanlar İbrahim aleyhisselâm’a gelecekler:

‘Ey İbrahim! Sen Allah’ın peygamberi ve arz ahalisi içinde yegane Halilisin, bize Rabbin nezdinde şefa’at et! İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun?’ diyecekler. İbrahim aleyhisselâm onlara: ‘Rabbim bugün çok öfkeli. Bundan önce bu kadar öfkelenmemişti, bundan sonra da bu kadar öfkelenmeyecek. Ben üç kere yalan söyledim!’ deyip, bu yalanlarını birer birer sayacak. Sonra sözlerine şöyle devam edecek: ‘Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Musa aleyhisselâm’a gidin!’

İnsanlar, Hz. Musa aleyhisselâm’a gelecekler ve: ‘Ey Musa! Sen Allah’ın peygamberisin. Allah seni, Risâletiyle ve hususi kelimayla insanlardan üstün kıldı. Bize Allah nezdinde şefa’atte bulun! İçinde bulunduğumuz hali görmüyor musun?’ diyecekler. Hz. Musa da: ‘Bugün Rabbim çok öfkeli. Daha önce böylesine öfkelenmedi, bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek. Şefa’ate yüzüm de yok. Çünkü ben, öldürülmesi ile emrolunmadığım bir cana kıydım. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Hz. İsa aleyhisselâm’a gidin!’ diyecek.

İnsanlar Hz. İsa’ya gelecekler ve: ‘Ey İsa, sen Allah’ın Peygamberisin ve Meryem’e attığı bir kelimanın ve kendinden bir ruhsun. Üstelik sen beşikte iken insanlara konuşmuşsun. Rabbin nezdinde bize şefa’at et! İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musun?’ diyecekler! Hz. İsa aleyhisselâm da: ‘Bugün Rabbim çok öfkeli. Daha önce bu kadar öfkelenmedi, bundan böyle

Naklettığımız bu Kudsî Hadisin Barnabas İncili'nde hem mefhum hem de ifade olarak geçiyor olması ise dikkat çekicidir:

“Allah'ın Elçisi tüm peygamberleri toplamaya çıkacak, onlarla konuşup, kendilerinden mü'minler için birlikte Allah'a yalvarmaya gitmelerini rica edecek. Ve hepsi de korkuyla özür dileyecek; Allah sağ ve diridir ki, bildiğim şeyi bilerek ben de gitmeyeceğim. Sonra Allah bu durumu görüp, Elçisi'ne her şeyi nasıl O'nun sevgisi için yarattığını hatırlatacak ve böylece korkusu gidecek ve melekler, 'Ey Allah, Allah'ımız, Senin kutsal adını tesbih ederiz' diye söyleşirken, sevgi ve saygıyla tahta yaklaşacak.

Ve tahta yaklaştığında, Allah Elçisi'ne, uzun zamandır bir araya gelmemiş bir dostun bir dosta (açtığı) gibi açacak. İlk konuşan Allah'ın elçisi olacak ve diyecek ; 'Ey Allah'ım, seni seviyor ve sana ibadet ediyorum; bütün kalbim ve ruhumla, beni kulun olarak yaratmak lûtfunda bulunduğun ve her şeyde, her şey için ve her şeyin üstünde seni seveyim diye her şeyi benim sevgim için yarattığından dolayı sana hamd ederim; bu bakımdan, bütün yaratıkların Sana sena etsinler, ey Allah'ım.' Sonra, Allah'ın yarattığı her şey diyecek: 'Sana hamd ederiz ey Rabb ve kutsal adını tesbih ederiz.' Bakın, size diyorum ki, şeytanla birlikte cinler ve tevbe etmeyenler o

de hiç bu kadar öfkelenmeyecek!' diyecek. Hz. İsa da 'Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Muhammed aleyhisselam'a gidin!' diyecek.

İnsanlar Muhammed aleyhisselâm'a gelecekler ve: 'Ey Muhammed! Sen Allah'ın peygamberisin, bütün peygamberlerin sonuncususun. Allah seni geçmiş-gelecek bütün günahlarını mağfiret buyurdu. Bize Rabbin nezdinde şefaatte bulun. Şu içinde bulunduğumuz hali görmüyor musun?' diyecekler. Bunun üzerine ben Arş'ın altına gideceğim. Rabbin için secdeye kapanacağım. Derken Allah, benden önce hiç kimseye açmadığı medh u senâları benim için açacak.

Sonra: 'Ey Muhammed başını kaldır ve iste! (İstediğin) sana verilecek! Şefaate talep et! Şefaatin yerine getirilecek!' denilecek. Ben de başımı kaldıracam ve: 'Ey Rabbin ümmetim! Ey Rabbin ümmetim! Ey Rabbin ümmetim!' diyeceğim. Bunun üzerine: 'Ey Muhammed! Ümmetinden, üzerinde hesap olmayanları cennet kapılarından sağdaki kapıdan içeri al! Esasen onlar diğer kapılarda da insanlara ortaktırlar!' denilecek.”

“Resûlullah sonra şöyle buyurdular: 'Nefsim kudret elinde olan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun. Cennet kapısının kanatlarından iki kanadının arasındaki mesâfe Mekke ile Hecer arasındaki veya Mekke ile Busra arasındaki mesafe kadardır.', bkz. Buhârî, Enbiya, 3, c. 4, s. 105- 106; Müslim, İman, 327, (194), c. 1, s. 174- 175

zaman öyle ağlayacaklar ki, her birinin gözlerinden akan su, Erden ırmağının suyundan daha çok olacak. Ve Allah'ı da görmeyecekler.

Ve Allah Elçisi'ne konuşarak, diyecek: 'Hoş geldin, ey benim imanlı kulum; şimdi ne dilersen iste benden, çünkü her şeyi elde edeceksin.'

Allah'ın Elçisi cevap verecek: 'Ey Rabb (im), hatırlıyorum ki, beni yarattığın zaman, benim sevgim için, ben kulun aracılığıyla Seni yüceltsinler diye dünyayı ve cenneti, melekleri ve insanları yaratmak istediğini söylemiştin. Bu bakımdan rahîm ve adil olan Rabb (im) Allah, sana, kuluna yapılan vaadi hatırlaman için yalvarıyorum.'

Ve Allah, dostuyla şakalaşan bir dost gibi cevap verecek ve diyecek: 'Buna şahitlerin var mı dostum Muhammed?' Ve, o saygıyla diyecek: 'Evet Rabb (im).' Sonra, Allah cevap verecek, 'Git, çağır onları ey Cebrail.' Melek Cebrail Allah'ın Elçisi'ne gelip, diyecek : 'Efendi, şahitlerin kimdir?' Allah'ın Elçisi cevap verecek: 'Âdem, İbrahim, İsmail, Musa, Davud ve Meryem oğlu İsa.'

Sonra, melek gidecek ve adı geçen şahitleri çağırarak, korkuyla oraya gidecekler. Ve hazır olduklarında, Allah onlara diyecek; 'Elçimin iddia ettiği şeyi hatırlıyor musunuz?'

Cevap verecekler; 'Hangi şeyi ey Rabb (imiz)?'

Allah diyecek: 'Bütün şeyler kendi aracılığıyla bana sena etsinler diye, her şeyi O'nun sevgisi için yarattığımı.'

Sonra, onların hepsi cevap verecekler: 'Bizimle birlikte, bizden daha iyi üç şahit daha var, Rabb (imiz).'

Bunun üzerine, Allah cevaplayacak : 'Kimlerdir bu üç şahit?'

Sonra, Musa diyecek : ‘Bana verdiğin kitap ilkidir’; ve Davud diyecek: ‘Bana verdiğin kitap ikincisidir’; ve size konuşan diyecek : ‘Rabb (im), şeytan tarafından aldatılan tüm dünya, benim senin oğlun ve yoldaşın olduğumu söyledi ve fakat, bana verdiğin kitap, gerçekte benim senin kulun olduğumu söylüyordu; ve bu kitap, bana verdiğin kitap da böyle der, ey Rabb (im).’

Ve Allah'ın Elçisi bunu söyleyince Allah konuşup, diyecek: ‘Şimdi yapmış olduğum şeylerin hepsini herkesin seni ne kadar çok sevdiğimi bilmesi için yaptım.’

Ve böyle konuştuktan sonra, Allah Elçisine, içinde bütün seçilmiş kul (ların) adı yazılan bir kitap verecek. Bunun üzerine, her yaratık Allah'a saygı gösterisinde bulunup, diyecek: ‘Yalnızca Sanadır, ey Allah (ımız) şan ve izzet. Çünkü bize Elçi'ni Sen gönderdin’.”⁵⁶⁶

⁵⁶⁶

Barnabas, 55. bl, s. 137- 139; 136. bl., 255- 256; Hz. Adem'in cennette hata ettikten sonra Hz. Peygamber hürmetine Allah'tan bağışlanma dilediği ve Allah'ın onun tevbesini kabul ettiği, her şeyin Hz. Peygamber ve onun sevgisi için yaratıldığı, yaratılan ilk şeyin Hz. Peygamber'in ruhu olduğu... şeklinde bizim kaynaklarımızda hadis veya Kudsî Hadis şeklinde yer alan bazı örnekler ve bunların Barnabas İncili'ndeki karşılıkları için bkz. Savlı, daha önce adı geçen tez

SONUÇ

Kudsî Hadisler, hadis literatürü içerisinde, genellikle ‘manası Allah’tan fakat lafzı Hz. Peygamber’den olan hadisler’ olarak tanımlanan ve nebevî hadislerden farklı bir şekilde ele alınan rivayetlerdir. Bu tanım, Hz. Peygamber’in Kur’an- ı Kerim dışında da Allah’tan vahiy aldığı anlayışından doğmakta ve bu ikili vahiy tasnifi, “vahy- i metlûv” ve “vahy- i gayr- i metlûv” olarak isimlendirilmektedir. Hadis literatüründeki tanımından anladığımıza göre, Kudsî Hadisler, Hz. Peygamber’in Kur’an- ı Kerim dışında aldığı bu “gayr- ı metlûv vahiy” sınıfındandır.

Kudsî Hadislerin vahiy mahsulü olarak yorumlanmaları meselesinde ise tartışmaların olduğunu görmekteyiz. Çünkü Kudsî Hadisler, ilk hadis kaynaklarının ortaya çıktığı dönemlerde nebevî hadislerden farklı bir şekilde ele alınmamışlar, kaynaklarda diğer hadislerle karışık bir şekilde ve vahiy olduklarına dair herhangi bir bilgi verilmeksizin yer almışlardır. Kudsî Hadislere dair bir tanım bile ancak h. VI. asırda ortaya çıkmıştır. Bu durum, ilk dönemlerde Kudsî Hadislerin vahiy mahsulü olarak anlaşılmadıkları şeklindeki bir yorumu da beraberinde getirmiştir.

Kudsî Hadislerin vahiy mahsulü olmadığı görüşünün de beraberinde getirdiği birtakım sorular vardır. Eğer Kudsî Hadisler vahiy ürünü değilse, o zaman Kudsî Hadislerin kaynağı nedir? Hz. Peygamber, bu hadisleri neden diğer hadislerden farklı bir rivayet tarzıyla, Allah’a isnat ederek buyurmuştur? Bu sorulara verilen cevaplardan biri, bizim çalışmamızın konusuyla alakalıdır ve bu hadislerin Hz. Peygamber’in geçmiş kitaplardan (Tevrat ve İncil’den) yapığı birtakım nakiller olabileceği şeklindedir.

Hz. Peygamber’in, geçmiş ümmetlerin kitaplarından nakillerde bulunduğunu iddia edebilmek için bizim birtakım önbilgilere sahip olmamız gerekmektedir. Mesela, Hz. Peygamber’in yaşadığı bölgede, bu tür bir kültürel akışa müsait zeminin bulunup bulunmadığı, söz konusu coğrafyada kültürler arası etkileşime zemin hazırlayan ortam ve şartların var olup olmadığı önem arz etmektedir.

Geçimini ticaretle sağlayan Kureyşliler (Mekkeliler), ticarî amaçlı seyahatler düzenleyen, bölgede ticarî anlamda söz sahibi olan, uluslar arası ticarî anlaşmalara imzalar atan girişimci bir toplumdur. Bu ticarî seyahatler, gidiş-gelişler de onların farklı din, mezhep, inanç, kültür, milletlerle karşılaşmaları açısından önemli bir etkendi. Onlar bu yolla farklı din ve anlayışlara, farklı geleneklere dair bilgi sahibi olma imkânı ediniyorlardı.

Ticaretin yanında, söz konusu toplumu yabancı kültürlerle bir araya getiren bir diğer etken de Hac ve Hac mevsimi sırasında yine ticarî amaçla kurulan panayırlardı. Onlar, içinde Kâbe gibi saygın bir mekân bulunan Mekke'nin ev sahipliğini yapan kimselerdi ve Kâbe'yi ziyarete gelen farklı din ve kültürden birçok insanı misafir etmeyi, onların ihtiyaçlarını karşılamayı kendilerine bir borç biliyorlardı. Her yıl Yahudi- Hristiyan, Arap, Arap olmayan, Arap Yarımadası içinden veya dışından birçok insan bu bölgeye akın ediyor ve Kâbe halkı onları cömertçe misafir ediyordu. Bu esnada kurulan panayırlar ise asıl amaçları ticarî gelir elde etmek olmakla birlikte, her türlü yerli- yabancı düşüncenin rahatlıkla seslendirilebildiği, şiirlerin okunduğu, konuşmaların yapıldığı, müzakerelere sahne olan birer mekân halini almışlardı. Mekke, böylelikle, her yıl farklı din ve kültürleri bir araya getiren bir merkez halini almıştı.

Öte yandan Hz. Peygamber'in içinde yaşadığı toplum, yalnızca putperest Araplardan müteşekkil bir toplum değildi ve içlerinde kendi din ve inançlarından olmayan insanları da barındırıyordu. Toplum içinde putperestliğe karşı çıkan, yeni bir din arayışı içinde bulunan, bu dini arayışları doğrultusunda başka ülkelere seyahat edip Hristiyan ve Yahudilerle mülâki olan, onların dinleri ve kitapları hakkında bilgiler edinen bir kısım insanlar vardı ve bunlara 'hanifler' denmekteydi. Onlardan bazıları, aradıkları İbrahimî dini bulamadıklarını ifade edip, geleceğini haber aldıkları yeni bir din bekliyordu, bazıları ise arayışları sonucu bölgede var olan semavi dinlerden birini tercih etmişti. Onlar bölge halkının geçmiş kitaplara dair bilgilerle tanışması hususunda önemli rol oynuyorlardı.

Bölgede putperest olmayanlar yalnızca hanifler değildi. Hristiyanlar ve Yahudiler de toplumda var olan farklı dini gruplardı. Onlardan bir kısmı, gelecek olan ve geçmiş kitaplardan gelme vaktinin yakınlaştığını öğrendikleri bir peygamberi bekledikleri için oradaydılar. Bir kısmı ticarî bir merkez olan Mekke’de yaşıyor ve hayatını burada idame ettiriyordu. Bir kısmı misyonerlik faaliyetlerinde bulunma amacıyla oradaydı ve bazen bir doktor, bazen bir köle olarak yerlilerin arasına karışmışlardı. Rivayetlerden öğrendiğimize göre, geçmiş kitapları okumayı biliyorlardı ve bu konuda bilgi sahibiydiler. Cennet ve cehennem, ahiret, geçmiş ümmetlere dair anlatılan kıssalar gibi konular yerli halka onlar tarafından anlatılmaktaydı.

Bütün bu durumlar ise Hz. Peygamber’in içinde yaşadığı toplumun bu yabancı kültür ve dinlere karşı aslında pek de yabancı olmadıklarını göstermeleri açısından önem arz etmektedir.

Hz. Peygamber’in geçmiş ümmetlere ait kitaplardan iktibasta bulunduğunu düşünebilmemiz için yukarıda ifade etmeye çalıştığımız şartlar ve hususlar dışında, bir de Hz. Peygamber’in diğer din ve kültürlerle mensup insanlarla ve aynı zamanda onların kitaplarıyla ilişkisi söz konusudur. Herkes gibi ‘yiyen, içen, çarşılarda dolaşan’, çevresinde olup biten olaylara, kendisini ve toplumunu ilgilendiren hususlara dair kafa yoran, insanlarla iyi ilişkiler kurmaya çalışan sosyal bir birey olarak, Hz. Peygamber’in, etrafındaki farklı din ve inançlara mensup kimselerden haberdar olmaması düşünülemez. Nitekim kaynaklarda yer alan bilgiler ise bizi doğrular niteliktedir. Bu bilgiler, Hz. Peygamber’in zaman zaman Hristiyan ve Yahudilerle bir araya geldiğini, onlarla görüşüp- konuştuğunu, bazen onların bazı uygulama ve inançlarını doğruladığını bazen ise benimsemediğini ve sonuç olarak onlarla iletişim kurduğunu göstermesi açısından mühimdir.

Hz. Peygamber’in onlardan nakillerde bulunduğunun düşünülebilmesi için, önemli plan diğer bir husus, bu bölgede Ehl- i kitab’a ait metinlerin varlığı konusudur. Gerek Kur’an- ı Kerim’in Tevrat ve İncil’e atıfta bulunması gerekse sahabeden bazılarının ellerine bazı metinlerin geçtiğiyle alakalı olarak gelen

rivayetler bu bölgede geçmiş kitapların var olduğuna dair bir kanaat edinmemiz için yeterlidir.

Özetlemeye çalıştığımız, Hz. Peygamber ve toplumunun içinde bulundukları şartlar ve zemin, Hz. Peygamber'in Ehl- i Kitaba ve onların kutsal metinlerine karşı tavrı, Ehl- i Kitap'tan bazı bilgiler edinmeye müsait görünmektedir. Bunun yanında, toplumun bir ferdi olan Hz. Peygamber'in, kendileriyle aynı yerde yaşayan, aynı çarşılarda dolaşan bu insanlarla hiç münasebet kurmadığını, onlarla hiçbir şey paylaşmadığını iddia etmek mantıklı bir şey olmasa gerektir. Yaşadığı toplumun putperest inancına peygamberliğinden önceki dönemlerde de uymayan ve muhalif bir tutum takınan Hz. Peygamber'in, kendi inancına müşriklerden daha yakın olan bu insanlara karşı olumsuz veya kayıtsız bir tavır takınmış olması beklenemez.

Netice olarak, Hz. Peygamber'in kimi hadislerinde olduğu gibi Kudsî Hadis olarak geçen hadislerde de geçmiş kitaplarla benzerlikler gösteren ifadelerin olduğu, -son bölümde verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere- Hz. Peygamber'in hadisleriyle geçmiş kitaplar arasında bir ilişkinin bulunduğu aşikârdır. Bu hadislerle dair verdiğimiz örnekler, Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu toplumun karma yapısına ilişkin bilgiler, Hz. Peygamber'in eski kitaplara karşı tutumu ve bu kitap sahipleriyle olan ilişkisiyle alakalı rivayetler göz önüne alındığında, Kudsî hadislerin geçmiş kutsal kitaplardan alınan bir takım ifadeler olabileceği şeklindeki görüş de makul görünmektedir. Her ne kadar Kur'an- ı Kerim o kitapların tahrif edildiğine işaret etse de yine aynı kitabın içerisinde doğruların ve değişmeyen hakikatlerin bulunduğunu da kabul etmektedir. Zaman zaman -önceki bölümlerde ifade etmeye çalıştığımız gibi- bu kitaba atıflarda ve referanslarda bulunmakta, Kur'an-ı Kerim'in o kitaplarda bulunan hakikatleri tasdik edici olarak gönderildiği bilgisini vermektedir⁵⁶⁷. Bu hususların hepsini bir bütün olarak düşündüğümüzde, Allah'ın Kur'an- ı Kerim'de atıfta bulunmakta bir beis görmediği bu kitapların, Kur'an-ı Kerim'in getirdiği değerlere uygunluğu ölçüsünde Hz. Peygamber tarafından da kullanılmış olmasında da bir yanlışlık olmasa gerektir.

⁵⁶⁷

Bakara, 101; Al- i İmran, 81.

KAYNAKLAR

- ABDULHALIK, Abdulganî, **Sünetin Delil Oluşu**, Ter. Dilaver Selvi, Şule Yayınları, İstanbul 2003
- ABDURREZZAK, Ebu Bekr b. Hemmam es- San'anî, **Musannef**, Beyrut, 1970, I- XI
- ADAM, Baki, **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat**, Pınar Yayınları, İstanbul 2002
- AHMET Cevdet Paşa, **Kısas- ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1966, I- II
- ALTUN, İsmail, “Mekke Müslümanlarının Habeşistan’a Hicreti”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Mustafa Ağırman, Erzurum, 1996
- ATÇEKEN, İsmail Hakkı, “Hz. Peygamber’in Yahudilerle Münasebetleri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1992
- ATEŞ, Ali Osman, **İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl- i Kitab Örf ve Adetleri**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996
- AVCI, Casim, **H. Muhammed’in Peygamberlik Öncesi Hayatı**, Hayykitap, İstanbul, 2008
- AYDEMİR, Abdullah, **Tefsirde İsrailiyat**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000
- AYDIN, Mehmet, “Hz. Muhammed Devrinde Müslüman- Hristiyan Münasebetlerine Bir Bakış”, **Asrımızda Hristiyan- Müslüman Münasebetleri**, İslamî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993, s. 81- 94

- AYDIN, Mehmet, **Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995
- BAĞDÂDÎ, Hatîb, **Takyîdu'l- İlm**, Şam, 1949
- BEDEVÎ, Cemal, "Kitab- ı Mukaddes'te Hz. Muhammed", Ter. Arş. Gör. Ahmet Tahir Dayhan, **DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: XI, 1998, s. 225- 257
- BELAZURÎ, Ahmed b. Yahya, **Ensabu'l- Eşraf**, Mısır, 1959
- BEYHAKÎ, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin, **Şuabu'l- İman**, Beyrut, 1990, I- IX
- BOZKURT, Nebi ve Küçükaşçı, Mustafa Sarı. "Mekke", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, İstanbul, 2003
- BUHÂRÎ, Câmiu's- Sahih, İsmail b. İbrahim, İstanbul, 1979, I- VIII
- CÂHİZ, Ebu Osman Amr b. Bahr, **Kitâbu'l- Heyevan**, Mısır, 1357, I- VIII
- CEVAT ALÎ, el- **Mufasssal Fi Tarihi'l- Arabi Kable'l- İslam**, Bağdat, 1993, I- X
- CİRÎT, Hasan, "Hadiste Vaaz, Kıssacılık ve Kussas", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Dan. M. Yaşar Kandemir, İstanbul, 1997
- ÇAĞATAY, Neşet, **İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1957
- ÇELİK, Ali **İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995
- ÇELİKKOL, Yaşar, **İslam Öncesi Mekke**, Ankara Okulu, Ankara 2003

-ÇUBUKÇU, İbrahim Agâh “Müslümanların Hıristiyanlığa Bakış Açıları”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 32, s. 221- 232

-DÂRİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman es- Semerkandî, **Sünen**, Ter. Abdullah Aydınli, Madve Yayınları, İstanbul, 1994, I- VI

-DERVEZE, İzzet, **Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in Hayatı**, Ter. Mehmet Yolcu, Ekin Yayıncılık, İstanbul, 1998, I- III

-DRAZ, Abdullah, **En Mühim Mesaj Kur'an**, Ter. Suat Yıldırım, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006

-DUMAN, Zeki, **Vahiy Gerçeği**, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997

-EBU DAVUD, Sicistanî, **Sünen**, Humus, 1969, I- V

-EBU UBEYD, Kasım b. Sellam, **Kitabu'l- Emval**, Ter. Cemaleddin Saylık, Düşünce Yayınları, İstanbul, 1981

-EBU YUSUF, Yakup b. İbrahim b. Habib el- Ensarî, **Kitabu'l- Harac**, Ter. Müderriszade Muhammed Ata'ullah Efendi, Sad. İsmail Karakaya, Akçağ Yayınları, Ankara, 1982

-EBU ZEHRE, Muhammed, **Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar**, Ter. Akif Nuri, Fikir yayınları, İstanbul, 1978

-EBU ZEHV, Muhammed, **el-Hadis ve'l-Muhaddisun**, Beyrut, 1984

-EBU'L- BEKA, el- Hüseyinî el- Kefevî, **Külliyât-ı Ebi'l- Beka**, Amire baskısı, Kahire h. 1281

-ELMALILI, Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Aziz Dağıtım, İstanbul, t. y., I- X

- ERDEM, Hasan Hüsni, **İlahî Hadisler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005
- ERDOĞAN Mehmet, **Vahiy- Akıl Dengesi Açısından Sünnet**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001
- EZRAKÎ, Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed, **Ahbârü Mekke**, Beyrut, 1969, I- II
- FAZLURRAHMAN, **Ana Konularıyla Kur'an**, Ter. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003
- GENÇ, Mustafa, **Sünnet- Vahiy İlişkisi**, Kitabî Yayınevi, İstanbul 2009
- GOLDZİHER, Ignaz, “İslam’da Hadis’in Yeri Etrafında Mücadeleler”, Ter. Cihad Tunç, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XIX, 1973, s. 223- 235
- GÖRMEZ, Mehmet, **Sünnet Ve Hadisin Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000
- GRAHAM, William Albert, **Divine Word and Prophetic Word in Early Islam**, The Hague, Mouton, 1977
- GÜNER, Osman, “Hz. Peygamber’in ‘Öteki’ne Bakışı”, **İslam ve Öteki**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001, s. 217- 284
- GÜNER, Osman, **Resulullah’ın Ehl-i Kitab’la İlişkileri**, Fecr Yayınları, Ankara, 1997
- HAMİDULLAH, Muhammed, ‘Hayber’, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 17, İstanbul, 1998

-HAMİDULLAH, Muhammed, “Hz. Peygamber’in İslam Öncesi Seyahatleri”, Ter. Abdullah Aydın, **Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 4, Ankara, 1980, s. 327- 342

-HAMİDULLAH, Muhammed, “Hz. Peygamber’in Siretinde Anılan Devlet Çeşitleri”, Ter. Mustafa Varlı, **Diyanet Dergisi**, **Peygamberimiz Özel Sayısı**, c. 25, sayı 4, 1989, s. 45- 66

-HAMİDULLAH, Muhammed, “el- İlaf veya İslam’dan Önce Mekke’nin İktisadi-Diplomatik Münasebetleri”, Ter. İsmail Cerrahoğlu, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: IX, Ankara, 1962, s. 213- 222

-HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam Peygamberi**, Ter. Salih Tuğ, İmaj İç- Dış Ticaret A.Ş., Ankara, 2003, I- II

-HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam’a Giriş**, Ter. Cemal Aydın, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001

-HAMİDULLAH, Muhammed, **Vesâiku’s- Siyasiyye (Hz. Peygamber Döneminin Siyasi- İdari Belgeleri)**, Ter. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997 (Önsöz)

-HASAN, İbrahim Hasan, **Siyasi- Dini- Kültürel- Sosyal İslam Tarihi**, Ter. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1985, I- III

-HIDIR, Özcan, **İsrâiliyyât- Hadis İlişkisi (Hadis- Yahudi Kültürü Tartışmaları)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2000

-HİTTİ, Philip, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, Ter. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980, I- IV

-HODGSON, Marshall, **İslam'ın Serüveni (Bir Dünya Medenîyetinde Bilinç ve Tarih)**, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, I- III

-İBN ARABÎ, Muhyiddin, **Nurlar Hazinesi (Mişkâtü'l- Envâr)**, Ter. Mehmet Demirci, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004

-İBN HABİB, Muhammed el- Bağdadî, **Kitabu'l- Münemmak**, Beyrut, 1985

-İBN habib, Muhammed, el- Bağdadi, **Kitabu'l- Muhabber**, Beyrut, Dâru'l- Âfâki'l- Cedide, t. y.

-İBN HACER, Askalânî, **el-İsâbe fi Temyîzi's- Sahabe**, Kahire, 1971, I- VIII

-İBN HANBEL, Ahmed, Müsned, Beyrut, 1969, I- IV

-İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el- Endülüsî, **Cemheretü Ensâbi'l- Arab**, Kahire, 1982

-İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdülmelik, **Siretü'n- Nebevîyye**, Kahire, 1936, I- IV

-İBN İSHAK, Muhammed b. Yesar, **Sire**, Rabat, 1976

-İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah, **el- Meârif**, Ter. Hasan Ege, Şelale Yayınları, İstanbul, t. y.

-İBNÜ'L- ESİR, el- Cezeri İzzeddin Ebi'l- Hasan Ali b. Muhammed, **Üsdü'l- Ğabe fi Ma'rifeti's- Sahabe**, Cemiyetü'- Maarif, h. 1280, I- V

-İBN ESİR, Mecdüddin Ebi's- Seadeti'l- Mübarek b. Muhammed, **Nihâye fi Garîbi'l- Hadis ve'l- Âsar**, Kahire, 1965, I- V

-İSLAMOĞLU, Mustafa, **İsrailoğullarından Ümmet-i Muhammed'e Yahudileşme Temâyülü**, Denge Yayınları, İstanbul, 2004

-KANDEMİR, M. Yaşar “Abdullah b. Amr b. As”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İstanbul, 1988

-KAPAR, Mehmet Ali, “Kus b. Saide”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 26, İstanbul, 2002

-KAPLAN, İbrahim, “Erken Dönem Hıristiyan Karşıtı Söylemin Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Sebepler”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 47, sayı 2, s. 165- 183

-KARA, Hilal- Abdullah, **Asr- ı Saadet'te İslam'a Koşan Yahudiler ve Hıristiyanlar**, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2009

-KARACABEY, Salih, **Hız. Peygamber'de Nebvî ve Beşeri Bilgi**, Sır Yayıncılık, İstanbul 2002

-KARAMAN Hayrettin- Çağrı, Mustafa- Dönmez, İbrahim Kafi- Gümüş, Sadrettin, **Kur'an Yolu- Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007

-KASIMÎ, Muhammed Cemalüddin, **Kavâidü't-Tahdis**, Beyrut 1987

-KETTANÎ, Muhammed b. Cafer, **er- Risâletü'l- Müstatrefe**, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986

-KIRBAŞOĞLU, Mehmet Hayri, **İslam Düşüncesinde Sünnet**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002

-KİRMÂNÎ, Muhammed b. Yusuf b. Ali, **el- Kevâkibu'd-Derâri fi Şerhi Sahihi'l-Buhârî**, Beyrut, 1981, I- XXV

-KİSTER, M. J., “İsrâiloğullarından Nakilde Bulunma Meselesi”, Ter. Cemal Ağırman, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. V, sayı I, Sivas, 2001, s. 127- 153

-KOÇKUZU, Ali Osman, **Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi**, Dergâh yayınları, İstanbul, 1983

-KOÇYİĞİT, Talat, **Hadis Istılahları**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980

-KOÇYİĞİT, Talat, **Hadis Istılahları**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1980

-KOÇYİĞİT, Talat, **Hadis Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003

-KUTSAL KİTAP, Kitab- ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2001

-KUZGUN, Şaban, “Kur'an- ı Kerim'e Göre Hristiyanlık ve Hristiyanlar”, **Asrımızda Hristiyan- Müslüman Münâsebetleri**, İslamî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993, s. 61- 79

-KUZUDİŞLİ, Ali, “Yahudi Kültürün Hadislere Etkisi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Dan. Prof. Dr. Nevzat Âşık, İzmir, 2004

-LİNGS, Martin, **H. Muhammed'in Hayatı**, Ter. Nazife Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004

-MEDENÎ, Muhammed b. Mahmud et- Trabzonî, **el- İthâfâtü's- Seniyye fi'l-Ahâdisi'l- Kudsiyye**, Haydarabad, h. 1358

- MUHAMMED Ataurrahim, **Bir İslam Peygamberi Hz. İsa**, Ter. Kürşat Demirci, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997
- MUSTAFA Fayda, “Abdullah b. Selam”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: I, İstanbul, 1988
- MÜNAVÎ, Zeynüddin Abdurrauf, **el-İthâfâtü’s-Seniyye bi’l- Ahâdisi’l-Kudsîyye**, Mısır, 1961
- MÜSLİM, İbn Haccac el- Kuşeyrî en- Neysâbü’rî, Câmiu’s- Sahih, Beyrut, 1955, I-V
- OKİÇ, Muhammed Tayyib, **Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tedkikler**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1959
- OKUYAN, Mehmet- Öztürk, Mustafa, “Kur’an Verilerine Göre Öteki’nin Konumu”, **İslam ve Öteki**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001, s. 163- 216
- ÖĞÜT, Salim, **İslam Hukuk Metodolojisinde Haber- i Vâhid’ in Kaynak Değeri**, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2003
- ÖRS, Hayrullah, **Musa ve Yahudilik**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Hac- İslam’da Hac”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 14, İstanbul, 1996
- ÖZSOY, Ömer - Güler, İlhami, **Konularına Göre Kur’an (Sistematik Kur’an Fihristi)**, Fecr Yayınları, Ankara, 2003
- PAÇACI, Mehmet, ‘Hadiste Apokaliptisizm veya Fiten Edebiyatı’, **İslamiyat**, Cilt: I, Sayı: I, 1998, s. 35- 53

-PAÇACI, Mehmet, **Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002

-PALABIYIK, Abdülkadir, “Garibü'l- Hadis Nev'i'nin Doğuşu ve Abdülğafir b. İsmail'in 'el- Müfhim li- Şerhi Sahihi Müslim' Adlı Eseri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dan. Prof. Dr. Ali Yardım, İzmir, 1997

-PARRY, Rabbi Aaron, **Talmud Nedir?**, Ter. Estreya Seval Vali, Gözlem Gazetecilik ve Basın Yayın A. Ş., İstanbul, 2005

-SALİH, Subhi, **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, Ter. Yaşar Kandemir, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1988

-SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Diğer İnciller (Apokrif İnciller –Metinler ve Tarihi Bilgiler)**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2005

-SAVLI, Mehmet Reşat, “Barnabas İncili'nde Hz. Muhammed'in Haber Verildiği Pasajların İslam İnanç Sistemi Açısından Tahlili”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Yrd. Doç. Dr. Muhammed Yazıcı, Erzurum, 2007

-SCHİMMEL, Annamarie, **Dinler Tarihine Giriş**, Kırkambar Yayınları, 1999

-ŞAFİÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris, **er-Risale**, Ter. Prof. Dr. Abdülkadir Şener, Prof. Dr. İbrahim Çalışkan Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997

-ŞATIBÎ, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed el- Lahmî, **Muvâfakât**, Ter. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1993

-ŞENER, Abdülkadir- Sofuoğlu, Cemal- Yıldırım, Mustafa. **Yüce Kur'an ve Açıklamalı- Yorumlu Meali**, Türkiye Diyanet Vakfı, İzmir, 2009

- ŞENER, Abdülkadir, **Makaleler Tebliğler ve Diğer Yazılar**, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 2001
- ŞİBLİ, Mevlana **Asr- ı Saadet**, Ter. Ömer Rıza Doğrul, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1975
- TABERÎ, Muhammed b. Cerir, **Câmiu'l- Beyan fi Te'vili'l- Kur'an**, Mısır, 2004, I- XXX
- TAHA Hüseyin, **Cahiliye Şiiri Üzerine**, Ter. Şaban Karataş, Ankara Okulu, Ankara 2003
- TANYU, Hikmet, **Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.14, Ankara, 1967, s. 95- 124
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **Sünen**, Mısır, 1975, I- V
- TOPRAK, Mehmet Sait, "İslami Gelenekte 'Kitâbet' Aleyhtarlığı'nın Yahudi Menşe'i Meselesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s. XXV, 2007, s. 147- 175
- TOPRAK, Mehmet Sait, "Hadislerin Sözlü Rivayeti İle Sözlü Tora'nın Rivayet Tekniği Meselesine Bir Giriş", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XX, Sayı: 1, 2008, s. 139- 165
- TORA ve Aftara, **1. Kitap Bereşit**, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A. Ş., İstanbul, 2002
- TÜMER, Günay – Küçük, Abdurraman - Küçük, Mehmet Alparslan. **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2009

- TÜRK, Mahmut, “Kureyş Suresi Işığında Mekke Dönemi İktisâdî Hayatı”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Prof. Dr. Yakup Çiçek, İstanbul, 2006
- UĞUR, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992
- ÜNAL, Ali, **Barnabas İncili**, Elif Kitabevi, İstanbul, 2006
- ÜNAL, İsmail Hakkı, **İmam Ebu Hanife’nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001
- ÜNAL, Sadi, “Kâbe”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 24, İstanbul, 2001
- ÜNALAN, Sıdık, “Risâlet Öncesi Arap Yarımadasındaki Dinler ve Bir Peygamber Beklentisi”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, 2001, s. 87- 102
- YARDIM, Ali, **Hadis I- II**, Damla Yayınevi, İstanbul, 2000
- YAZICI, Seyfettin “Vahy Meselesi”, **Diyanet Dergisi**, **Peygamberimiz Özel Sayısı**, Cilt: 25, Sayı 4, 1989, s. 183- 212
- YILDIRIM, Suat, **Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988
- YILMAZ, Hayati, “Kudsî Hadis”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 26, İstanbul, 2002
- YILMAZ, Hayati, “Hadis İlminde Kudsî Hadisler”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. İsmail Lütfi Çakan, İstanbul, 1992

-YÜKSEL, Ahmet Turan **İslam'ın İlk Döneminde Ticarî Hayat**, Beyan Yayınları, İstanbul 1999

-ZAFER İslam Han, "Talmud'un Doğuşu ve Yahudiler Üzerindeki Tesiri", Ter. Mehmet Aydın, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 25, s. 139-152

-ZEHEBÎ, Ebu Abdillâh Şemsüddin, **Tezkirâtü'l- Huffâz**, Haydarabad, 1955, I- IV

-ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin **Tefsir ve Hadiste İsrâiliyyât**, Ter. Enbiya Yıldırım, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2007

-ZWEMER, Samuel, "The So- Called Hadith Qudsi", **Muslim World**, Sayı: 12, 1922